

TARTALOM

SZERVEZETI ÉLET

MORAUSZKI ANDRÁS: HATÁRON TÚLI MAGYAR SZERVEZETEK NYÍLT PÁLYÁZATI TÁMOGATÁSA – A BETHLEN GÁBOR ALAP MAGYAR KULTÚRÁÉRT ÉS OKTATÁSÉRT PÁLYÁZATAINAK ELEMZÉSE (2012–2019)	7
CZIBULA ÁDÁM: FELVIDÉKI MAGYAR CIVIL SZERVEZETEK SZERVEZETI KULTÚRÁJÁNAK ÉS MŰKÖDÉSI TÉNYEZŐINEK ELEMZÉSE	33

MIGRÁCIÓS FOLYAMATOK

ANDRÁS HANGA: A SZÉKELY IDENTITÁS SZEREPE A SZÉKELYFÖLDRŐL ELVÁNDOROLTAK HAZATÉRÉSÉBEN – EGY HIÁNYZÓ STRATÉGIA	63
HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA: KÁRPÁTALJAI MAGYAR SZÜLŐK KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁSÁNAK HATÁSA A FIATALOK KOCKÁZATI MAGATARTÁSÁRA	93

DIASZPÓRAINTERJÚK

„...AZ ELCSATOLT TERÜLETEKRŐL SZÁRMAZÓ MAGYAROK FOGJÁK KANADÁBAN A MAGYAR KÖZÖSSÉGI ÉLETET TOVÁBBVINNI” – SZENTHE ANNÁVAL GAZSÓ DÁNIEL BESZÉLGET	109
--	-----

RESUME	119
--------	-----

SZÁMUNK SZERZŐI	123
-----------------	-----

MORAUSZKI ANDRÁS

HATÁRON TÚLI MAGYAR SZERVEZETEK NYÍLT PÁLYÁZATI TÁMOGATÁSA – A BETHLEN GÁBOR ALAP MAGYAR KULTÚRÁÉRT ÉS OKTATÁSÉRT PÁLYÁZATAINAK ELEMZÉSE (2012–2019)

Magyarország 1990 óta támogatja a határon túli magyarok intézményeinek működését, amelyek jelentős arányban élnek is ezzel a lehetőséggel. A magyarországi pályázati támogatások már az 1990-es évek óta a határon túli magyar intézményrendszerek legfontosabb bevételforrásai közé tartoznak,¹ ennek ellenére kevés elemzés született ezek működéséről, elosztási szempontjairól.² Tanulmányomban ennek a támogatási rendszernek egyik – első sorban a kisebbségi civil és nonprofit szervezetek szempontjából fontos – szeletének, a Bethlen Gábor Alap (BGA) *Magyar kultúráért és oktatásért* (MKO) kiírásának az elemzésére vállalkozom. A fő célom, hogy ezt a kiírást keresleti és kínálati oldalról is megvizsgáljam. A fő kutatási kérdések: milyen célokat és mely pályázókat támogatja a BGA MKO kiírása, ezzel hogyan élnek a szervezetek (milyen szervezetek és milyen célokra pályáznak), és végül,

- 1 Barna Gergely: Erdélyi magyar ifjúsági szervezetek szervezetszociológiai elemzése. *Erdélyi társadalom*, 2004. 2 (2). 85–112, itt: 99.; Kiss Dénes: *A romániai magyar nonprofit szervezetek – 2009–2010. A szervezetek adatbázisának bemutatása és a nonprofit szektor szociológiai elemzése*. Műhelytanulmányok a romániai kisebbségről Nr. 37. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet: Kolozsvár, 2010.; Nagy Mirtill – Tóth Károly: A kulturális intézményrendszer forrásai és finanszírozása. In: Csanda Gábor – Tóth Károly (szerk.): *Magyarok Szlovákiában. III. köt.: Kultúra (1989–2006)*, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó: Somorja–Dunaszerdahely, 2006. 241–256, itt: 247–253.; *Vajdasági magyar civil stratégia* (2012–2018). Szabadka, 2012.
- 2 Pápay Boróka Tímea: Állami forráselosztás a romániai magyar nonprofit szektoron belül. In: Szoták Szilvia (szerk.): *Határhelyzetek V. Sztereotípiák, választások, túlélési stratégiák kisebbségi léthelyzetekben*, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium: Budapest, 2013. 411–427.; Papp Z. Attila: Oktatási támogatások a határon túli magyar közösségeknek, 2003–2006. *Educatio*, 2006. 15 (1). 130–146.; Ugyanő: Határon túli magyar oktatási támogatások és hasznosulásuk 2006–2010 között. *Educatio*, 2010. 19 (1). 88–110.; Morauszki András – Porubszky Zoltán: A törzsvendég és a többiek: Az Illyés Közalapítvány szerepe a szlovákiai magyar kulturális intézmények támogatásában, 1996–2006. In: Kötél Emőke – Szarka László (szerk.): *Határhelyzetek II. Kultúra – Oktatás – Nyelv – Politika*, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium: Budapest, 2009. 171–192.; Morauszki András: Az Illyés Közalapítvány Csemadok Szakmai Tanácsa támogatásainak elemzése 1996–2006. *Civil Szemle*, 2012. 9 (1). 103–120.; Ugyanő: Az Illyés Közalapítvány helye a szlovákiai magyar kulturális intézményrendszer támogatásában. In: *PhD-konferencia 2013*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégiuma: Debrecen, 2013. 324–342.

hogy ezek között milyen – a közzétett adatok alapján azonosítható – prioritások szerint döntenek a BGA döntéshozó testületei. Az elemzéshez a BGA által közzétett pályázati kiírásokat, illetve a beérkezett pályázatokra vonatkozó döntéseket tartalmazó listák adatait használok. Ezek alapján vizsgálom a pályázók és pályázataik megoszlását, elsősorban ország, projekt cél és a pályázó típusa szerint.

A tanulmányban először rövid áttekintést nyújtok a támogatási rendszer változásának fő momentumairól, majd az elemzett MKO kiírásról, és annak változásairól a vizsgált időszak során. Ezt követően mutatom be a pályázói aktivitás változását, illetve a pályázók és pályázatok megoszlását az említett szempontok szerint.

A magyarországi, külhoni magyar kezdeményezéseket támogató rendszer az évtizedek során többször változott. A 90-es évek elején több alapítvány jött létre annak érdekében, hogy koordinálja a magyarországi állami támogatások elosztását. Ezek később felvették a közalapítványi formát, és a határon túli elitek jelentősebb szerepet kaptak a támogatási döntések meghozatalában (ld. Illyés Közalapítvány alkuratóriumi rendszere). Abban, hogy a határon túli magyar közösségek önálló kulturális intézményrendszerre jogosultak, illetve, hogy ezek támogatása a magyar állam feladata, a mindenkor kormány magyarságpolitikai elképzeléseitől és prioritásaitól függetlenül széleskörű konszenzus mutatkozott.³ 2006-ban a támogatáspolitikai intézményrendszerét radikálisan átalakították: több közalapítvány megszűnt, és helyüket új intézmények vették át.⁴ Nem sokkal ezt megelőzően jött létre például a Szülőföld Alap, amely 2006-tól az Illyés Közalapítvány feladatait is átvette. A határon túli elitek szerepe a támogatások elosztásában ekkor kezdett csökkenni.

A támogatási rendszert 2010-ben alakították át ismét. A korábbi rendszerrel szemben a fő kritika a rendszer átláthatatlansága és abból eredő párhuzamos támogatások voltak, az új rendszer, amely központi eleme a Bethlen Gábor Alap (BGA), ezeket a problémákat is hivatott volt orvosolni. A BGA lett az a legfontosabb intézmény, amely a határon túli magyar személyek és szervezetek támogatását koordinálja.⁵ A BGA azonban továbbra sem az egyedüli támogató intézmény, időről időre jelentősebb támogatást nyújtanak a határon túli magyar szervezeteknek más intézmények is, ami jelentős mértékben megnehezíti a külhoni intézményrendszereknek nyújtott magyar állami támogatás áttekintését. E támogató

3 Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Kalligram: Pozsony, 2004., itt: 137–138.

4 Bárdi Nándor – Misovicz Tibor: A kisebbségi magyar közösségek támogatásának politikája. In: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal: Budapest, 2010. 199–232, itt: 208.

5 Az elemzés tárgyát képező *Magyar kultúra és oktatás* című pályázati kiírás mellett a BGA koordinálja többek között a további külhoni támogatásokat, úgymint az ifjúsági és cserkész közösségek támogatását, a diaszpóra pályázatokat, a *Szülőföldön magyarul* című nevelési, oktatási támogatást, tanulmányi ösztöndíjakat, testvér-települési kapcsolatok támogatását, és 2019 óta a magyarországi nemzetiségei támogatását, a Nemzeti Együttműködési Alap pályázatait és egyházi támogatásokat is.

intézmények közül ugyanakkor a magyar állam egyértelműen a BGA nyílt pályázatait révén támogatja a legtöbb szervezetet, és ezek, illetve kisebb mértékben a BGA egyéni kérelmekhez és tematikus évekhez kapcsolódó támogatásai a legátláthatóbbak. A támogatási döntéseket a BGA minden évben nyilvánosságra hozza, amelyek tartalmazzák az összes beadott pályázat legfontosabb adatait. Az elemzés alapjául szolgáló adatokat ezek a döntési listák jelentik.

A vizsgált pályázati kiírás jellemzői

A BGA támogatásainak céljaival és prioritásaival kapcsolatban a Magyar Állandó Értekezlet fogalmaz meg elvi ajánlásokat, iránymutatásokat, amelyek alapján az Alap működését a négytagú (korábban háromtagú) Bizottság irányítja.⁶ A Bizottság dönt a pályázatok támogatásáról is, a Kollégium döntés-előkészítő javaslatai alapján. A Kollégium tagjai „*a központi államigazgatási szerveknek az adott támogatási területeken gyakorlattal és szakértelemmel, továbbá a támogatások odaítélésénél a döntések meghozatalához szükséges ismeretekkel rendelkező, a Magyarországon területén lakóhellyel rendelkező szakértői.*”⁷

A BGA évente megjelentet nyílt pályázati kiírásokat, köztük 2011 óta az e tanulmányban vizsgált *Magyar kultúráért és oktatásért* (MKO) kiírást. Ennek keretében a BGA a határon túli magyar szervezetek kulturális, oktatási, kutatási programjait, az írott és elektronikus médiát és könyvkiadást, illetve a határon túli magyar szervezetek, egyházak, intézmények működését, fejlesztéseit (ingatlan-beruházásokat, eszközbeszerzéseket és egyéb infrastrukturális fejlesztéseket) támogatja. Ez összhangban van azzal, hogy a korábbi kutatások alapján a határon túli magyar szervezetek többsége elsősorban kulturális vagy oktatási tevékenységet végez. Szlovákiában és Romániában a kulturális tevékenység dominál, amely mellett kisebb arányban jelenik meg az oktatás és a sport- vagy szabadidős tevékenység,⁸ a Vajdaságban pedig fordítva, az oktatási tevékenység jellemzőbb, és emellett a kulturális szervezetek alkotnak nagyobb csoportot.⁹ Amellett, hogy ezek – a kultúra, az oktatás, illetve bizonyos esetekben a vallás – azok a területek, amelyeken a kisebbségi közösség olyan

6 A Bizottság tagjai között ott van a kormány nemzetpolitikáért felelős minisztere, államtitkára, illetve a Pénzügyminisztérium (korábban Nemzetgazdasági Minisztérium) képviselője. A tagok listája megtalálható a BGA Zrt. honlapján (bgazrt.hu/tamogatasok/altalanos/)

7 Letöltés helye: <https://bgazrt.hu/tamogatasok/altalanos/>; letöltés ideje: 2020. 03. 27.

8 Kiss, 2010. A romániai magyar nonprofit szervezetek, i.m. 15.; Tóth Károly: Szlovákiai magyar kulturális intézmények? In: Csanda Gábor – Tóth Károly (szerk.): *Magyarok Szlovákiában. III. köt.: Kultúra (1989–2006)*, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Liliom Aurum Könyvkiadó: Somorja–Dunaszerdahely, 2006. 223–240, itt: 234–235.

9 Vajdasági civil stratégia 2012., i.m. 28.

„reziduális keresletet” támaszt,¹⁰ amelyet a többségi intézményrendszer nem elégít ki, ezek azok a területek, ide értve a médiát is, amelyeket általában, mint a kisebbségi közösségek etno-kulturális reprodukciója szempontjából fontos tevékenységeket tartják számon.¹¹ Egyúttal a különböző nemzetközi multilaterális kisebbségvédelmi tárgyú szerződések is e területek támogatását várják el az aláíró felektől,¹² és a különböző állami forrásokat elosztó pályáztató szervezetek – és ez alól a BGA sem kivétel – is elsősorban az ilyen típusú tevékenységeket támogatják.¹³

Az MKO rendszere kétszintű, egy központi kiírás mellett, amelyre minden szomszédos országból, és Magyarországról is (2012-ig a diaszpórából is) pályázhatnak, a romániai, szlovákiai, kárpátaljai és vajdasági szervezetek külön regionális kiírásokra is pályázhattak. Utóbbi négy esetben a projektköltségvetés függvényében lehetett a regionális vagy a központi kiírásra pályázni: a kisebb összegű projektekkel a regionális kiírásokra, a nagyobb összegű projektekkel pedig a központi kiírásra pályázhattak. A pályázható támogatás alsó és felső határa, mint az 1–4. táblázatokból látható, országtól függően változott, és az évek során is változtattak rajta, kis mértékben.

-
- 10 Weisbrod, Burton A.: A háromszektoros gazdaságban működő nonprofit szektor egy elmélete felé. In: Kuti Éva – Marschall Miklós (szerk.): *A harmadik szektor: tanulmányok*. Nonprofit Kutatócsoport: Budapest, 1991.
 - 11 Kiss Tamás: Marginalizáció, etnikai párhuzamosság és aszimmetrikus akkomodáció. Az erdélyi magyar közösséget érintő társadalmi és politikai folyamatok. *Magyar Kisebbség*, 2015. 20 (1-2). 30–64, itt: 43.
 - 12 Az Európa Tanács Keretegyezménye a Nemzeti Kisebbségek Védelméről aláírói a szabad identitásválasztás, a jogegyenlőség és a diszkrimináció és szándékolt asszimiláció tilalma mellett kötelezettséget vállaltak, „*hogy támogatják a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára kultúrájuk megőrzését és fejlesztését, úgyszintén identitásuknak, nevezetesen vallásuk, nyelvük, hagyományaik és kulturális örökségük megőrzésének feltételeit.*” (II. fejezet 5. cikk). A *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájában* az aláíró felek vállalják többek között a nemzetiségi média, irodalmi művek fordításának és terjesztésének, a kulturális tevékenységeknek és létesítményeknek a bátorítását vagy megkönnyítését. (III. rész 11. és 12. cikk)
 - 13 Pápay, 2013. Állami forráselosztás, i.m. 421.; Morauszki András: Nemzetiségi szervezetek támogatása Magyarországon. Az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő nemzetiségi pályázatainak elemzése (2012–2017). *REGIO*, 2019. 27 (1). 292–324, itt: 306.; Ugyanő: Kisebbségi szervezetek pályázati támogatása Szlovákiában (2011–2017). A Szlovák Kormányhivatal Nemzetiségek kultúrája című kiírásának elemzése. *Forum Társadalomtudományi Szemle*, 2020. 22 (1). 3–25, itt: 9.

	Szlovákia, Románia és Vajdaság	Kárpátalja	Horvátország, Szlovénia	Magyarország
2012	600 000		100 000	
2013–2014			200 000	
2015–2017				600 000
2018–2019	500 000			

1. táblázat: A pályázható összeg alsó határa a BGA Magyar kultúráért és oktatásért központi kiírására beadott pályázatok esetében

	Szomszédos országok	Magyarország
2012	5 000 000	2 000 000
2013–2014		4 000 000
2015–2017	3 000 000	
2018	2 000 000	
2019	2 500 000	

2. táblázat: A pályázható összeg felső határa a BGA Magyar kultúráért és oktatásért központi kiírására beadott pályázatok esetében

	Szlovákia	Románia	Kárpátalja	Vajdaság
2012	100 000		50 000	
2013–2016				
2017		150 000	100 000	120 000
2018–2019				

3. táblázat: A pályázható összeg alsó határa a BGA Magyar kultúráért és oktatásért regionális kiírásaira beadott pályázatok esetében

	Szlovákia, Románia	Vajdaság	Kárpátalja
2012–2014	600 000		
2015–2017			
2018–2019	500 000		

4. táblázat: A pályázható összeg felső határa a BGA Magyar kultúráért és oktatásért regionális kiírásaira beadott pályázatok esetében

A támogatásokra civil/nonprofit szervezetek, állami vagy önkormányzati (beleértve a nemzetiségi önkormányzatot) fenntartású intézmények, valamint maguk az önkormányzatok, egyházak és egyházi intézmények, illetve média és könyvkiadás támogatására gazdasági társaságok pályázhatnak. Az MKO-kiírás keretei között kulturális, oktatási és kutatási programokra, médiára és könyvkiadásra, illetve az eszközfejlesztésre, 2013 óta pedig az ingatlan-beruházásokra, illetve a szervezetek, intézmények működésére lehet pályázni. Saját források felmutatása nem szükséges a pályázáshoz.

Az MKO mellett a BGA további nyílt pályázatokat, meghívásos pályázatokat is kiír, illetve akár az egyes tematikus évekhez vagy évfordulókhoz (pl. az első világháború) kapcsolódóan, akár azoktól függetlenül, a BGA Bizottsága egyénileg benyújtott pályázatok támogatásáról is dönt. Ezeket a bizottsági döntéseket ugyancsak közzéteszi honlapján.¹⁴ Az elemzés alapját ezek a döntési listák jelentik, amelyeket a lementést követően digitalizáltam, majd az így létrejött adatbázisokat tisztítottam, kiegészítettem néhány további változóval, a székhely, illetve a pályázó neve alapján (településtípus, megye, alacsonyabb szintű közigazgatási egységek, szervezettípus).

A pályázati rendszer mérete és a pályázók aktivitása

A BGA 2012-ben összesen 600 millió forintot osztott ki a *Magyar kultúra és oktatás* (MKO) nyílt pályázati felhívás keretében: kétharmadát a központi kiírás, egyharmadát pedig a regionális kiírások keretében. Utóbbin belül 84 millió jutott a romániai regionális pályázatokra, 46 millió a szlovákiaiakra, 40 millió a vajdaságiakra és 30 millió a kárpátaljaiakra. Először a központi keretet növelték: 2015-ben 600 millióra nőtt ennek összege. 2016-ban a regionális keretösszegeket megduplázták. A regionális keretek ezt követően 2020-ig nem változtak, a központi keretet viszont előbb 2018-ban 726 millióra növelték, 2019-ben viszont 26 millió forinttal csökkentették. Végül 2020-ban, a pályázásra jogosultak körének csökkentése és a pályázati feltételek szűkítése mellett¹⁵ ismét jelentősen nőttek a keretösszegek: a központi keret és a regionális keretek teljes összege egyaránt 1 milliárd forintra nőtt. Összefoglalva tehát a BGA pályázati rendszerét a keretösszeg tekintetében több lépcsőben végbemenő, jelentős expanzió jellemezte a vizsgált időszak folyamán (lásd 5. táblázat).

14 Letöltés helye: <https://bgazrt.hu/tamogatasok/bizottsagi-hatarozatok/>; letöltés ideje: 2020. 03. 27.

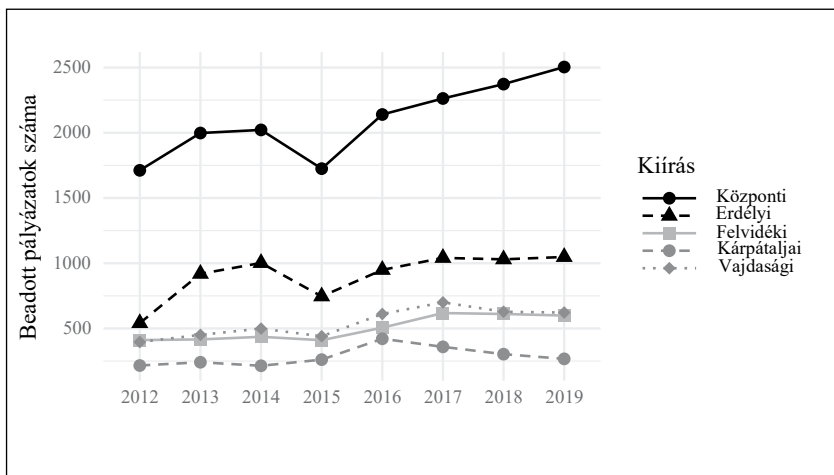
15 2020-tól a nemzeti jelentőségű intézmények immár nem jogosultak pályázni, és egy pályázó csak egy pályázatot adhat be évente, vagyis döntenie kell a központi, regionális, illetve ifjúsági és cserkészközösségek támogatására kiírt pályázatok között, de az egy beadott pályázat keretében több tevékenységre is pályázhat (ld. pl. Központi pályázati kiírás *A magyar kultúráért és oktatásért*).

Időszak	Központi keret	Regionális keretek összesen
2012–2014	400 000 000	200 000 000
2015	600 000 000	
2016–2017		400 000 000
2018	726 000 000	
2019	700 000 000	
2020	1 000 000 000	1 000 000 000

5. táblázat: A BGA Magyar kultúráért és oktatásért kiírásainak keretösszegei

A beérkező pályázatok száma, mint az 1. ábrán látható, összességében szintén növekvő trendet követett, 2015-ben látványos töréssel és visszaeséssel mind a központi kiírás, mind a regionális kiírások esetében, Kárpátalja kivételével. Ebben az évben a pályázók száma is jelentősen visszaesett: 2014-ben még 2450 pályázó adott be pályázatot, 2015-ben viszont csak 2107-en. A visszaesés viszont egyszeri volt. 2015 óta a pályázók és a központi keretre beadott pályázatok száma is jelentősen nőtt, és nőtt a felvidéki regionális kiírásra beadott pályázatok száma is. Az erdélyi keretre beadott pályázatok száma is nőtt, de csak alig haladta meg a 2014. évi értéket. Végül, a kárpátaljai regionális pályázatok száma 2016-os csúcserő, a vajdaságiak pedig 2017-es csúcserő után kezdett csökkenni. A pályázatok száma tehát nem minden esetben követi a keret változásait. Kárpátalján vélhetően a meghívásos pályázatok 2017-es elindulása okozhatta a pályázatok számának csökkenését.¹⁶ Vajdaság esetében azonban ilyen változás nem történt, és mivel nem csak a regionális kiírásokra beadott pályázatok száma csökken, hanem általában is kevesebb vajdasági pályázó által beadott pályázat érkezett ezekben az években, ez a visszaesés nem magyarázható átrendeződéssel a regionális kerettől a központi felé. A keret növekedése viszont jól láthatóan mobilizálta a romániai és szlovákiai pályázókat. Feltűnő, hogy bár hasonló számú, sőt egy kicsivel több pályázat érkezett be a vajdasági kiírásra, mint a felvidékire, az utóbbi keretösszege végig jelentősen meghaladta a másikat. Igaz, a Vajdaságban a nagyobb számú pályázat kisebb számú pályázó között oszlott meg.

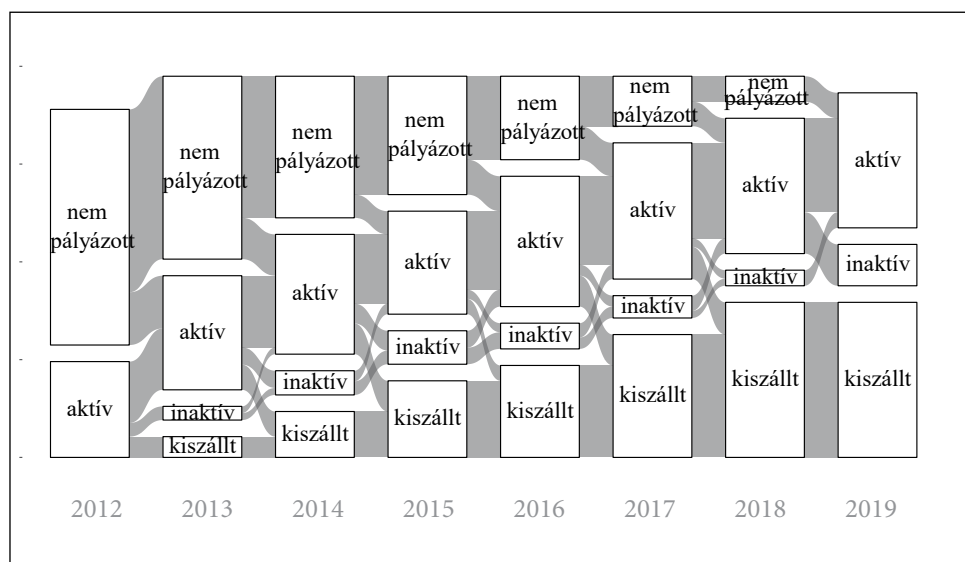
16 Ezeket a támogatásokat a döntési listák nem tartalmazták. A meghívásos pályázatokra a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség és 2019-ben a Kárpátaljai Magyar Könyvtárosok Egyesülete is pályázhatott.

1. ábra: A BGA-hoz beadott pályázatok száma (2012–2019)

Mint a 2. ábra mutatja, a vizsgált időszak során folyamatosan kapcsolódtak be új pályázók a rendszerbe, de évről évre voltak kilépők – a vizsgált időszak során többet nem pályázók – is. Egy-egy évben a BGA pályázati rendszere a feltételezett populációnak, amelyet a vizsgált időszak alatt legalább egyszer pályázók összessége alkot, csak viszonylag kisebb részét (a 2012. és 2015. évet leszámítva 34–41%-át) tudja mobilizálni. A visszaeséssel jellemezhető 2015. évben látszik, hogy körülbelül 31%-ra csökkent az aktív pályázók aránya, és jelentősebben – csaknem 10 százalékponttal – nőtt a kiszállók (a vizsgált időszakban többé nem pályázó szervezetek) és ugyancsak nőtt az inaktív (a későbbiek során még visszatérő) szervezetek aránya is, miközben ebben az évben kevesebb új belépő volt. Eszerint tehát a központi keret növelése önmagában kevésbé tudott mozgósítani, a regionális keretek növelése viszont 2016-ban már jelentősebben növelte az új belépők számát, és az inaktív szervezetek arányát is csökkentette, amely a későbbiekben is viszonylag alacsony maradt.¹⁷ Ez összefügghet azzal, hogy a pályázók jelentős része alkalmi pályázó, vélhetően kisebb szervezet, amely inkább kisebb összegű projektekkel – ezért a regionális kiírára – pályázna. A nagyobb, rendszeresen pályázó szervezetek pályázati aktivitását pedig feltételezhetően kevésbé befolyásolja a keret változása.

¹⁷ A kiszállók arányának növekedése nagy valószínűséggel felülbecsüli a ténylegesen kiszállókat, hiszen a hátralévő idő rövidülése miatt olyanok is kiszállóként lettek kategorizálva, akik csak néhány évet hagynak ki, de 2019-ig nem tértek még vissza. Nem tudjuk ugyanis, hogy közülük hányan fognak ismét pályázni az elkövetkező években. 2019-ben épp ezért inkább inaktívként kódoltam az összes szervezetet, hiszen nem tudni, ezek a későbbiekben hogyan viselkednek majd.

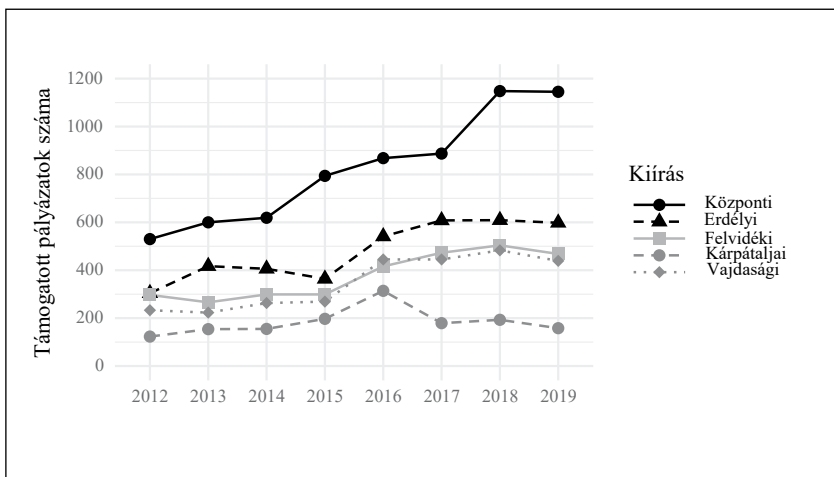
2. ábra: A pályázói aktivitás változása (2012–2019)¹⁸

A BGA *Magyar kultúra és oktatás* kiírásaira a vizsgált nyolcéves időszakban 34 649 pályázat érkezett be, ebből az Alap 17 733 pályázatot támogatott valamilyen mértékben, vagyis az összes beérkezett pályázat 51,2%-a ilyen értelemben sikeres volt. Ez lényegesen erősebb szelekcióra utal, mint például a szlovákiai vagy a magyarországi hazai nemzeti-ségi pályázatok.¹⁹ A támogatott pályázatok száma (lásd 3. ábra) viszont szintén alapvetően növekvő tendenciát követett, ami a központi keret esetében a legnyilvánvalóbb, de a regionális keretek többségénél voltak visszaesések, illetve csökkenő szakaszok, így nehéz általános trendről beszélni, ugyanakkor a vizsgált időszak egésze alatt a kárpátaljai kiírás kivételével a támogatott pályázatok száma alapvetően nőtt.²⁰ Összességében a támogatott pályázatok száma 1487-ről 2808-ra nőtt a hat év során, de a maximumot 2018-ban érte el, amikor 2937 támogatott pályázat volt. A központi keret terhére támogatott pályázatok kb. 33–41%-ot tettek ki. A legmagasabb arányt a központi pályázatok 2015-ben, illetve 2018-ban és 2019-ben érték el, amikor a keretek megoszlása is a központi keret javára módosult.

18 Az ábrán a „nem pályázott” címke azokat a szervezeteket jelölik, amelyek eddig az évig még egyszer sem pályáztak, az „aktív” címke az adott évben pályázatot beadókat, az „inaktív” azokat a szervezeteket, amelyek az adott évben ugyan nem pályáztak, de korábban és ezt követően is adtak be pályázatot, a „kiszállt” címke pedig azokat, amelyek a vizsgált időszakban már nem adtak be több pályázatot.

19 A magyarországi nemzeti-ségi támogatásokat az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő koordinálta a 2012 és 2017 közötti időszakban. A támogatott pályázatok aránya 71,8% volt. A szlovákiai nemzeti-ségi pályázatokot a Szlovák Kormányhivatal koordinálta 2011-től 2017-ig. A pályázatok 67,9%-a volt támogatott.

20 Kárpátalja esetében a visszaesés oka nagy valószínűséggel a meghívásos pályázatok elindulása volt.

3. ábra: A BGA által támogatott pályázatok száma (2012–2019)

A szelekció az MKO kiírásra beadott pályázatok közül a központi keret esetében volt erősebb: ezeknek 39,38%-a kapott támogatást, míg a regionális keretre beadott pályázatok 62,2%-a. Országok szerinti bontásban jelentős különbségeket látunk, ezt ismerteti a 6. táblázat: a központi keretre beadott pályázatok közül a szlovéniai pályázatok esetében volt a legnagyobb, míg a magyarországi pályázatok esetében a legkisebb a támogatás valószínűsége. A regionális kiírásokra beadott pályázatok közül pedig a szlovákiai pályázatok támogatták a legnagyobb, a romániai pályázatok pedig a legkisebb arányban. Az országok közötti különbség, mint a 7. táblázatból látszik, nem magyarázható a pályázatok méretével sem: a BGA a szlovén és horvát pályázók kis és nagy összegű pályázatait hasonló arányban támogatta.

Pályázat országa	MKO központi	MKO regionális
Románia	43,52%	52,87%
Szlovákia	42,6%	75,42%
Szerbia	31,93%	64,41%
Ukrajna	38,61%	64,55%
Szlovénia	82,22%	
Horvátország	68,14%	
Magyarország	16,74%	
Összesen	39,38%	62,20%

6. táblázat: Támogatott pályázatok aránya a BGA Magyar kultúra és oktatás központi és regionális pályázati kiírásai esetében ország szerint (2012–2019)

Ország	< 500 000 Ft	> 500 000 Ft
Románia	52,8%	46,0%
Szlovákia	76,8%	56,3%
Szerbia	65,2%	44,8%
Ukrajna	65,4%	43,3%
Szlovénia	81,8%	81,1%
Horvátország	67,6%	65,9%
Magyarország	7,7%	16,3%
Összesen	63,7%	45,9%

7. táblázat: Támogatott pályázatok aránya ország és a kért összeg nagysága szerint (2012–2018)²¹

A támogatott pályázatok aránya az adatok alapján erősebben függött a pályázó országtól, mint a pályázott projekt céljától. Utóbbi tekintetben, mint az a 8. táblázatban látszik, a programpályázatok jellemzően viszonylag nagyobb arányban kaptak támogatást: a központi, az erdélyi és a kárpátaljai regionális kiírásokra beadott pályázatok között is ezek voltak a legsikeresebbek. A felvidéki kiírás esetében a működésre vagy fejlesztésre beadott pályázatok kismértékben nagyobb arányban kaptak támogatást, a vajdasági kiírásra beadott pályázatok közül viszont az egyébként erőteljesebb szelekcióval jellemezhető média és kiadási pályázatok voltak kiemelkedően sikeresek.

Projekttypus	Kiírás				
	Központi	Erdélyi	Felvidéki	Kárpátaljai	Vajdasági
Általános		52,5%		56,9%	57,8%
Működés, fejlesztés	35,5%	40,8%	77,8%	65,3%	54,3%
Média, kiadás	30,4%	37,9%	69,8%	50,3%	80%
Programpályázatok	43,8%	61,7%	75,7%	68,2%	71,4%
Összesen	39,4%	52,9%	75,4%	64,6%	64,4%

8. táblázat: Sikereségi ráta a BGA Magyar kultúráért és oktatásért pályázati kiírásai esetében projekttypusonként (2012–2019)

21 2019-ben a BGA már nem közölte a kért összeget, ezért ezek az arányok csak a 2012 és 2018 közötti időszakot tükrözik.

Pályázatok, pályázók és a támogatás megoszlása országok szerint

A BGA *Magyar kultúra és oktatás* pályázati programjának központi és regionális kiírása-ira 2012 és 2019 között összesen 6780 pályázó adott be legalább egy pályázatot. A legtöbb pályázó romániai (2511, 37%), őket a szlovákiaiak és a magyarországiak követik (egyaránt 1321 pályázó, 19,5%). Szerbia csak a negyedik (815, 12%), Kárpátalja pedig az ötödik (653, 9,6%). A szlovéniai és horvátországi pályázók száma ennek mindössze tizede: Szlovéniából 73, Horvátországból 65 szervezet pályázott legalább egyszer, végül további 7 országból összesen 20-an pályáztak az MKO kiírásokra.

A pályázók számát célszerű nem csak önmagában, hanem az adott magyar közösség méretéhez is viszonyítani. A legutóbbi népszámlálások adatait alapul véve látszik, hogy a kisebb létszámú magyar közösségek, bár összességében kevés intézménnyel rendelkeznek, ezer személyre számítva viszonylag sok pályázót tudnak felmutatni (lásd 9. táblázat). Szlovéniában ezer, magát a 2002. évi népszámlálás során magyarnak vallóra több mint 11 szervezet jut, amelyek közül 7,37 nonprofit szervezet. Horvátországban már nem ennyire sűrű az intézményrendszer, ha a közösség méretéhez viszonyítunk, de még így is nagyobb az 1000 magyarra jutó nonprofitok száma, mint a nagyobb közösségek esetében. A négy nagy létszámú közösség közül a szervezetek sűrűsége Kárpátalján a legnagyobb, de ha csak a nonprofit szervezeteket vesszük figyelembe –Kárpátalján ezek aránya kisebb a pályázókon belül –, eltűnik a különbség a kárpátaljai és a megközelítőleg kétszeres létszámú szerbiai (nagyraoszt vajdasági) magyar közösségek között, a nagyobb sűrűség az egyházi és oktatási intézményeknek köszönhető.

	Magyar nemzetiségűek száma	Pályázók száma	Nonprofit pályázók száma	1000 személyre jutó pályázók száma	1000 személyre jutó nonprofit szervezetek száma
Románia	1 227 623	2511	1795	2,05	1,46
Szlovákia	458 467	1321	840	2,88	1,83
Szerbia	253 899	815	588	3,21	2,32
Kárpátalja	125 000 (151 500) ²²	653	279	5,22 (4,31)	2,23 (1,84)
Szlovénia	6243 ²³	73	46	11,69	7,37
Horvátország	14 048	65	52	4,63	3,70
Összesen	2 085 280	5438	3600	2,61	2,19

9. táblázat: 1000 személyre jutó pályázók száma a külhoni magyar közösségekben

Mint a 10. táblázat is mutatja, a legtöbb pályázó viszonylag kevés pályázatot adott be, és pályázati évek tekintetében is alkalmi pályázónak tekinthető. A szervezetek egynegyede azonban legalább 6 pályázatot adott be, a legaktívabb decilis pedig legalább 13-at. Ehhez hasonlóan, a szervezetek jelentős része csak egy évben pályázott, és a medián is mindössze 2 év, vagyis a szervezetek fele legfeljebb két évben adott pályázatot. Vannak azonban olyan szervezetek is, amelyek akár mind a nyolc évben pályáztak: arányuk az egyes országokban 0,3% (Magyarország) és 16,9% (Horvátország) között változik. Minden szempontból a horvátországi pályázók a legaktívabbak, a négy legnagyobb közösségből pedig egyértelműen a szerbiai szervezetek emelkednek ki, mind a beadott pályázatok tekintetében (ebben még a horvátországiakat is előzik), mind a pályázati évek számában.

22 A legutóbbi népszámlálás során 2001-ben 151,5 ezren vallották magukat magyar nemzetiségűnek. Becslés alapján 2017-ben a kárpátaljai magyarok száma 125 ezerre becsülhető (Tátrai Patrik – Molnár József – Molnár D. István – Kovály Katalin – Erőss Ágnes – Ferenc Viktória – Rákóczi Krisztián: A migrációs folyamatok hatása a kárpátaljai magyarok számának alakulására. *Metszetek*, 2018. 7 (1). 5–29, itt: 24.)

23 A 2002. évi népszámlálás adatai alapján.

	Románia	Szlovákia	Szerbia	Ukrajna	Szlovénia	Horvát-ország	Magyar-ország	Összes
A vizsgált időszak alatt beadott pályázatok száma								
Átlag és szórás	5,74 (6,70)	5,19 (6,11)	7,77 (9,17)	6,34 (6,49)	4,32 (3,92)	6,28 (4,84)	1,62 (1,24)	5,11 (6,50)
Medián	3	3	4	4	3	5	1	2
Maximum	50	46	71	49	24	19	11	71
Egyetlen pályázatot beadók aránya	28,5%	30,4%	22,7%	21,0%	24,7%	15,4%	67,4%	35,0%
Pályázati évek száma								
Átlag és szórás	3,14 (2,35)	3,12 (2,32)	3,69 (2,55)	3,46 (2,30)	3,42 (2,20)	4,11 (2,57)	1,53 (1,05)	2,93 (2,29)
Medián	2	2	3	3	3	4	1	2
Egyszeri pályázók aránya ²⁴	37,1%	35,4%	28,8%	28,2%	27,4%	20,0%	70,0%	41,25%
Minden évben pályázók aránya	7,8%	7,7%	14,4%	8,4%	8,2%	16,9%	0,3%	7,23%

10. táblázat: A BGA MKO kiírásaira pályázók aktivitási mutatói

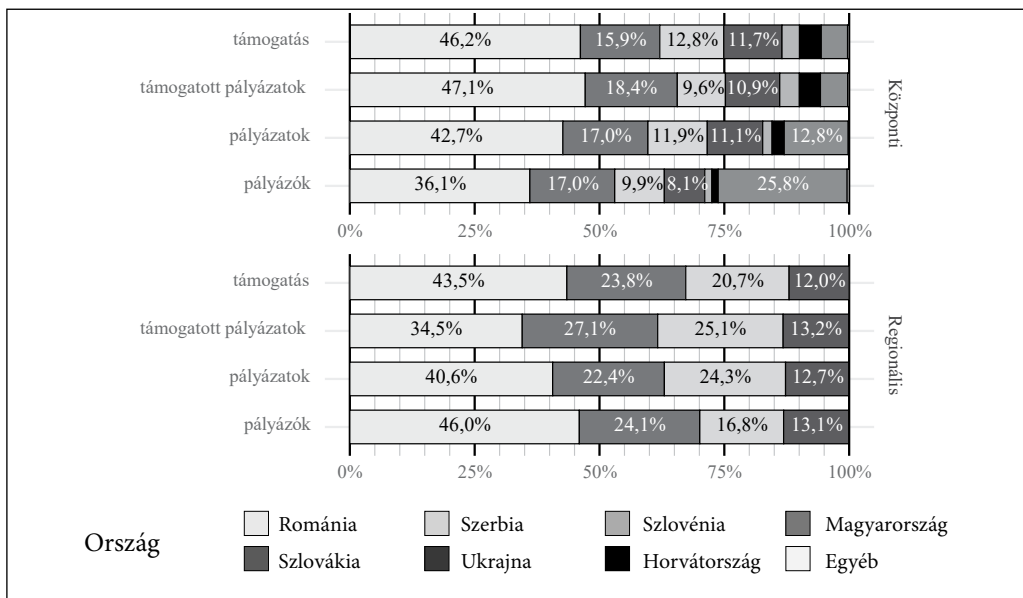
24 Az egyszeri pályázó alatt azokat a pályázókat értem, akik csak egy évben pályáztak, függetlenül attól, hogy abban az évben hány pályázatot adtak be. A beadott pályázatok száma lehet ennél nagyobb.

A horvátországi, szlovéniai, magyarországi és egyéb országokban működő szervezetek csak az MKO központi keretére pályázhattak, a romániai, szlovákiai, szerbiai és kárpátaljai pályázók viszont a központi kiírás mellett külön regionális kiírásokra is. Ebben a négy országban, mint azt a 11. táblázat is mutatja, jelentős is volt azoknak a szervezeteknek az aránya, amelyek éltek ezzel a lehetőséggel, és jellemzően a pályázók fele mindkét kiírásra pályázott. Arányuk Szlovákiában viszonylag alacsonyabb. Romániában és Szlovákiában egyaránt viszonylag nagy arányban (20–20%) találunk olyanokat, akik csak a központi keretre adtak be pályázatot. Szerbiában és Kárpátalján ez kevésbé volt jellemző (11 és 13% az arányuk).

Ország	Pályázók száma	Pályázott		
		csak központira	csak regionálisra	mindkettőre
Románia	2511	20,5%	26,6%	52,9%
Szlovákia	1321	20,7%	34,2%	45,1%
Szerbia	815	10,5%	37,6%	51,8%
Ukrajna	653	12,7%	36,6%	50,7%

11. táblázat: Pályázók megoszlása a központi és regionális keretre való pályázás szerint

Az aktivitásbeli, illetve sikerességbeli különbségekből adódóan a pályázók és a pályázatok, ezen belül a beadott és támogatott pályázatok, illetve a kiosztott támogatás megoszlása eltér (lásd 4. ábra). Ez elsősorban a magyarországi pályázók alacsonyabb átlagos aktivitásának és kedvezőtlenebb sikerességi mutatóinak a következménye. Elsősorban az erőteljesebb szelekció miatt a magyarországi pályázók részesedése a támogatásból alacsonyabb. A többi ország között kisebb különbségek vannak. A regionális keretek közül a romániai esetében kicsit erősebb volt a szelekció, de magasabbak az átlagos támogatások, a vajdasági esetében pedig fordítva, az átlagos támogatás volt alacsonyabb. Összességében romániai pályázók kapták a BGA két kiírása keretében kiosztott támogatás 45,2%-át, szlovákiai pályázók 18,6%-át, szerbiaiak a 15,5%-át, kárpátaljaiak a 11,8%-át. A szlovéniai és horvátországi pályázók a nagyobb sikeresség ellenére is mindössze 2,3 és 2,9%-át kapták a teljes támogatásnak, és a nagyszámú magyarországi pályázó és pályázat ellenére Magyarországra a támogatásnak mindössze 3,5%-a jutott, a támogatás döntő része a határon túli magyar szervezetekhez került.

4. ábra: Pályázók, pályázatok és támogatás megoszlása országok szerint

Pályázatok és pályázók megoszlása a projekt célja szerint

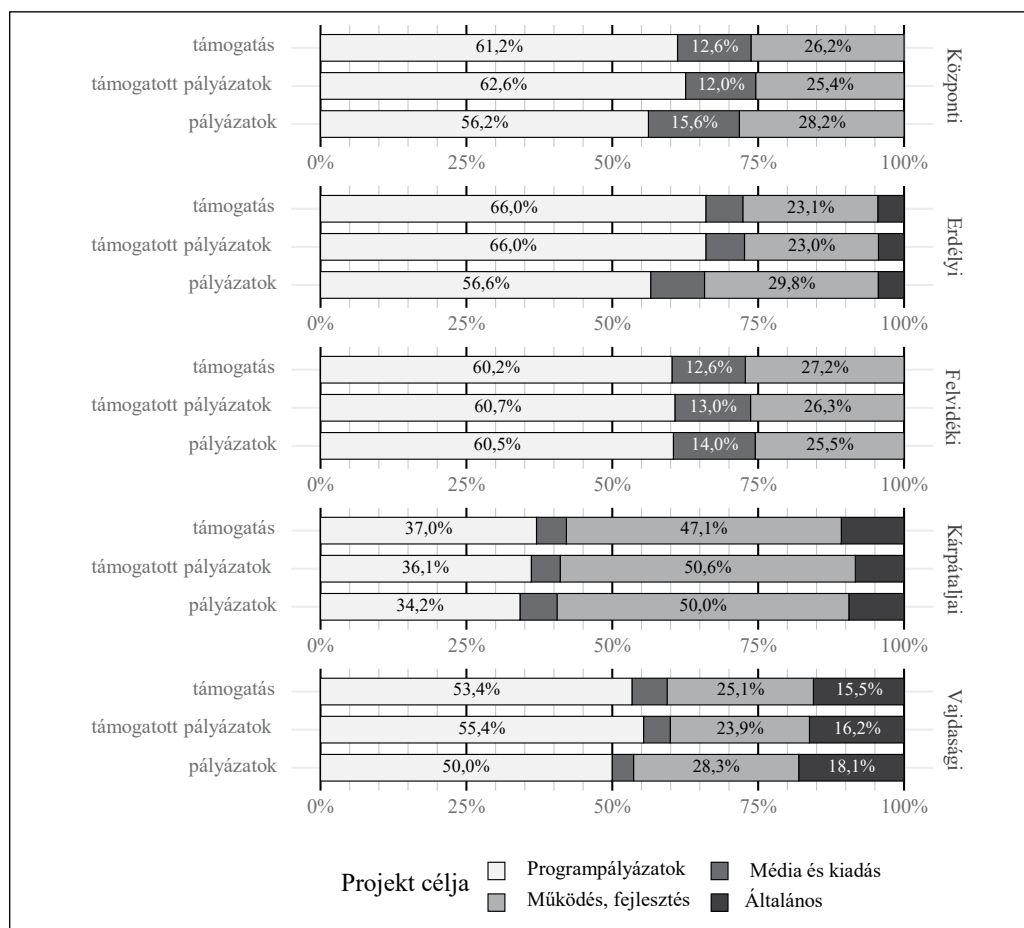
Az egyes években és régiókban eltérő módon kategorizálták az MKO-pályázatokat azok célja szerint. Ezért a legtöbb évben nincs lehetőség elkülöníteni egymástól a programpályázatokon belül a kulturális, oktatási és tudományos projekteket, vagy pedig a működést az eszközfejlesztésektől. Sőt, a vajdasági, kárpátaljai és erdélyi regionális kiírások esetében is voltak évek, amikor a pályázatok legalább egy részét olyan általános kategóriákba sorolták, amelyben együtt voltak kulturális és más programpályázatok, működési pályázatok, kiadás és média.

Az ilyen módon összevontan kezelt kategóriák közül egyértelműen a programpályázatok jelentik a beadott és támogatott pályázatok túlnyomó többségét, és a kiosztott támogatás meghatározó részét is e célra ítélték meg. Ez alól egyedül a kárpátaljai pályázatok jelennek kivételt, ahol jelentősebb a működési és fejlesztési pályázatok aránya. A működési és fejlesztési pályázatok a többi régióban is népszerűek voltak, ami alapján ez a magyarországi támogatáspolitiká egy fontos megkülönböztető jegye.²⁵ A média- és kiadási pályázatok ará-

25 A hazai támogatások vizsgálatából látszik, hogy míg Magyarországon korábban az EMET, jelenleg pedig a BGA önmagában is támogatja a nemzeti szervezettek működését, sem Szlovákia, sem a Communitas Alapítvány Romániában ezt nem finanszírozza önmagában, csak a támogatott projektek részeként lehet működési költségekre is pályázni, eszközfejlesztésre azonban nem.

nya alacsonyabb, elsősorban a központi kiírás (hiszen nagyobb összegű projektekről van szó), illetve a szlovákiai regionális kiírás esetében számottevő.

A beadott és támogatott pályázatok megoszlásának hasonlósága arra utal, hogy a szelekció nem függött össze erősen a projekt típusával. A támogatott pályázatok és a kiosztott támogatás megoszlása sem különbözik jelentősen a beérkezett pályázatokétól, vagyis például a Szlovák Kormányhivatallal vagy a Communitas Alapítvánnyal ellentétben, amelyek a kiadási projektekre, illetve a magyarországi Emberi Erőforrás Támogatáskezelővel, amely a civilszervezeti működésre átlagosan nagyobb támogatást ítelt meg, az átlagos támogatások a BGA esetében nem különböztek a pályázat jellegétől függően.²⁶

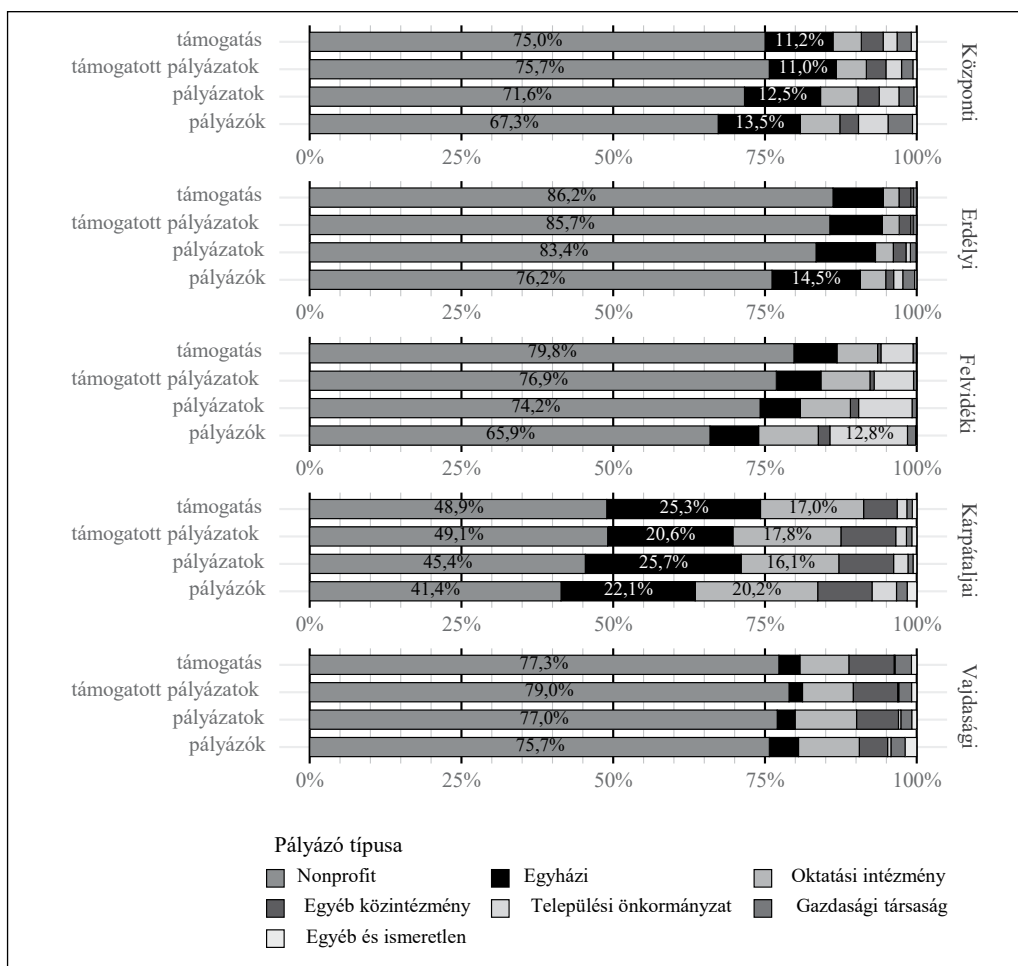

5. ábra: Pályázatok és támogatás megoszlása a projekt célja szerint

26 Morauszki, 2019. Nemzetiségi szervezetek támogatása Magyarországon, i.m. 306.; Ugyanő, 2020. Kisebbségi szervezetek pályázati támogatása Szlovákiában, i.m. 9.

Pályázói típusok szerinti megoszlás

A fentiekén túl a legfontosabb kérdés az volt, milyen típusú szervezetek részesülnek a pályázatokból. A magyar intézményrendszerre vonatkozó korábbi vizsgálatok rámutattak a nonprofit formában működő szervezetek jelentős arányára, és a BGA-hoz pályázók megoszlása is összhangban van ezzel: többségük nonprofit formában működik, ezen túl pedig ezek az átlagnál aktívabbak is voltak a pályázás terén, amit a beadott pályázatok esetében mért még jelentősebb nonprofit arány mutat. Végül jellemzően a döntéshozók is kedvezőben bírálták el a nonprofit szervezetek pályázatait, így a támogatott pályázatok között és a kiosztott támogatás megoszlásában még magasabb a nonprofit szervezetek részesedése.

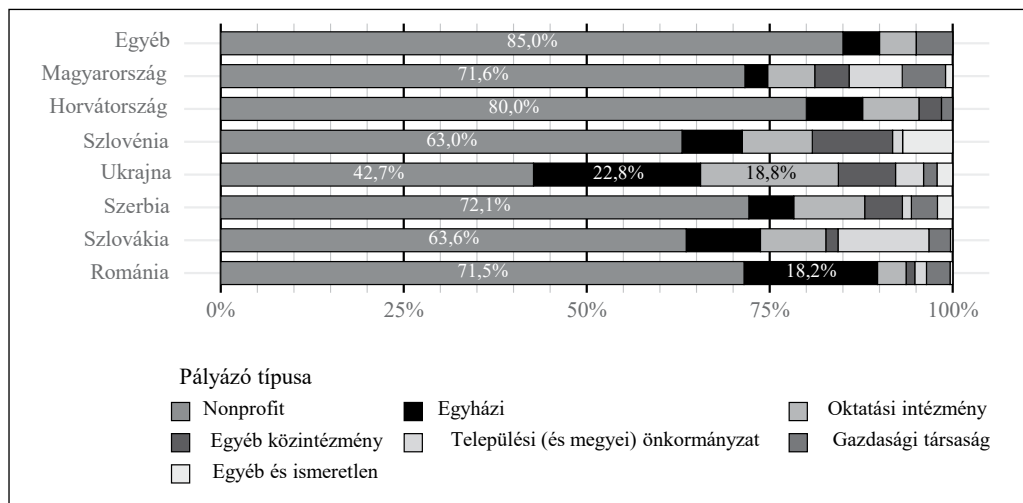
6. ábra: Pályázók, pályázatok és támogatás megoszlása a pályázó típusa szerint

Az egyes regionális kiírások és a központi kiírásra pályázók és azok pályázatai megoszlása sok tekintetben hasonló, jelentősebben egyedül a kárpátaljai regionális keretre pályázók és pályázataik megoszlása tér el. Ebben az egyedüli esetben a nonprofit szervezetek nincsenek abszolút többségben, ugyanis ebben a régióban jelentős az egyházi pályázók és az oktatási intézmények aránya. Kisebb különbségek a többi kiírások között is azonosíthatók, amelyek már rámutatnak az egyes határon túli régiókban működő magyar intézményrendszerek jellemzőire.

Külhoni magyar intézményrendszerek összetétele

Az adatok alapján a külhoni magyar intézményrendszerek, bár mindegyik esetben a nonprofit szervezetek jelentik a legnagyobb csoportokat, egymástól több tekintetben eltérnek. A nonprofit szervezetek csak a kárpátaljai pályázók között nem voltak abszolút többségben, a többi esetben 63% (Szlovénia és Szlovákia) és 80% (Horvátország) közötti arányt jelentenek.

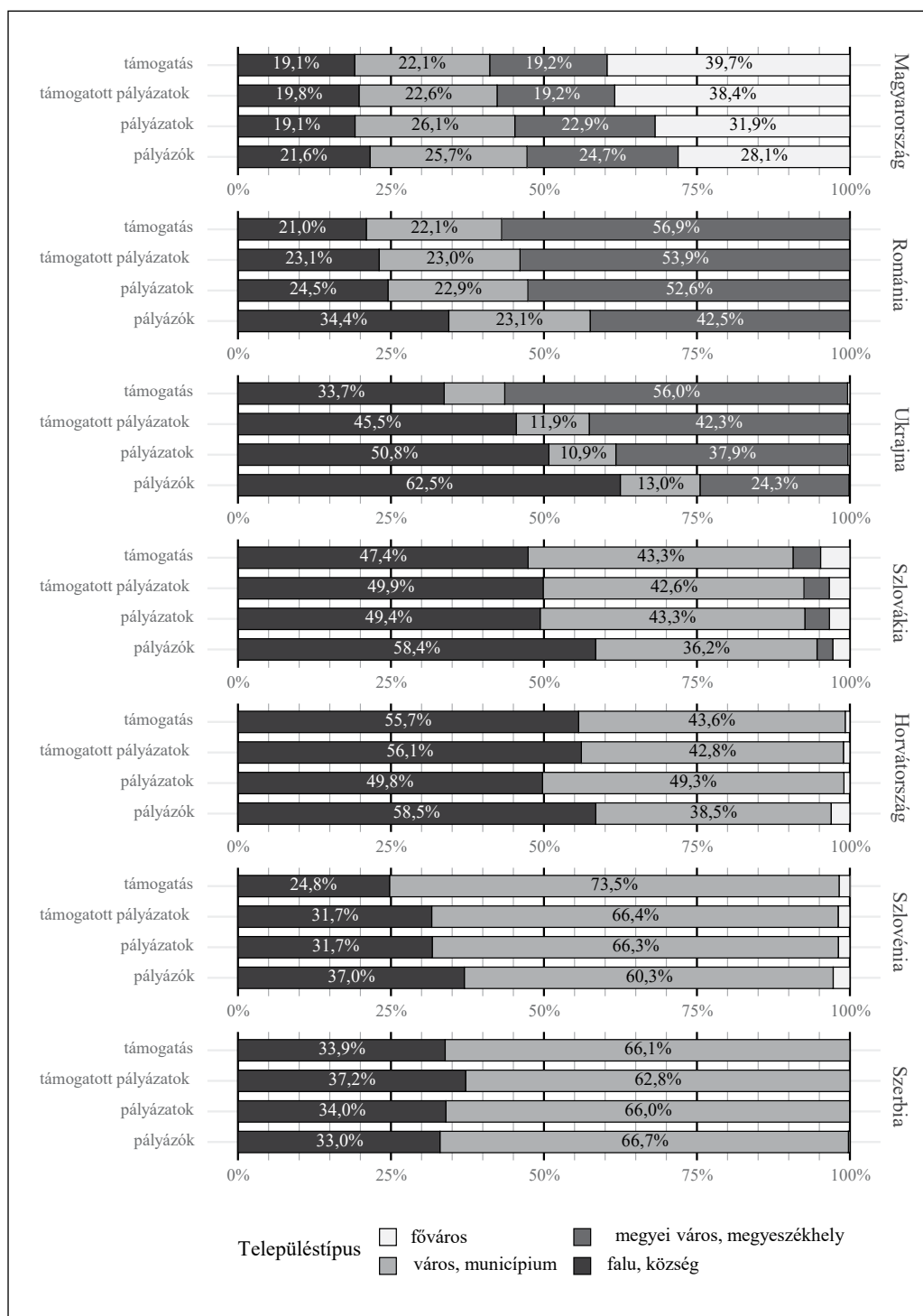
Az erdélyi kiírás esetében a nonprofit és egyházi pályázók mellett csak kis arányban találunk egyéb pályázókat. Ezzel szemben a felvidéki regionális keret esetében viszonylag jelentősebb a települési önkormányzatok aránya, amelyek a többi országra nem jellemzőek, és alacsonyabb a (nem oktatási) közintézményeké. A vajdasági pályázók között viszonylag alacsonyabb az egyházi intézmények aránya. A közintézmények aránya a szlovéniai pályázók körében a legmagasabb.

7. ábra: BGA-hoz pályázók megoszlása típus szerint, országonként

A pályázók, pályázatok és a támogatás településtípus szerinti megoszlása (lásd 8. ábra) rámutat a magyar közösségek és intézményrendszerek eltérő jellegére: a főváros szerepe kiemelkedő a magyarországi pályázók esetében, de ezeken kívül gyakorlatilag csak Szlovákiában játszik némi szerepet. Kárpátalját és Romániát egyaránt – Kolozsvár, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Beregszász és továbbiak révén – a megyeszékhelyek/területi jelentőségű városok szerepe különbözteti meg a többi régiótól. Ezzel szemben Szlovéniában és Vajdaságban egyértelműen a városok dominálnak. Végül Szlovákia és Horvátország magyar intézményrendszerei tűnnek ez alapján a leginkább rurális jellegűnek: mindkét esetben a községek és falvak adnak otthont a legtöbb szervezetnek.

Megfigyelhető azonban egy településtípus szerinti lejtő az aktivitásban és a sikerességben, aminek következtében a magasabb rangú települések nagyobb arányt képviselnek a pályázatokon belül, mint a pályázókon belül; magasabb a sikeres pályázatok aránya, és az egy pályázatra eső átlagos támogatás is. E legutóbbit az is erősíti, hogy a központi keretre beadott pályázatok között – amelyekre nagyobb támogatás adható – magasabb a nagyobb rangú településekről érkező pályázatok aránya. Míg tehát az intézményrendszerek kiterjednek a kisebb településekre is, itt is működnek pályázni képes szervezetek, ezek nagyobb valószínűséggel alkalmi pályázók, a rendszeresen működő és az átlagosnál aktívabban pályázó, nagyszámú projektet megvalósító, és vélhetően nagyobb hatókörű, az intézményrendszerek szempontjából központi szerepet betöltő szervezetek viszont, különösen Romániában és Ukrajnában elsősorban a nagyobb rangú megyeszékhelyeken működnek. Ez azonban elfedi, hogy Szlovákiában is több szervezet meghatározott központokban működik: 95 Révkomáromban és 69 Dunaszerdahelyen, miközben a harmadik Pozsonyban már csak 38 pályázó működik. Horvátországban a kisszámú pályázó viszonylag egyenletesen oszlik meg települések között. Mindezek mellett azonban tény marad, hogy Szlovákiában és Horvátországban találunk a legmagasabb arányban községekben működő szervezeteket, és a település szerinti lejtő is kevésbé látszik érvényesülni az aktivitásban és a sikerességben, mint például Romániában és különösen Kárpátalján.

8. ábra: Pályázók, pályázatok és támogatás megoszlása a székhely településtípusa szerint

A pályázati adatbázisok a határon túli magyar intézményrendszerek méretén és összetételén túl bizonyos korlátok között betekintést adnak az intézményrendszerek szerkezetébe, az azokon belüli egyenlőtlenségekbe és a koncentráció mértékébe is. E tanulmányban a szervezetek közötti aktivitásbeli különbségeket, illetve a támogatások koncentrációját mutatom be néhány összegző index segítségével. Az egyenlőtlenségek bemutatására minden esetben négy mutatót közlök: a legaktívabb/legtöbb támogatást kapó szervezet részesedését (CR1), a legaktívabb/legtöbb támogatást kapó három szervezet részesedését (CR3), illetve a Gini-²⁷ és Hoover-indexeket.²⁸ Előbbiek érzékenyek a szervezetek számára, ugyanakkor az aktivitásban és a kapott támogatásokban mért egyenlőtlenség közötti különbséget jól illusztrálják. Utóbbiak alkalmasabbak az eltérő méretű intézményrendszerek összevetésére.

Ezek az egyenlőtlenségeket mérő indexek, mint a 8. táblázat is mutatja, a BGA pályázataira esetén is viszonylag erős egyenlőtlenséget mutatnak, ami összhangban van az aktivitásnál már érintett különbségekkel a jellemzően egyszeri, vagy legalábbis kévszer pályázó többség és a kiugróan sok pályázatot beadó szervezetek között. A kapott támogatás koncentrációja jelentősebb, mint a beadott pályázatoké, az aktívabb szervezetek jellemzően egyúttal nagyobb költségvetésű projekteket valósítanak meg. Míg a pályázatok a magyarországi pályázók körében oszlottak meg a legegyszerűsebben, ami nem meglepő, hiszen itt kiugróan magas az egyszeri, és minimális a rendszeresen pályázók aránya, így a magyarországi pályázók zöme tulajdonképpen egyenlően inaktív volt, addig a támogatás tekintetében éppen itt a legjelentősebb az egyenlőtlenség, vagyis az erőteljes szelekció következtében egyes szervezetek kiemelkedtek, míg mások nem, vagy alig jutottak támogatáshoz.

Ellentétben például a szlovákiai hazai támogatásokkal, és azzal, ami ezek vizsgálata révén a szlovákiai kisebbségi intézményrendszerekkel kapcsolatban látszik, a BGA esetében a nagyobb méretű intézményrendszerek esetében jelentősebbek az egyenlőtlenségek, a kisebbek esetében viszonylag kisebbek.²⁹ Horvátországban különösen alacsony az egyen-

27 A Gini-index az egyik leggyakrabban alkalmazott egyenlőtlenségi mutató, amelyet eredetileg a jövedelmi egyenlőtlenségek számszerűsítésére alkotott Corrado Gini 1912-ben. Értéke 0 és 1 közötti, amelyek közül a 0 a teljes egyenlőséget jelenti, az 1 pedig az egyenlőtlenségek legnagyobb elképzelhető fokát: hogy az összes beadott pályázat/összes támogatás egyetlen szervezetnél összpontosul. Kiszámítása a páronkénti átlagos abszolút különbségeken alapul. Gini, Corrado: On the measurement of concentration and variability of characters. *METRON – International Journal of Statistics*, 2005. 63 (1). 1–38.

28 A Hoover-index (nevezik Robin Hood-indexnek is) ugyancsak az egyenlőtlenségeket méri egy 0 és 1 közötti skálán. Kiszámítása az egyes elemek tényleges részesedése és a teljes egyenlőség esetén várt részesedése közötti abszolút különbségek összegén alapul. Hoover, Edgar M.: The Measurement of Industrial Localization. *The Review of Economics*, 1936. 18 (4). 162–171.

29 Szlovákiában ezzel szemben éppen a kis lélekszámú kisebbségek kisszámú szervezetből álló intézményrendszerei esetében volt kiugróan magas a koncentráció, hiszen ezek sokszor egy-egy hierarchikusan szerveződő országos szervezet köré épültek, sőt, nem egy esetben tulajdonképpen egy-két ilyen szervezet jelentette gyakorlatilag az egész intézményrendszert (Morauzski, 2020. Kisebbségi szervezetek pályázati támogatásai, i.m. 21.).

lőtlenség mértéke, de Szlovénia esetében is alacsonyabb, mint a négy nagyobb magyar közösségben. A viszonylag magasabb koncentrációs (CR1 és CR3) mutatók oka a szervezetek alacsony száma. Ezek a mutatók kevésbé alkalmasak az eltérő méretű intézményrendszerek összehasonlítására, de jól mutatják az egyenlőtlenségek mértékének növekedését, ha az aktivitás helyett a kapott támogatást vesszük alapul.

	Pályázók száma	beadott pályázatok				kapott támogatás			
		CR1	CR3	Gini	Hoover	CR1	CR3	Gini	Hoover
Horvátország	65	4,7%	13,2%	0,418	0,310	6,6%	13,6%	0,546	0,418
Magyarország	1321	0,5%	1,5%	0,302	0,259	2,0%	1,7%	0,885	0,818
Románia	2511	0,4%	1,0%	0,538	0,411	0,5%	1,1%	0,696	0,537
Szerbia	815	1,1%	2,9%	0,551	0,418	1,8%	2,9%	0,704	0,549
Szlovákia	1321	0,7%	1,9%	0,529	0,401	1,0%	2,3%	0,687	0,521
Szlovénia	73	7,6%	17,5%	0,429	0,317	14,0%	26,1%	0,645	0,481
Ukrajna	653	1,2%	2,7%	0,502	0,377	3,6%	3,7%	0,715	0,558

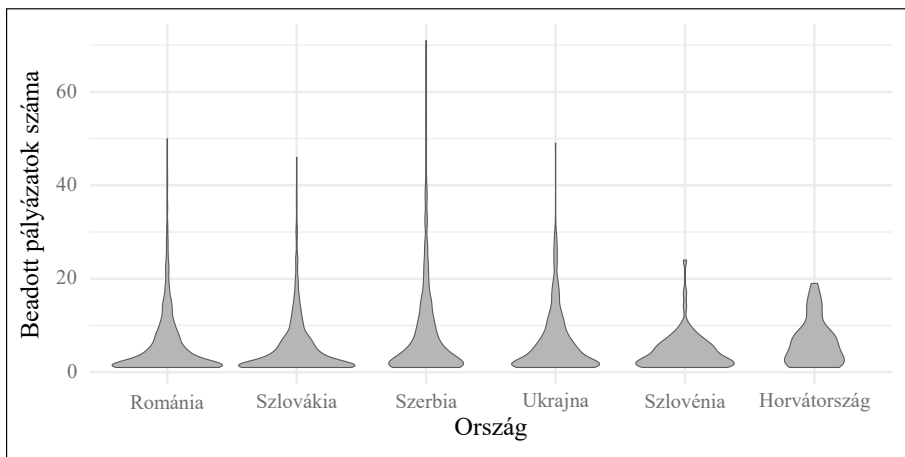
12. táblázat: A pályázati aktivitás és sikeresség egyenlőtlenségei a határon túli magyar intézményrendszerekben³⁰

A 12. táblázatban áttekintett egyenlőtlenségi mutatók alapján a határon túli magyar közösségekre kevésbé jellemző az intézményrendszernek néhány kiemelt jelentőségű szervezet köré való kiépítése. Az adatok alapján – mint az a 9. ábrán is látszik – Horvátországban viszonylag nagyszámú, ha nem is kiugróan aktív, de rendszeresen pályázó szervezet működik.³¹ Szlovéniában ugyan jelentős a különbség a legaktívabb szervezetek között, de a többi szervezet között már viszonylag egyenlőbben oszlik meg az aktivitás, és a megszerzett támogatásban is viszonylag kisebbek a különbségek. Az egyszeri, vagy legfeljebb alkalmi

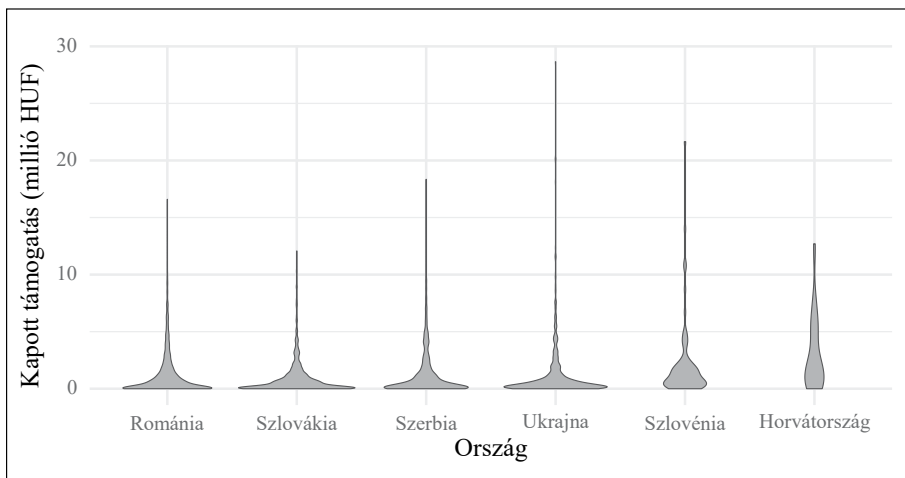
30 A táblázatban az adott nemzetiségű szervezetek száma (N) látható, illetve az aktivitás/kapott támogatás szerinti csökkenő sorrendben vett első (CR1) és első három (CR3) szervezet részesedése, valamint a Gini- és a Hoover-együtthatók értéke látható.

31 A legaktívabb szervezetek között nincsenek nagy különbségek, a legaktívabb Horvátországi Magyar Pedagógus Fórum is mindössze 19 pályázatot adott be, és 13 olyan szervezet volt, amely legalább tízszer pályázott.

pályázók aránya nem olyan magas, mint a nagyobb régiókban, a „középréteg” pedig viszonylag kiterjedt. Ezzel szemben a nagyobb régiókban az eloszlást mutató diagramok (lásd 9. és 10. ábra) sokkal „tölcsérszerűbbek”, nagyszámú alkalmi, illetve kisebb támogatást megszerző pályázóval és kisszámú rendkívül aktív és sikeres pályázóval. Ez utóbbiak feltételezhetően megfelelnek a Kiss Dénes által kisebbségi intézményrendszer modelljében „*nonprofit mezbe rejtett költségvetési típusú intézménynek*” tekintett szervezeti körrel.³² E két véglet között ezekben az országokban csak viszonylag kisebb arányban találunk közepesen aktív és sikeres szervezeteket, mint Szlovéniában és főleg Horvátországban.

9. ábra: Pályázók beadott pályázatok száma szerinti eloszlása országonként

10. ábra: Pályázók kapott támogatás szerinti eloszlása országonként

32 Kiss Dénes: Az erdélyi magyar civil szféráról. *Civil Szemle*, 2006. 3 (2). 139–154, itt: 144.

Összegzés

A tanulmányban a Bethlen Gábor Alap külhoni nyílt pályázatainak közül a *Magyar kultúráért és oktatásért* című pályázati rendszert vizsgáltam a 2012 és 2019 közötti időszakban. Ez az a nyílt pályázati rendszer, amely a legtöbb határon túli magyar szervezet számára elérhető: civil/nonprofit szervezetek mellett egyházi intézmények, közintézmények, települési önkormányzatok és korlátozottabb mértékben gazdasági társaságok is pályázhattak. A támogatható projektek közé kulturális és oktatási projektek, kutatás, média és könyvkiadás tartoztak, illetve ebből a forrásból támogatható volt a szervezetek működése, eszközfejlesztése, és bizonyos keretek között ingatlan-beruházások is. A tanulmány vizsgálta a rendszer méretének változását a vizsgált időszakban, a pályázók aktivitásának, illetve sikerességének a változását, illetve a pályázók és pályázataik, valamint a megítélt támogatás bizonyos főbb szempontok szerinti megoszlását. Az elemzés alapjául a BGA által közöl támogatási döntések szolgáltak, amelyek tartalmazták a pályázók és a projektek legfontosabb jellemzőit, beleértve a megítélt támogatás összegét.

Az adatok alapján a BGA rendszere a vizsgált időszakban alapvetően nőtt, a keret növelése jellemzően ösztönzőleg hatott a pályázati kedvre, bár a beérkező és a támogatott pályázatok száma az utóbbi években egyes esetekben csökkenő tendenciát követett. Kérdéses, milyen változást vált ki a keretösszeg ismételt jelentős növelése. A BGA támogatásaira nagyszámú szervezet pályázott, de többségük jellemzően kevés évben és összességében is kevés pályázatot adott be. Emellett azonban megjelentek olyan szervezetek is, amelyek évről évre pályáztak támogatásra. Míg abszolút értelemben a romániai pályázók alkották a legnagyobb csoportot, ezer magyar személyre számítva a szlovéniai és horvátországi intézményrendszerek sűrűbbek, és a szlovákiai és romániai intézményrendszer látszik a legkevésbé sűrűnek, vagyis a nagyobb közösségeket viszonylag kevesebb szervezet is képes képviselni. Ez épp ellenkezője annak, amit például Szlovákiában láttunk, ahol különösen a kisebb lélekszámú kisebbségekre jellemző, hogy intézményrendszerük kis méretű és egy-egy központi, hierarchikusan felépülő, a tevékenységek lehető legszélesebb skáláját lefedni igyekvő nonprofit szervezet köré épülnek. Ezzel szemben a horvátországi és szlovéniai intézményrendszerekben az aktivitás és a kapott támogatások egyenlőtlenségei alapján sem azonosíthatók ilyen domináns szereplők. Épphogy a nagyobb intézményrendszerekben látszott nagyobb egyenlőtlenség: ezek esetében azonosíthatók olyan pályázók, amelyek kiugró számú projektjükre kértek (és kaptak) jelentős támogatást. Ezekre tehát jellemzőbbnek tűnik Kiss Dénes megállapítása, mely szerint a kisebbségi nonprofit szervezetek között találunk olyanokat, amelyek nonprofit formában ugyan, de tulajdonképpen rejtett közintézményi működést folytatnak, ezzel pótolva a hiányzó tényleges közintézményeket.

A BGA pályázati rendszerét, különösen a központi kiírásra beérkezett pályázatok esetében, viszonylag erősebb szelekció jellemezte, mint például egyes hazai pályázatokat: a központi kiírásra beadott pályázatok 39,4%-át és a regionális kiírásokra beadott pályázatok 62,2%-át támogatták. A szelekció a központi kiírás esetén a magyarországi pályázatok körében volt a legerősebb, ennél lényegesen nagyobb valószínűséggel lettek támogatva a négy nagyobb közösség pályázatai, és legnagyobb – még a regionális kiírásra beadott pályázatoknál is nagyobb – valószínűséggel számíthattak pályázataik támogatására a horvát, és különösen a szlovéniai pályázók. A regionális kiírások közül a romániai esetében volt a legerősebb, a szlovákiai esetében pedig a legkevésbé szigorú a szelekció. A kisebb és nagyobb magyar közösségek közötti különbség nem magyarázható azzal, hogy a horvát és szlovén pályázók – regionális kiírás híján – a központi kiírásra adhatták be kisebb összegű pályázataikat is, mivel a pályázat mérete alig függött össze annak valószínűségével, hogy a pályázatot támogatják. A kisebb közösségek preferálása nagyrészt kimerül a horvát és szlovén pályázatok nagyvonalúbb szelekciójában, ezen túl az átlagos támogatásokban már kisebb a különbség. A regionális kiírások között már viszonylag nagyobb különbségek mutatkoztak: míg a romániai pályázatok körében erősebb volt a szelekció, de cserébe átlagosan nagyobb a támogatás nominális értéke, a vajdasági pályázatokat kevésbé szelektálták, de cserébe kisebb támogatást kaptak.

Továbbá az adatok azt mutatják, hogy a projekt típusa, célja kisebb hatással volt a pályázat elfogadásának valószínűségére, mint az ország. A különböző projekttypusok közül – Kárpátalja kivételével, ahol a működési, fejlesztési pályázatok aránya a legmagasabb – egyértelműen a programpályázatok voltak a legnépszerűbbek a pályázók körében, és ezek általában valamelyest nagyobb valószínűséggel számíthattak támogatásra: az erdélyi és vajdasági regionális kiírás, illetve a központi esetében is igaz ez. Nem látszik azonban valamely projekttypusok határozott preferálása. A BGA esetében a projekt célját tekintve nem látszik, hogy lenne koncepció, ellentétben például a szlovákiai és a magyarországi kisebbségek hazai pályázati támogatásaival. Előbbi esetben a kiadási célú pályázatok, utóbbi esetben pedig a civil szervezetek működési pályázatai egyértelműen preferáltak voltak, ezzel szemben a BGA-nál alig van eltérés a beérkező, a támogatott pályázatok és a támogatás projekttypus szerinti megoszlásában.

Bár a kiírásra többféle típusú intézmény pályázhat, összhangban a határon túli magyar intézményrendszerekkel kapcsolatos tudásunkkal, a pályázók túlnyomó többsége nonprofit szervezet, így a pályázati támogatás domináns része is ezek tevékenységét segíti. Ezen túl azonban megmutatkoztak az egyes kisebbségi magyar intézményrendszerek közötti különbségek is: így például az egyházi intézmények jelentősebb szerepe Kárpátalján és Romániában, az oktatási intézmények szerepe ugyancsak Kárpátalján, és a települési önkormányzatoké Szlovákiában.

CZIBULA ÁDÁM

FELVIDÉKI MAGYAR CIVIL SZERVEZETEK SZERVEZETI KULTÚRÁJÁNAK ÉS MŰKÖDÉSI TÉNYEZŐINEK ELEMZÉSE

Kijelenthető, hogy jelenleg a virágkorát (vagy legalábbis annak kezdetét) élik a civil szervezetek ebben a közép-európai térségben, hiszen összehasonlítva a szocializmus időszakával, amely időszakban jellemzően igyekeztek betiltani, vagy korlátozni azokat, most szabadon jöhetnek létre, alakulhatnak, illetve nagyon jelentős és komoly összegű pályázati források állnak rendelkezésre, amelyek segítik működésüket is.

A civil szervezetek a szervezeti felépítésüket tekintve elsősorban az informális formát követik, melyben nincsenek pontosan tisztázva a döntési és felelősségi körök, így az irányítás, valamint az ellenőrzés is bonyolultabb, mint a gazdasági szervezetek esetében. További nehézséget okoz, hogy e szervezetek esetében a vezetők és a tagok is az önkéntesség elve alapján veszik ki részüket a tevékenységekből, így az egész szervezet működése sokszor kiszámíthatatlanná válhat, ezért esetükben is fontos a vezetési-szervezési ismeretek megfelelő alkalmazása.¹

A kutatás célja pedig, hogy új ismeretek feltárásával, pontosabbá tételével hozzájáruljon az eredményesség növeléséhez. Ezt az összefüggések, törvényszerűségek feltárásával érhetjük el. Ezért meghatározásra kerülnek azok a célok, módszertani eszközök, amelyek majd az elemzési fázisban kerülnek felhasználásra.²

Kutatásunk célja a szlovákiai magyar szervezetek szervezeti kultúrájának vizsgálata, amelyet a következő kérdéskörök szemszögéből közelítünk meg:

- Mennyire fontos a szervezetek számára a stabilitás, kiszámíthatóság és mennyire tölt be jelentős szerepet a versengés a működésükben?
- Mennyire jellemző e szervezetekre a kockázatvállaló magatartás?

1 Horváth Zoltán: Stratégiai tervezés a nonprofit szervezetek gyakorlatában. In: Vilmányi Márton – Kazár Klára (szerk.): *Menedzsment innovációk az üzleti és a nonbusiness szférákban*. SZTE Gazdaságtudományi Kar: Szeged, 2017. 167–184.

2 Hoffmann Márta – Kozák Ákos – Veres Zoltán: *Bevezetés a piackutatásba*. Akadémiai Kiadó Zrt.: Budapest, 2009.

- Mennyire demokratikus egy felvidéki magyar szervezet vezetése, milyen a vezető és beosztottak közötti hatalmi távolság?
- Mennyire jellemző és mennyire van fontos szerepe egy civil szervezetnél a csapatmunkának?

Bakcsi³ szerint a szervezeti kultúrát szokás jéghegyhez hasonlítani: vannak látható megjelenési formái, és vannak közvetlenül nem vizsgálható, a látható felszín alatt meghúzódó jellemzői. A megfigyelhető, külső szemlélő számára is megragadható jellemzők közé soroljuk a rendszeresen ismétlődő ceremóniákat (szertartásokat), hagyományokat, a szervezeten belül keringő történeteket, sztorikat, a használt nyelvezetet, szakzsargont, a látható viselkedésmintákat, a szervezet szimbólumait, az öltözködést és a munkahely külső kinézetét. Ezekből a látható jelekből azonban csak következtethetünk arra, milyen értékeket vallanak a szervezet tagjai, mi lehet valójában a fejükben. Az igazi kultúra az értékekben, feltevésekben, hiedelmekben, érzésekben és attitűdökben rejlik, amelyek azonban láthatatlanok maradnak.

Mohelska és Sokolova⁴ leírták: ahhoz, hogy a szükséges feladatok elvégzéséhez és a legjobb teljesítményhez kellő feltételeket biztosítsák, a menedzsernek tisztában kell lennie, hogyan működnek az emberek munkahelyi viselkedését befolyásoló mechanizmusok. A menedzser ezért ne csak jó szakértő legyen, aki ismeri a szervezet adott ágát, hanem egyben legyen jó pszichológus is, aki ismeri a munkacsoport társas viselkedésének hatását, illetve rendelkezzen személyes karizmával és vezetői készségekkel. A munkatársak igazgatásának legjobb módja, ha minden menedzser a munkatársainak a viselkedését saját példájával befolyásolja. Sohmen⁵ tanulmányában három vezetői típusból rakja össze a nonprofit szervezetek „tökéletes vezetőjét”: átalakító (*transformational*) vezető, jövőképpel rendelkező (*visionary*) vezető, valamint a szolgálatkész (*servant*) vezető.

Kirchner⁶ szerint a nonprofit szektor vezetőire jellemző az irányítási szerep, az erőforrások hatékony felhasználása és az erőteljes képviselői szerep. A nemzetközi szakirodalomban utalásokat találhatunk arra is, hogyan lehet a gazdasági szervezetek vezetése során megszerzett szakmai tudást a nonprofit szervezetek vezetése során hatékonyan alkalmazni.

3 Bakcsi Gyula: *Szervezeti magatartás és vezetés*. Aula Kiadó: Budapest, 2003.; Ugyanő: *A szervezeti magatartás alapjai*. Semmelweis Kiadó: Budapest, 2015.

4 Mohelská, Hana – Sokolova, Marcela: Organisational culture and leadership – joint vessels? *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2015. (171). 1011–1016.

5 Sohmen, Victor: A leadership model for NonProfit Projects. In: Riggio, Ronald E. – Smith Orr, Sarah (eds.): *Improving leadership in NonProfit organizations*. Jossey-Bass: USA, 2004.

6 Kirchner, Astrid: Value-based leadership: A third sector view. *British Journal of Leadership in Public Services*, 2006. 2 (4). 30–33.

Azonban e tanulmányok mindegyike kitér arra, hogy figyelembe kell venni, hogy a nonprofit szervezetek környezete más, mint a gazdasági szervezetek környezete.⁷

A menedzserek két különböző úton kísérhetnek meg befolyásolni az alárendeltjeik viselkedését: (a) a munkával kapcsolatos racionális gondolkozásukra próbálnak meg hatni a jövőbeni siker megfelelő víziójával, illetve az abból levezetett stratégiai célokkal vagy (b) belső szükségleteikből kiindulva érzelmi úton próbálnak meg rájuk hatni és segíteni nekik személyesen azonosulni a nekik adott célokkal és feladatokkal. Hamner és Organ⁸ arról írnak, hogy a hatékony vezetőnek tisztában kell lennie azzal, hogy mi motiválja az alkalmazottakat a teljesítményre, valamint hogyan tudja kielégíteni azok igényeit. Ezt azzal magyarázták, hogy az alkalmazottak motiválásának megértése érdekében a vezetőknek tudniuk kell, hogy mi az, ami energizálja az emberi viselkedést

A nonprofit szektor kialakulása

A nonprofit szektor eredete, funkciói, tevékenységének módja minden egyes országban tükrözi annak egyedi társadalmi, gazdasági és politikai történetét. Ezzel együtt a világon megfigyelhető néhány közös nemzetközi trend: a független szervezés és cselekvésre való hajlam növekedése, a nonprofit szervezetekkel szembeni általánosan elfogadott elvárások változása, a közsféra privatizációjával és harmadik féllel kialakított partnerséggel járó politikai megoldások, a nonprofit szervezetek tevékenységének üzletiesebbé tétele és piacosítása és a nonprofit szektor elitjének növekvő professzionalizálódása. A nonprofit szektor világméretű terjeszkedésének vagyunk szemtanúi: a hosszabb ideje tevékeny nonprofit szektorral rendelkező országokban hirtelen növekedés tapasztalható az utóbbi évtizedekben, a nagyrészt független nonprofit szervezetek nélküli országokban pedig egyértelmű jelei láthatóak egy növekvő, friss magabiztossággal rendelkező ilyen szektor kialakulásának. Ezzel egyidejűleg sok ország továbbra is komoly intézményi korlátokat épít a nonprofit szervezetek növekedésének féken tartása és irányítása érdekében⁹.

A civil társadalmat (*civil society*) sokféleképpen definiálják, de ennek jellemzően részét képezi a civil társadalom és az állam szétválasztása. Alkalmas definíció lehet, hogy az

7 Phipps, Kelly A. – Burbach, Mark E.: Strategic leadership in the third sector: Opportunities for research. *Journal of Behavioral and Applied Management*, 2010. 11 (2). 137–154.

8 Hamner, W. Clay – Organ, Dennis: *Organizational Behavior: An Applied Psychological Approach*. Business Publications: Dallas, 1978.

9 Casey, John: Comparing Nonprofit Sectors Around the World. What Do We Know and How Do We Know It? *Journal of Nonprofit Education and Leadership*, 2016. 6 (3). 187–223. Ugyanő: *The nonprofit world: Civil society and the rise of the nonprofit sector*. Boulder, CO: Kumarian Press, Lynne Rienner Publishers, 2016.

államtól független autonóm szféra, amelyet az állam által biztosított jogi környezet szabályoz. A demokrácia szempontjából olyan eszmék és olyan gyakorlat kívánatos, amely segítségével az állami szervek és a civil társadalom közötti bizalom felépíthető¹⁰.

Az állami és a civil szervezeti szektor együttműködése

A fejlett nonprofit szektorral rendelkező országokban a növekvő állami támogatás többnyire együtt járt az állami és önkormányzati feladatok átadásával, átvállalásával, s ennek következményeként nőtt a nonprofit szektorban foglalkoztatottak száma is. Ezzel szemben Magyarországon az 1990-es és a 2000-es években a nonprofit és az állami, önkormányzati szektor között csak igen korlátozott mértékű együttműködés alakult ki a társadalmi szolgáltatások biztosításában. Az állami támogatás jelentős növekedése ellenére sem a tömeges feladatátadás, sem az alkalmazottak számának számottevő növekedése nem volt jellemző¹¹.

Potluka és társai¹² a partnerség elvének alkalmazását, és az azzal kapcsolatos civil szervezeti és állami vezetői véleményeket kutatták a Cseh Köztársaságban. Ismert nonprofit szervezetekben dolgozó 56 vezető és az irányító hatóságoknál dolgozó vezetőkkel készült mélyinterjúkat értékelték ki kutatásuk során. Bár mind a civil szervezeti vezetők, mind az érintett hatóságoknál vezető szerepet betöltők elégségesnek értékelték a partnerség elve alkalmazásában történt fejlődést, az érintett vezetők hiányosságokat is észleltek, amelyeknek a gyökere a kutatásban részt vevők szerint az alábbiakban keresendő:

- A civil szervezeti szféra széttagoltsága, töredezettsége, ami gátolja a közös cselekvést, rosszabb esetben a szereplők lépései – erre irányuló szándék nélkül is – hátráltathatják más szereplők törekvéseit. Ha a nonprofit szervezetek sikeres koordinációt alakítanak ki maguk között, vagy hatékony vezetőket választanak, valószínűleg az eddigieknél jobb eredményeket érhetnek el a tárgyalásokon.
- A partnerségben részt vevő civil szervezeti vezetők megbecsülésének alacsony szintje úgyszintén probléma. Ezek a vezetők saját költségükre, szabadidőben dolgoznak, és emiatt, ha az erőfeszítéseiket nem koronázza (kellően gyors) siker, elhagyják a partnerséget, vagy megszűnnek aktív résztvevők lenni. Ezen valószínűleg segítené,

10 Kastrati, Ardian: Civil Society from Historical to Contemporary Perspectives. *European Journal of Multidisciplinary Studies*, 2016. 1 (1). 64–68.

11 Bocz János: *A nonprofit szektor strukturális átalakulása Magyarországon. A magyar nonprofit szektor az 1990-es évek elejétől a 2000-es évek közepéig*. Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológiai és Társadalompolitikai Intézet, Doktori értekezés. 2009.

12 Potluka, Oto – Spacek, Martin – Remr, Jiri: Non-profit organizations' participation in the management of public programmes: The case of the Czech Republic. *CEPS Working Paper Series*, 2015. No. 7.

ha a nonprofit szervezetek kihasználnák és megpályáznák az európai uniós kohéziós forrásokat.

- A magas fluktuáció – mind a civil szervezeti vezetők, mind az állami vezető hivatalnokok részéről. A személycserekor értékes személyes kapcsolatok vesznek el; ha ez túl gyakran történik, akkor a partnerség széteshet.
- Az utolsó említett hiányosság az, hogy a civil szervezeti vezetőket a partnerségbe túl későn vonják be. Ha a bevonás egy olyan ponton történik meg, amikor a prioritások már adottak, akkor az eredmény elmarad a várakozásoktól.

Magyarországi modernkori civil szervezeti szektor

A 20. század elején bekövetkező társadalmi-gazdasági változások kedvezően hatottak a civil szervezeti szektorra. Kialakult egy viszonylag stabil középosztály. Ezzel egyidejűleg az állam sokáig nem vállalt szerepet a szociális problémák kezelésében, így a szegények, a betegek és a nélkülözők ellátása a 20. század elejéig jelentős részben a települések és az egyházak mellett karitatív személyekre és az ún. önszervező és jótékonyági egyesületekre hárult, ami miatt az egyesületek száma ugrásszerűen megnövekedett. Ezt követően a világháborúk idején a civil szervezetek működését ismét szigorú korlátok közé szorították. 1945 után jelentős fordulat következett be az egyesületek és alapítványok megítélésében. A jogszabályok ugyan biztosították az egyesülési jogot, de ez a gyakorlatban nem érvényesülhetett. A világpolitikai környezet és a magyarországi változások miatt az 1980-as évek második felében újra fontos szerep jutott a civil szerveződéseknek. Ezt jól illusztrálja az a tény is, hogy több későbbi parlamenti párt is az 1980-as évek végén civil szerveződésekben alakult meg. A 1989-es rendszerváltást követően a civil és nonprofit szervezetek száma ugrásszerűen megnőtt. Ez 2006-ban tizenkétszer annyi alapítványt, illetve négyszer több egyesületet és más nonprofit szervezetet jelentett, mint 1990-ben¹³.

13 Bocz, 2009. A nonprofit szektor strukturális átalakulása, i.m.

Szlovákiai civil szervezeti szektor

A Csehszlovák Köztársaság megalakítását követően a civil szerveződések elterjedtek. Az önkéntességen alapuló szerveződések és az alapítványok ebben a korban fontos státusszal bírtak és a háború előtti csehszlovák demokrácia tartópilléreinek számítottak¹⁴. A második világháború ezt az ígéretes fejlődést megzavarta. 1939 és 1945 között Szlovákia félig-meddig független kiszolgáló állama volt a náci Németországnak, és ezen időszak alatt elhagyta korábbi demokratikus hagyományait, és a harmadik szektor tevékenységét is korlátok közé szorították. A korabeli egyesületek és alapítványok tevékenységét megszakította az 1947-es államcsíny: Csehszlovákiában szocialista uralom és a Szovjetunió főhatalmának időszaka következett 40 évre. Ez megsemmisítő hatással volt a civil szervezeti szektorra. A szocialista kormány minden szabadságjogot korlátozott, beleértve bármely önkéntes tevékenységet, amely nem felelt meg az uralkodó ideológiának. 1989-et követően a civil szervezeti szféra ismét lehetőséget kapott az államtól a független fejlődésre. A civil szervezetek száma gyors növekedésnek indult. 1993-ban a szövetségi szinten (mind Csehországban, mind Szlovákiában jelen levő) civil szervezetek kettéváltak cseh és szlovák részre és onnantól egymástól függetlenül fejlődtek tovább. 1993-ban Csehország és Szlovákia szétválásakor 6 000 bejegyzett civil szervezet volt Szlovákia területén. Ez a szám 1996-ra megduplázódott, majd 2002-re elérte a 26 000-et¹⁵.

A szlovákiai magyarság életében, a társadalomépítés és az identitás megtartásának szempontjából fontos szerepet töltenek be a civil szervezetek. A felvidéki magyarság egyike azon kisebbségeknek, amelyek az első világháborút lezáró versailles-i békeszerződések eredményeképpen jöttek létre. Ennek következtében több mint egymillió magyar anyanyelvű állampolgár került Csehszlovákiához. Az ezt követő időszakban a politika részéről megannyi sérelem érte a két háború közötti magyarságot. A magát demokratikusnak valló politikai rendszer több tízezer magyart utasított ki az országból, korlátozták az anyanyelv használatát, az iskolák egy részét bezárták. A szocializmus korszakában bizonyos ideig enyhült a szlovákiai magyarok jogfosztottsága. 1949 óta működik a Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség, közismert nevén a Csemadok. Ezt követően újra megindulhatott a magyar anyanyelvű oktatás is. Egészen az 1989-es rendszerváltásig a felvidéki magyarság politikai hullámvölgyek közepette volt kénytelen élni. Az ezt követő években sorra alakultak a különböző magyar civil szervezetek, társulások és a magyar politikai pártok.

14 Frič, Pavol – Deverová, Lenka – Pajas, Petr – Šilhánová, Hana: Defining the Nonprofit Sector: The Czech Republic. In: Lesterm, M. Salamon – Helmut, K. Anheier (eds): *Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project*, no. 27. Baltimore: The Johns Hopkins Institute for Policy Studies, 1998.

15 Nikodemová, Katarína: *Volunteering in Slovakia: Facts and Figures Report*. CEV Brussels, 2009.

Fokozatosan kezdett kiépülni a magyar intézményrendszer, valamint a kisebbségi jogok bővülésének időszaka is megkezdődött¹⁶.

Morauszki¹⁷ három közép-európai városban (Kassán, Pécsen és Temesvárott) élő kisebbség civil társadalmának kutatása keretében interjúkat készített néhány nemzeti kisebbségi szervezet képviselőjével, és a kutatása eredményei azt mutatják, hogy ezek a szervezetek a professzionalizáció alacsony szintjén állnak: jellemzően önkéntesek erőfeszítéseire támaszkodva tartják fent magukat, és ha lennének is állandó alkalmazottjaik vagy állandó irodájuk, az anyagi helyzetük akkor is bizonytalan. Jellemzően (állami) pályázati forrásokból, illetve az anyaországok támogatásából tartják fent magukat. Az említett finanszírozási források fenntartása érdekében igyekeznek politikailag semlegesnek tűnni. A nemzetiségi kisebbségi civil társadalomban kevés olyan aktív szereplő van, aki úgy gondolná, hogy ezen szervezeteknek befolyást kellene szerezni pártok felett és befolyásolni kellene a politikai folyamatokat. A szervezetek jelentős része a hiányzó intézményi háttérrel igyekszik helyettesíteni; a nonprofit forma gyakran szükségszerű lehet a forrásszerzés végett.

Támogatási rendszerek Szlovákiában és Magyarországon

Ennek a fejezetnek leginkább általános tájékoztatást nyújtó jellege van. Egyrészt bemutatásra kerül az érintett civil szervezetek két legfőbb támogatást nyújtó rendszere (1-1 legjelentősebb a civil szervezetek működését segítő országból), másrészt pedig ezeknek a támogatási rendszereknek a nyilvános adatbázisai (támogatások jegyzékében szereplő szervezetek), melyek segítettek feltérképezni a kutatásban részt vevő, aktívnak tekintett felvidéki civil szervezeteket. Szlovákia vonatkozásában az áttekintés alapjául a Szlovák Kormány által a közvagyonból biztosított, magyar kulturális illetve egyéb tevékenységeket célzó anyagi támogatások szolgáltak. A kutatásban az interneten fellelhető adatokat használtuk fel. Az interneten fellelhető közforrásokból összesen 8,6 millió euró értékű támogatást kaptak a „magyar” kezdeményezések Felvidéken. Elképzelhető, hogy vannak más rendelkezésre álló, pályázható források is (pl. megyék által kiírt pályázatok), ugyanakkor legjobb tudomásom szerint csupán ezek a források vannak dedikáltak a magyar szervezeteknek, intézményeknek szánva. Ennek az összegnek közel fele a Selye János Egyetem támogatása, amit nem sorolhatunk a civil szervezeti szektorba, hiszen állami fenntartású

16 Karácsony Péter – Takács Ottó: Civil és nonprofit szervezetek szerepe a szlovákiai magyarság megmaradásában. *Civil Szemle*, 2016. 13 (2). 67–87.

17 Morauszki András: Ethnic Civil Society and Nonprofit Organizations in Central Europe. In: Jarosz, Adam – Kącka, Katarzyna (eds.): *Models of European Civil Society*. Cambridge Scholars Publishing: Newcastle upon Tyne, 2018. 7. 133–154.

oktatási intézmény. További több mint 680 ezer eurós normatívával rendelkezik a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma által fenntartott Ifjú Szívek. A szlovákiai magyar civil szervezetek által szabadon megpályázható összeg így 4,028 millió eurós összeg, vagyis a támogatási forrásokból ennyi jut a magyarsággal kapcsolatba hozható szervezeteknek.

A magyarországi állami támogatások jelentős része a külön erre a célra létre hozott Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.-n (BGA) keresztül érkezik a külhoni magyar területekre, így Felvidékre is. A BGA mellett az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI), az Innovációs és Technológiai Minisztérium (ITM), valamint a Külgazdasági és Külügyminisztérium programjaiból részesülnek még komolyabb támogatásban a külhoni magyarok, köztük természetesen a felvidékiek is.

A Bethlen Gábor Alap elkülönített állami pénzalap, amelynek célja a Magyar Kormány nemzetpolitikai stratégiájához kapcsolódó célok megvalósulásának elősegítése. Kiemelt feladata a külhoni magyarság szülőföldjén történő egyéni és közösségi boldogulásának, anyagi, szellemi gyarapodásának elősegítése és kultúrájának megőrzése érdekében támogatások nyújtása. Feladata a támogatások igénybevétele és hatékony kihelyezése céljából átlátható pályázati rendszer működtetése. Az Alapkezelő tevékenységével hozzájárul a világ összmagyarsága nemzettudatának erősítéséhez, a magyar–magyar kapcsolatok ápolásához.

Az Alapkezelő a határon túli oktatás-nevelési pályázatokon kívül (amivel Szlovákiában közel 45 ezer magyar ovis gyermeket és magyar iskolást támogat – mintegy 3 millió euró értékben), természetes és jogi személyeknek, önkormányzatoknak, intézményeknek, egyházaknak és civil szervezeteknek nyílt, meghívásos, illetve egyedi pályázati rendszert működtet.

Kutatási módszertan

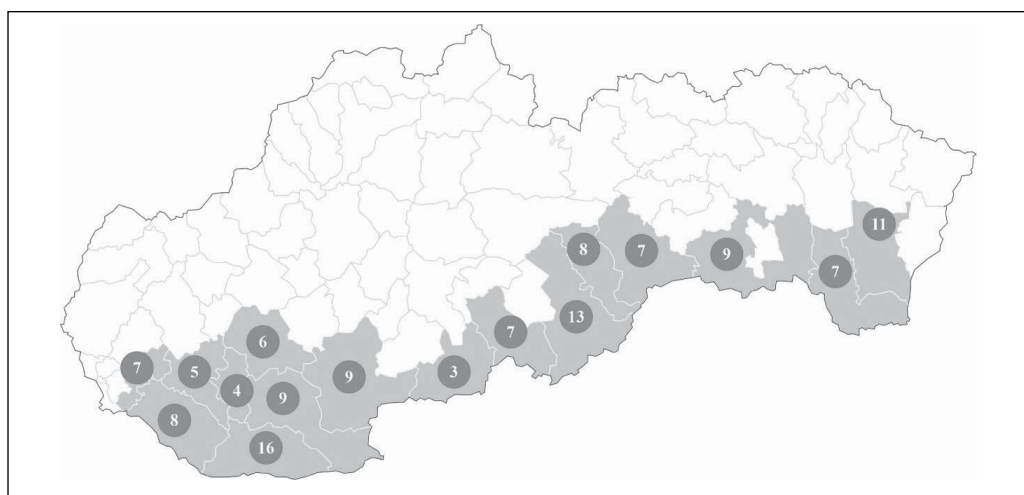
A kutatás a felvidéki civil szervezetek működési tényezőinek vizsgálatával foglalkozik. A vizsgálat tárgyát képző szegmenst a következő szempontokból határoltam be:

- Civil szervezetként tekintek minden olyan szervezetre, amely valamilyen közérdekű céllal jött létre és működik, tehát a profitszerzés nem tartozik az elsődleges céljai közé (viszont nem zárja ki azt). Ennek fényében minden polgári társulás, alapítvány, egyesület, nonprofit szervezet (közhasznú szolgáltatásokat nyújtó szervezet) és szövetség a vizsgálat tárgyát képezi (és csak ezek).
- Felvidéki civil szervezetként tekintek minden olyan szervezetre, amely valamilyen magyar nemzetpolitikai vagy szlovákiai magyarokra irányuló tevékenységet folytat.

A téma előzetes gyakorlati vizsgálatát a fókuszcsoportos beszélgetések szervezésével kezdtem, amely segített megtalálni a téma legfőbb indikátorait. Következő lépésként a kutatás módszereként a kvantitatív kutatási formák leggyakrabban alkalmazott módszerét, a kérdőíves felmérést választottam.

A felvidéki civil szervezetek egy rendkívül szűk szegmens, a jelenleg nyilvánosan elérhető információk alapján ezek száma 700–1000 közé becsülhető. Ugyanakkor pontos, erre vonatkozó statisztikák nem elérhetőek semmilyen nyilvános adatbázisban. Amit alapul tudtam venni, az a szlovákiai Kisebbségi Kulturális Alaphoz, valamint a magyarországi Bethlen Gábor Alaphoz benyújtott pályázatok számából, illetve az oda pályázó szervezetek mennyiségéből leszűrt, saját becslésű statisztika. Ennek fényében eltekintettem a mintavételi eljárások alkalmazásától és célként tűztam ki, hogy lehetőség szerint minél több szervezetet elérjek. Mivel a legtöbb civil szervezet viszonylag szűk (1–5) alkalmazotti vagy önkéntes gárdával működik, a megfelelő mintaszám elérése érdekében minden általam beazonosítható szervezettel megpróbáltam felvenni a kapcsolatot a kutatást illetően.

Az adatgyűjtés személyesen (felkeresés előre kinyomtatott kérdőívekkel), valamint elektronikus formában történt, 2018 szeptembere és decembere között. Összesen 191 szervezettel sikerült felvenni a kapcsolatot, ahol több érintettel is felmérést készítettem. Az 1. ábra a megkérdezett civil szervezetek területi elhelyezkedését ábrázolja. Mivel egy-egy szervezet területi lefedettség szempontjából több helyszínen is tevékenykedhet, a térképre azok székhelye alapján kerültek fel. Az ábrán látható, hogy minden – összesen 16 – felvidéki járásból (Szlovákia magyarok által lakott járásait értem ez alatt) kerültek ki válaszadó civil szervezetek, nagyjából fele-fele arányban a nyugati és keleti régiókból, az arány nyilván csak a véletlennek köszönhető.

1. ábra: A megkérdezett szervezetek területi megoszlása

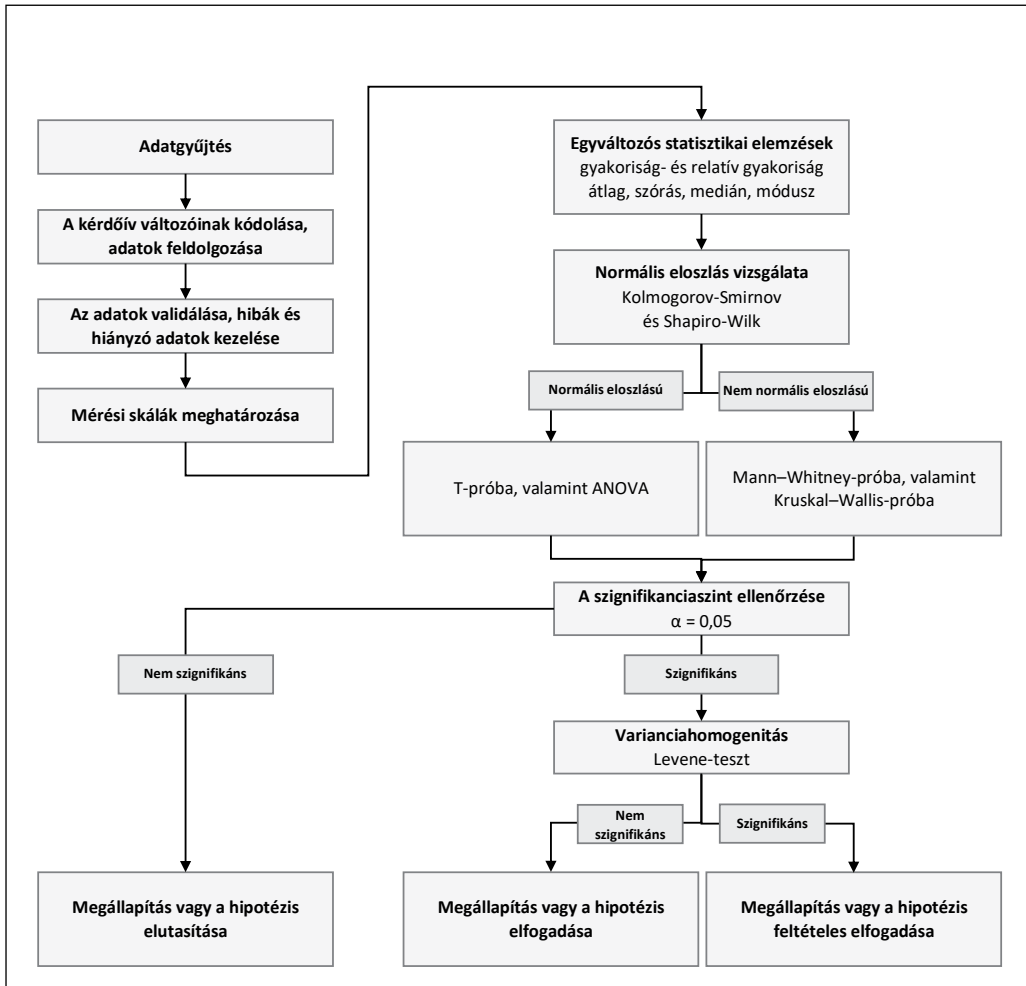
A tervezett mintaelemszámot 600-ban határoztam meg, ebből 572 került kitöltésre. A minta statisztikai szempontból nem reprezentatív (a korábbiakban ismertetett okokból kifolyólag nem történt mintavétel), viszont lehetővé teszi a vizsgált szegmens alapos elemzését. A visszaérkező kérdőíveket az SPSS Statistics 25 adatelemzési szoftverrel dolgoztam fel.

A kutatás és adatelemzés folyamatát a 2. ábra szemlélteti. Az elemzés során először egyváltozós leíró statisztikai módszerekkel vizsgáltam meg az adatokat, amelyek segítségével egy átfogó képet alkottam a mintáról és iránymutatóként szolgál a további összefüggések azonosításához.

Az alkalmazott egyváltozós módszerek – az egyes kérdések mérési skáláinak viszonylatában – a következők:

- gyakoriság- és relatív gyakoriságok vizsgálata,
- átlag, szórás, variancia, terjedelem, medián és módusz.

Az alapvető összefüggések azonosítása után az egyes csoportbontó tényezők alapján elemeztem a kapott eredményeket. Az adatok jelentős részét intervallumskála szintű változóként kezeltem, ennek függvényében előnyben részesítettem a paraméteres elemzéseket. Amennyiben nem teljesültek a paraméteres elemzések feltételei, nem paraméteres elemzésekkel folytattam a munkát. A kapott adatok elemzése során minden esetben az általánosan elfogadott 5%-os szignifikancia ($\alpha = 0,05$) szintet tartottam irányadónak.

2. ábra: Az adatelemzés folyamata és az elemzési módszerek bemutatása

A módszer kiválasztása előtt elsősorban normalitásvizsgálatot végeztem, amelyet a Kolmogorov–Smirnov, valamint a Shapiro–Wilk-mutatók együttes értékelésével tettem meg. Az adatelemzés során a következő módszereket alkalmaztam:

- Két független változó összehasonlítása során a független mintás t-próbát alkalmaztam, amely segítségével a változók átlagai közötti különbséget vizsgáltam. Amennyiben az adatok nem normális eloszlást követtek, a t-próba nem paraméteres változatát, a Mann–Whitney-próbát alkalmaztam az adatok és eredmények elemzésénél.
- Kettőnél több független változó esetében varianciaelemzést (ANOVA) használtam, amely során a t-próbához hasonlóan azt vizsgáltam meg, hogy mennyire

szignifikánsan különböznek a vizsgálatba bevont változók átlagai. Amennyiben a normalitás-vizsgálat nem hozott megfelelő eredményt, a nem paraméteres Kruskal–Wallis-próba elvégzésére került sor.

A korábban felsorolt elemzések közös előfeltétele a varianciahomogenitás, melynek mérőszámait is figyelembe vettem, amelyet pedig a Levene-teszt elvégzésének eredményeképpen kaptam. Megállapítást abban az esetben tettem, amennyiben a Levene-teszt eredménye nem szignifikáns, mivel ebben az esetben állapítható meg az adatok szórásomogenitása. Amennyiben ez nem teljesül, viszont az elemzés korábbi feltételei teljesültek, az eredményt feltételelesen fogadtam el (esetleg megkérdőjeleztem az eredmény megbízhatóságát).

A kérdőív utólagos értékelése során felmerült, hogy a vezető személye, illetve az önkéntes és alkalmazotti státuszban lévő személy esetében (amely kérdés szerepelt is a kérdőívben) elképzelhető, hogy némely esetben átfedés lehet, hiszen a vezető lehet alkalmazotti, vagy önkéntes státuszban is a szervezetnél. Utólag pedig nem tudjuk kiszűrni, hogy a vezető minden esetben vezetőként jelölte-e meg magát. Objektívan kialakítani homogén csoportokat ez alapján pedig nem lehetett. A vizsgált területnél egy későbbi kutatás során szerencsés volna a szegmens behatárolásánál átértékelni ezt a szempontrendszert.

A tanulmány terjedelmi korlátai miatt csak a legizgalmasabb, legérdekesebb adatok kerülnek részletesen bemutatásra. A válaszok feldolgozása során azt tapasztaltam, hogy a válaszadók között leginkább a nemek szerinti bontásban, illetve a szervezetnél eltöltött idő esetében mutatkoztak a legnagyobb különbségek. A többi csoportbontás esetében (életkor, végzettség) minimális válaszbeli különbségek voltak tapasztalhatók, érdembeli, kiugró eltérés nem volt kimutatható. A szervezet profiljára, illetve hatókörére vonatkozó részletes elemzés nem képezte a jelen kutatási elemzés tárgyát.

Kutatási eredmények bemutatása

A válaszadók a szervezetük működési profilja szempontjából három nagyobb kategóriában csoportosultak.

A szervezet profilja		Gyakoriság	Százalék	Érvényes
Érvényes	Szociális gondoskodás, humanitárius tevékenység	19	3,3	3,3
	Kultúra, művészetek, hagyományőrzés	345	60,3	60,7
	Állampolgári jogok védelme, kisebbségvédelem	6	1,0	1,1
	Sport, pihenés, szabadidős tevékenységek	20	3,5	3,5
	Oktatás, tudományos tevékenység, kutatás	69	12,1	12,1
	Környezetvédelem, közbiztonság védelme, bűnmegelőzés	2	0,3	0,4
	Településfejlesztés, regionális fejlesztés, várospolitik	42	7,3	7,4
	Egyéb	65	11,4	11,4
	Összes	568	99,3	100,0
Hiányzó adat		4	0,7	
Összesen		572	100,0	

1. táblázat: A minta megoszlása a szervezet profilja alapján

A legnagyobb csoport a kultúra, művészetek és hagyományőrzés, amelyben a megkérdezettek több mint 60%-a vállal munkát. Ezen kívül kiemelnénk még az oktatás, tudományos tevékenység és kutatás kategóriát (a megkérdezettek 12,1%-a dolgozik ezen a területen), valamint a település- vagy regionális fejlesztés, várospolitikával foglalkozó szervezeteket (7,3%). A további válaszadók egyéb profilú civil szervezetekben tevékenykednek.

A szervezet hatóköre		Gyakoriság	Százalék	Érvényes
Érvényes	Országos	107	18,7	18,8
	Regionális	232	40,6	40,8
	Helyi	229	40,0	40,3
	Összes	568	99,3	100,0
Hiányzó adat		4	0,7	
Összesen		572	100,0	

2. táblázat: A minta megoszlása a szervezet hatóköre alapján

A megkérdezettek arányosan tevékenykednek helyi vagy regionális működési hatókörű szervezetekben (40,0 illetve 40,6%-ban), a válaszadók 18,7%-a értékelte a munkáltató civil szervezetet országos hatókörűként.

A szervezet működési formája		Gyakoriság	Százalék	Érvényes	Kumulatív
Érvényes	Polgári társulás	295	51,6	52,3	52,3
	Alapítvány	4	0,7	0,7	53,0
	Egyesület	28	4,9	5,0	58,0
	Nonprofit szervezet	83	14,5	14,7	72,7
	Szövetség	63	11,0	11,2	83,9
	Nem bejegyzett csoport	4	0,7	0,7	84,6
	Egyéb	87	15,2	15,4	100,0
	Összes	564	98,6	100,0	
Hiányzó adat		8	1,4		
Összesen		572	100,0		

3. táblázat: A minta megoszlása a szervezet működési formája alapján

Az alkalmazottak valamivel több mint fele (51,6%) polgári társulásként működő szervezetben dolgozik. A működési forma közkedveltsége az egyszerűségében rejlik, mivel azok működését minimális adminisztrációs kötelezettséggel lehet fenntartani. A megkérdezettek további 25%-a közhasznú szolgáltatásokat nyújtó szervezetből (táblázatban nonprofit szervezettel jelölt) (14,5%) vagy szövetségből (11,0%) került ki. Csupán a kérdőívek személyes begyűjtésénél derült fény arra, hogy az egyes fogalmak használata nem teljesen

egyértelmű (vagy jogilag, vagy pedig a köznyelvben használt szokásjogilag – a szervezetek által egyes régiókban használt megnevezése ugyanis több térségben is eltért: például polgári társulás – egyesület, egyesület – nem bejegyzett csoport, polgári társulás – szövetség), ezért többen meg se tudták határozni, hova sorolják magukat, így a kutatás későbbi fázisában eszerint az aspektus szerint nem vizsgáltuk tovább ezt a kategóriát.

A válaszadó neme		Gyakoriság	Százalék	Érvényes
Érvényes	Férfi	251	43,9	44,0
	Nő	319	55,8	56,0
	Összes	570	99,7	100,0
Hiányzó adat		2	0,3	
Összesen		572	100,0	

4. táblázat: A minta megoszlása a válaszadó neme alapján

A nem alapú bontásban 55,8%-ban reprezentálták magukat a nők, közel 44%-ban a férfiak, az adatok hozzávetőlegesen megfelelnek a szlovákiai demográfiai adatoknak.

A válaszadó életkora		Gyakoriság	Százalék	Érvényes
Érvényes	18–30 év	66	11,5	11,5
	31–40 év	120	21,0	21,0
	41–50 év	125	21,9	21,9
	50 év felett	261	45,6	45,6
	Összes	572	100,0	100,0

5. táblázat: A minta megoszlása a válaszadó életkora alapján

Életkor tekintetében elmondható, hogy a válaszadók közel fele (45,6%) az 50 év feletti korosztályból került ki. Arányosan képviseltetik magukat a 31–40, valamint 41–50 év közötti válaszadók, arányuk 21,0% illetve 21,9%. A fiatalabb generációból (18–30 év) összesen 66 kitöltő volt, amely a minta 11,5%-át jelenti.

Nemek szerinti összehasonlítás		N	Átlag rang	Rangok összege
A szervezet vezetését jellemzi a mentoráló hozzáállás, a segítőkészség	Férfi	239	298,32	71298,00
	Nő	319	265,40	84663,00
	Összesen	558		
A szervezet vezetését jellemzi a vállalkozói kedv, az innovációs és a kockázatvállalás	Férfi	239	282,86	67603,00
	Nő	319	276,98	88358,00
	Összesen	558		
A szervezet vezetését jellemzi a célorientáltság és a tudatos viselkedés	Férfi	239	284,24	67934,00
	Nő	319	275,95	88027,00
	Összesen	558		
A szervezet vezetését jellemzi a magas szintű szervezői és együttműködő hozzáállás	Férfi	239	262,48	62733,50
	Nő	319	292,25	93227,50
	Összesen	558		
Statisztikai teszt				
	A szervezet vezetését jellemzi a mentoráló hozzáállás, a segítőkészség	A szervezet vezetését jellemzi a vállalkozói kedv, az innovációs és a kockázatvállalás	A szervezet vezetését jellemzi a célorientáltság és a tudatos viselkedés	A szervezet vezetését jellemzi a magas szintű szervezői és együttműködő hozzáállás
Mann-Whitney U	33623,000	37318,000	36987,000	34053,500
Wilcoxon W	84663,000	88358,000	88027,000	62733,500
Z	-2,410	-0,435	-0,610	-2,181
Asymp. Sig. (2-tailed)	0,016	0,664	0,542	0,029

6. táblázat: Mann-Whitney próba – nemek szerinti bontásban (a „szervezet vezetését jellemzi” kérdéscsoport vizsgálata)

A nemek közötti összehasonlítás során az adott civil szervezet vezetésének mentoráló és segítőkész hozzáállása szempontjából találtunk szignifikáns különbséget. A nemek közötti összehasonlítás során még egy esetben találtunk szignifikáns különbséget, mégpedig a civil szervezet vezetésének magas szintű szervezői és együttműködő hozzáállása szempontjából, azonban a Levene-teszt eredményei alapján nem állapítható meg a csoportok közötti homogén variancia. A különbség abban rejlik, hogy a nők lényegesen magasabban értékelték ezt a kérdést, mint a férfiak, ugyanakkor mindkét csoport esetében a második legnagyobb átlagértékkel szerepelt a válaszaik között. Így összességében elmondható, hogy a nemek szerint és nemtől függetlenül is leginkább a mentoráló, valamint a magas szintű szervezői, együttműködő hozzáállás a legjellemzőbb a szervezeteknél, amely azt a felvetésünket erősíti, hogy a közös célok, csapatban elért eredmények a tagok számára a fontosabbak, mint az egyéni (pl. vezetői) célok és sikerek.

A végzettség szerinti összehasonlítás során a stratégia vonatkozásában feltett kérdések esetén a versengés és kitűzött teljesítmények elérése kérdésében találtunk szignifikáns különbséget, amely eredmény a válaszadók visszajelzései alapján azt mutatja, hogy a középfokú végzettséggel rendelkezők értettek ezzel az állítással leginkább egyet a felsőfokú végzettségűekkel összehasonlítva.

Iskolai végzettség szerinti összehasonlítás		N	Átlag rang	Rangok összege
A szervezet stratégiáját alkotja a személyes fejlődés lehetősége és a nyitottság	Középfokú	196	270,81	53078,00
	Felsőfokú	348	273,45	95162,00
	Összesen	544		
A szervezet stratégiáját alkotja az új dolgok kipróbálása, kreativitás erősítése	Középfokú	196	268,09	52546,00
	Felsőfokú	348	274,98	95694,00
	Összesen	544		
A szervezet stratégiáját alkotja a versengés és a kitűzött teljesítmények elérése	Középfokú	196	290,51	56940,00
	Felsőfokú	348	262,36	91300,00
	Összesen	544		
A szervezet stratégiáját alkotja a stabilitásra való törekvés, az állandóság és a kiszámíthatóság	Középfokú	196	269,93	52906,50
	Felsőfokú	348	273,95	95333,50
	Összesen	544		
Statisztikai teszt				
	A szervezet stratégiáját alkotja a személyes fejlődés lehetősége és a nyitottság	A szervezet stratégiáját alkotja az új dolgok kipróbálása, kreativitás erősítése	A szervezet stratégiáját alkotja a versengés és a kitűzött teljesítmények elérése	A szervezet stratégiáját alkotja a stabilitásra való törekvés, az állandóság és a kiszámíthatóság
Mann-Whitney U	33772,000	33240,000	30574,000	33600,500
Wilcoxon W	53078,000	52546,000	91300,000	52906,500
Z	-0,191	-0,500	-2,048	-0,289
Asymp. Sig. (2-tailed)	0,849	0,617	0,041	0,772

7. táblázat: Mann-Whitney próba – végzettség szerinti bontásban (a „civil szervezetek stratégiáját alkotja” kérdéscsoport vizsgálata)

Mivel az adatok minden szempontból megfelelnek az alkalmazott próba feltételeinek, az eredményt szignifikánsként fogadjuk el. Érdembeli következtetést azonban nem tudunk levonni az eredményből, mivel a négy lehetőség közül mindkét csoport erre a kérdésre adta a legalacsonyabb átlagpontoszámot. Ugyanakkor kijelenthetjük: végzettségtől függetlenül úgy értékelik a válaszadók, hogy a szervezet stratégiáját a versengés jellemzi a legkevésbé, amely annak lehet a következménye, hogy a civil szervezetek tere nem a versényszféra, így

a közösségért, vagy valamilyen közös ügyért dolgoznak, ahol az együttműködés és az egyediség jellemzőbb, mint a versengés.

A szervezet összetartó erejét adja...	18–30 év	30 év felett	18–30 év	30 év felett
	Elemszám: 66	Elemszám: 490	Elemszám: 66	Elemszám: 490
	Átlag	Átlag	Szórás	Szórás
a tagok lojalitása, kölcsönös bizalom egymás iránt	33,33	44,82	16,463	23,348
a folyamatos fejlődés és az innovatív működés	22,46	21,76	10,083	15,192
a célorientáltság és a teljesítmények pontos nyomon követése	22,73	18,57	11,509	13,372
a formális szabályok betartására való törekvés	21,82	14,85	12,729	11,156

8. táblázat: A civil szervezetek összetartó erejének vizsgálata – életkor szerinti csoportbontásban

A legnagyobb különbség a szervezet összetartó erejét jellemezve a tagok lojalitása, kölcsönös bizalma esetében volt. Ez az állítás 11 százalékponttal kapott kisebb értékelést a fiatalabb csoport esetében, mint az idősebb korcsoportnál. Azt is meg kell említenünk, hogy az előbbi csoport esetében a szórás 16 százalékpontos, míg az utóbbi csoportnál ez 23 százalékpont. Ez pedig azért érdekes adat a kutatás szempontjából, mert ez az érték mutatja meg, hogy az átlagpontoszámtól mennyire nagy intervallumban érkeztek a válaszadói pontszámok (amelyek végül az átlagértéket adták). Tehát minél kisebb a szórás értéke, annál közelebbi (a kapott átlaghoz viszonyítva) pontokat adtak a válaszadók, amelyekből kijött az átlagérték. A második és harmadik oszlopban található kérdés esetén az átlagérték minimális különbséget mutat a két vizsgált csoport esetében, ugyanakkor a szórás mértéke a fiatalabb korcsoport esetében 10 százalékpont, míg az 30+ korosztály esetében 15 százalékpont. A „formális szabályok betartására való törekvés” állítás vizsgálatánál volt még jelentősebb a két csoport közti különbség, ugyanis a 18–30 éves korosztály 21%-ra pontozta átlagban ezt a kérdést, míg a 30+ éves korcsoport 14%-ra. Az átlagtól való eltérés, tehát a szórás mindkét csoport esetében hasonló volt, 11, illetve 12 százalékpont. Kijelenthető, hogy a korcsoportoktól függetlenül úgy értékelik a válaszadók, hogy a szervezetük összetartó erejét legkevésbé adja a formális szabályok betartása, vagy az arra való törekvés.

A kutatási kérdőívben a válaszadók az alábbi opciók közül választhattak annál a kérdésnél, hogy mióta tevékenykednek az adott szervezetnél: 0–2 év, 3–5 év, 6–9 év, illetve 10+ év. Mivel az 6–9 éve a szervezetnél tevékenykedők, illetve a több mint 10 éve ott tevékenykedők csoportjainak válaszaik között nem mutatkoztak jelentős eltérések az egyik kérdésnél sem, ezért azokat egy kategóriába soroltuk és átneveztük. Így tehát három csoportkategóriát alakítottunk ki, a kezdők (0–2 év), a középtávon ott tevékenykedők (3–5 év), valamint a hosszú távon (5+ év) ott tevékenykedők csoportját. Az alábbi táblázatban látható, hogy a szervezetre jellemző barátságos, családi légkör kérdésének vizsgálata során a kezdők és a közép-, illetve hosszú távon a szervezetnél tevékenykedők között jelentős átlagérték-növekedés látható, így ennek kapcsán elvégeztem a Kruskal–Wallis-próbát, hogy megvizsgáljam az eredmény szignifikancia szintjét. A többi kérdés esetén nem tapasztaltam érdembeli összefüggést az átlagértékek növekedése, vagy csökkenése esetén.

	Kezdők	Középtáv	Hosszú táv	Kezdők	Középtáv	Hosszú táv
Mióta dolgozik a szervezetnél?	Elemzészám: 76	Elemzészám: 103	Elemzészám: 377	Elemzészám: 76	Elemzészám: 103	Elemzészám: 377
	Átlag	Átlag	Átlag	Szórás	Szórás	Szórás
A szervezetre jellemzőek a barátságos kapcsolatok és a családi légkör	38,68	41,22	47,76	23,641	20,671	23,002
A szervezetre jellemző, hogy dinamikus és merész, a tagok pedig kockázatt vállalók	15,26	17,94	13,37	10,767	12,218	10,814
A szervezetre jellemző, hogy célorientált, fontos az időben elvégzett munka, a tagok nagyon tudatosak és teljesítmény-orientáltak	30,53	27,71	25,58	23,503	17,877	17,427

A szervezetre jellemző, hogy nagyon kontrollált, irányított és szabályozott	15,53	13,13	13,29	10,757	9,679	14,067
---	-------	-------	-------	--------	-------	--------

9. táblázat: A szervezetre jellemző tényezők a szervezetenél eltöltött idő szerint

Az eredmény tekintetében visszaigazolást nyert, hogy a kezdők, a középtávon a szervezetenél tevékenykedők, valamint a hosszú távon ott dolgozók között mindkét esetben szignifikáns különbség van. Ez alapján elmondható, hogy a válaszadók szerint minél több ideje vannak az adott szervezetenél, annál barátságosabbnak, családiasabbnak tartják a légkört, amely jelentős részben annak tudható be, hogy aki régebb óta a szervezetenél van, az már egyfajta második családként is tekint rá. Arra is tudok következtetni, hogy mivel egyetért a szervezet irányvonalával, magáénak érzi azt, ezért maradt ott hosszú távon. Akik pedig nem tudtak, vagy nem akartak ezzel azonosulni, esetleg nem találták meg benne a kellő családias, barátságos légkört, elhagyták azt, így idővel leginkább csak azok maradnak, akik leginkább magukénak, mintegy második családjuknak érzik azt.

Megvizsgáltam a felvidéki civil szervezetekben tevékenykedők szervezeti elkötelezettségről alkotott véleményét is. A válaszadóknak egy Likert-skálán 1–7-ig volt lehetőségük pontozni az egyes állításokat aszerint, mennyire jellemzi az adott állítás saját szervezetét érintő elkötelezettségét. A 10. táblázatban megjelöltem, ahol a civil szervezeti elkötelezettségről alkotott állításokat tartalmazó és vizsgáló kérdéskörökből (10 db) melyik 7 állítás esetében találtam szignifikáns különbséget a szervezet kötelékében kezdők, valamint a közép-, illetve hosszú távon tevékenykedők között. Egyes állítások pontozásánál az egyes csoportok esetében jelentős átlagérték-változás látható.

Mióta dolgozik a szervezetnél	Kezdők	Középtáv	Hosszú táv	Kezdők	Középtáv	Hosszú táv
	Átlag	Átlag	Átlag	Szórás	Szórás	Szórás
A szervezeti siker érdekében hajlandó vagyok nagyobb erőfeszítésre az elvártnál	6,11	6,26	6,36	1,184	1,322	0,982
A barátaim, családom előtt dicsérem a szervezetem	5,80	5,92	6,08	1,178	1,368	1,254
Szinte bármilyen kinevezést elfogadnék szervezetem belül	4,63	4,90	4,66	1,952	1,933	2,012
A szervezeti értékek megegyeznek a belső értékeimmel	5,79	6,21	6,21	1,192	1,046	1,185
A szervezet a lehető legjobbat hozza ki belőlem	5,72	6,07	5,99	1,066	0,953	1,029
Örülök, hogy annak idején e szervezetet választottam	5,87	6,51	6,45	1,247	0,840	0,998
Fontos nekem a szervezet jövője	6,34	6,45	6,73	0,903	0,918	0,617
Hosszú távon szeretnék a szervezet tagja lenni	6,20	6,36	6,54	0,833	1,126	1,031
Egyetértek a szervezet stratégiájával, irányvonalával	5,95	6,18	6,47	1,199	1,020	0,953

10. táblázat: Szervezeti elkötelezettségről alkotott vélemények – a szervezetnél töltött idő szerint

Ebből a táblázatból azt a következtetést vontam le, hogy minél hosszabb ideje van az adott egyén a szervezetnél, annál nagyobb különbség mutatkozik a szervezetről alkotott véleménye terén. A 10 kérdés közül 8 kérdés esetén egyértelműen látszik az egyes állítások pontozása során az átlagérték növekvő, vagy csökkenő tendenciája a 3 egymásra épülő csoport között. Ezt a látható tendenciát Kruskal–Wallis-próbával ellenőriztem, hogy az eltérések szignifikanciáját ellenőrizzem. 7 esetben vissza is igazolódott, hogy a csoportok közti eredmény szignifikáns. Ráadásul mind a 7 esetben a szervezetnél rövid ideje tevékenykedők és a szervezetnél régóta tevékenykedők között jött ki a szignifikáns különbség. 7-ből 6 esetben pedig további két csoport között is (fele-fele arányban) fellelhető volt a szignifikáns különbség, tehát vagy a kezdő és középtávon ott tevékenykedők, vagy a középtávon és hosszú távon ott tevékenykedők között is. Az állítások, amelyek során a különbségek tapasztalhatók a következők: „A barátaim, családom előtt dicsérem a szervezetem”; „A szervezeti értékek megegyeznek a belső értékeimmel”; „Örülök, hogy annak idején e szervezetet választottam”; „Fontos nekem a szervezet jövője”; „Hosszú távon szeretnék a szervezet tagja lenni”; „Egyetértek a szervezet stratégiájával, irányvonalával”; „Nem gondolkodom munkahelyváltáson.”

Ha megvizsgáljuk ezeket az állításokat, akkor látható, hogy egytől egyig az egyén számára a szervezet fontosságáról és a lojalitásról (annak kiépítése és hosszú távú megtartása) szólnak. A vizsgálat eredményét tekintve pedig elmondható, hogy a szervezetbe újonnan belépők szervezeti elkötelezettsége valamelyest alulmarad a régóta ott tevékenykedőkhöz képest. Ez abból eredhet, hogy idővel, ahogy az egyén sok időt tölt a szervezet kötelékében, miközben azonosulni tud a szervezet tevékenységével és célkitűzéseivel, valamint folyamatosan és egyre inkább beilleszkedik oda (vagy ha esetleg nem, akkor „kikopik” a szervezetből), egyre inkább magáénak, vagy akár második családjának is érzi azt, és nagyon jelentősen lojálissá válik. Ezt a következtetést pedig arra alapoztam, hogy a hosszú távon a szervezet kötelékében állók az 1–7-es Likert-skálán átlagban 6,5–7 közötti pontot adtak ezekre a kérdésekre, amely kiemelkedően magas (legtöbb esetben közel 1 pontnyival is magasabb a kezdők átlagértékeihez viszonyítva) a többi csoporthoz képest. Látható tehát, hogy idővel egyre fontosabbá válik számukra a szervezet, amely célkitűzéseivel és tevékenységeivel ezáltal azonosulni is tudnak. A szervezet jövőjével, irányvonalával és stratégiájával kapcsolatos állítások magas pontozása, tehát azokkal való egyetértés pedig azt mutatja, hogy a szervezet tagjai az egyéni érdekeik elé helyezik a közösségi érdekeket. Ezt az eredményt erősíti annak az állításnak az értékelése is, hogy a szervezet az egyénből a lehető legjobbat hozza ki, mivel annak az állításnak az értékelése lényegesen alacsonyabb, mint a közösségi célokat megfogalmazó állítások.

	Férfi	Nő	Férfi	Nő
A szervezet működését jellemzi...	Elemszám: 237	Elemszám: 319	Elemszám: 237	Elemszám: 319
	Átlag	Átlag	Szórás	Szórás
a csapatmunka, a konszenzus és a participáció	44,97	46,30	23,645	24,230
az egyediség, a szabadság és a kockázatvállalás	16,29	15,13	12,368	12,786
a szigorú versenyszellem, valamint a célorientáltság	13,42	9,51	10,086	12,017
a kiszámíthatóság, a stabilitás és az előreláthatóság	25,46	29,06	18,212	14,943

11. táblázat: A civil szervezetek működési tényezőinek vizsgálata – nemek szerinti csoportbontásban

A 11. táblázat a civil szervezetek működési jellemzőit vizsgáló kérdéskörök eredményeinek nem alapú bontását tartalmazza. Az egyváltozós statisztikai értékek elemzése alapján megállapíthatjuk, hogy – az előbbiekhöz és a várakozásoknak megfelelően – a civil szervezeteket csapatmunka és konszenzus jellemzi leginkább, hiszen mindkét vizsgált csoport közel 45%, illetve 46% körül értékelte ezt a lehetőséget. A második legmagasabb átlagpontszámot elérő opció a negyedik oszlopban található feltevés, amely a kiszámíthatóság, stabilitás, előreláthatóság együttese, ahol a férfiak esetében az átlag 25%, míg a nőknél 29%. Mindkét csoport esetében a versenyszellem, célorientáltságra vonatkozó felvetés kapta a legkisebb átlagpontszámot, ahol a férfiak esetében az átlag 13%, míg a nők esetében ez az érték 9,5%. Ezt a kérdést több csoportbontás esetében is megvizsgáltam, ahol a csoportok közti arányok hasonlóan alakultak. Ebből adódóan kijelenthető, hogy a csoportoktól függetlenül úgy értékelik a válaszadók, hogy a szervezetükre legkevésbé jellemző a szigorú versenyszellem és célorientáltság, illetve legjellemzőbb a csapatmunka és a konszenzus.

Szervezetnél eltöltött idő szerint	Kezdők	Középtáv	Hosszú táv	Kezdők	Középtáv	Hosszú táv
	Átlag	Átlag	Átlag	Szórás	Szórás	Szórás
A szervezeti célok egyértelműen beazonosíthatóak	6,13	6,06	6,14	1,085	1,257	1,169
A szervezeti kommunikáció hatékonyan működik	5,21	5,28	5,61	1,399	1,604	1,099
A kommunikációban nincsenek félreértések	4,82	4,97	5,27	1,527	1,481	1,355
A vezetők hitelesek	5,88	6,05	6,32	1,173	1,482	0,883
A vezetőket nagy tisztelet övezi	5,53	5,67	5,78	1,316	1,530	1,147
Szervezetünk egy csapatként dolgozik a közös célokért	6,09	5,95	6,03	1,034	1,333	1,149
Mindenki részt vehet a döntésekben	5,59	5,66	5,79	1,314	1,523	1,364
Szerveztünk mindig nyitott a külvilág felé	6,08	6,00	6,15	1,186	1,318	1,051
Fontos, hogy szervezeten belül megfelelő légkör legyen, jó legyen a társaság	6,31	6,24	6,49	0,916	1,360	0,795
A tagok ismerik és használják is a szervezeti szimbólumokat (pl. logó, címer, egyenruha stb.)	5,44	5,36	5,32	1,429	1,570	1,708
Fontos, hogy legyenek közös programok a tagoknak	5,62	5,81	6,09	1,187	1,309	1,121
Vannak közösen megélt események, közös történetek	5,69	5,90	6,19	1,344	1,330	1,049

Fontos, hogy legyenek vezéregyenységek a csoporton belül	5,59	5,79	6,08	1,263	1,421	1,093
A tagok szervezetén belül nem mutatják ki az érzelmeiket	3,12	3,50	3,62	1,603	1,825	1,852
A szervezet legfőbb értéke a benne dolgozók egyének	5,38	5,80	5,94	1,550	1,508	1,213
Mindenki egyenlően van kezelve a szervezetén belül	5,64	5,58	6,10	1,195	1,584	1,173
Szervezeti konfliktusokat gyorsan és higgadtan kezelik	5,01	5,41	5,78	1,599	1,448	1,137
Szervezetén belül folyamatosan figyelik a tagok igényeit	4,92	5,44	5,61	1,535	1,506	1,219
A teljesítményeket elismerik a szervezetén belül	5,27	5,85	5,99	1,657	1,533	1,224

12. táblázat: A szervezetről alkotott vélemények – a szervezetnél töltött idő szerint

A 12. táblázatban megjelöltem a civil szervezetről alkotott állításokat tartalmazó és vizsgáló kérdéskörökből (19 db), hogy melyik 9 állítás esetében találtam szignifikáns különbséget a szervezet kötelékében kezdők, valamint a közép-, illetve hosszú távon tevékenykedők között. Egyes állítások pontozásánál az egyes csoportok esetében jelentős átlagérték-változás látható. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy minél hosszabb ideje van az adott egyén a szervezetnél, annál eltérőbb nézetbeli különbség mutatkozik a szervezetről alkotott véleményük terén. Ez abban mutatkozik meg, hogy több dologban is máshogy gondolkoznak, illetve másabbak a prioritási hangsúlyok is. Többek között például a hosszú távon ott tevékenykedők számára sokkal fontosabb, hogy legyenek hitelesek és vezéregyenységek a vezetőik, vagy legyenek közösen megélt programok, élmények, események, mint a rövidebb távon ott dolgozóknak. A 19 kérdés közül 15 kérdés esetén egyértelműen látszik az egyes állítások pontozása során az átlagérték növekvő, vagy csökkenő tendenciája a 3 egymásra épülő csoport között. Ezt a látható tendenciát Kruskal–Wallis-próbával ellenőriztem, hogy az eltérések szignifikanciáját ellenőrizzem. 15 esetből 9 esetben igazolódott vissza, hogy az eredmény szignifikáns a csoportok között. Ráadásul valamennyi esetben a szervezetnél rövid ideje tevékenykedők és a szervezetnél régóta tevékenykedők között jött ki a szignifikáns különbség. 5 esetben pedig további két csoport között is fellelhető a

szignifikáns különbség, tehát vagy a kezdő és középtávon ott tevékenykedők, vagy a középtávon és hosszú távon ott tevékenykedők között. Az állítások, amelyek során a különbségek tapasztalhatók, a következők: „A vezetők hitelesek”; „Fontos, hogy legyenek közös programok a tagoknak”; „Vannak közösen megélt események, közös történetek”; „Fontos, hogy legyenek vezéregyeníségek a csoporton belül”; „A szervezet legfőbb értékét a benne dolgozó egyének adják”; „Mindenki egyenlően van kezelve a szervezeten belül”; „Szervezeti konfliktusokat gyorsan és higgadtan kezelik”; „Szervezeten belül folyamatosan figyelik a tagok igényeit”; „A teljesítményeket elismerik a szervezeten belül.”

Ha megvizsgáljuk ezeket az állításokat, akkor látható, hogy egy része a vezéregyeniségről, illetve annak fontosságáról szól, a legtöbb állítás pedig a közös csoporttevékenység és a csoportélmény fontosságáról, a lojalitásról (annak kiépítéséről és megtartásáról) és a lelkesedésről szól, hiszen a szervezetek többsége önkéntes alapon működik, tehát a belépők a szervezet célkitűzéseivel, tevékenységével értenek egyet, illetve hasonló értékrenddel és érdeklődési körrel rendelkeznek. A vizsgálat eredményét tekintve pedig elmondható, hogy a szervezetbe újonnan belépők értékelése a szervezetről valamelyest alulmarad a régóta ott tevékenykedőkhöz képest. Ez abból eredhet, hogy idővel, ahogy az egyén sok időt tölt a szervezet kötelékében, folyamatosan és egyre inkább beilleszkedik oda (vagy ha esetleg nem, akkor „kikopik” a szervezetről), így egyre inkább magáénak, vagy akár második családjának is érzi azt. Ezért egyre fontosabbá válik számára, hogy a légkör nyugodt maradjon, vagy legyen része közös csapatélményekben, programokban, legyen megbecsülve, a célkitűzések pedig legyenek egyértelműek (hiszen így tud igazán azonosulni).

Tehát több kutatási részeredmény is visszaigazolja, többek között a szervezet működését vizsgáló kérdésekre adott válaszok, hogy a csapatmunka, a konszenzus és a participáció témájában valamennyi csoport szerinti bontás esetében is a legmagasabb átlagpontoszámot kapta. Ugyanezt a következtetést erősítette a szervezetről alkotott vélemények során a vezéregyeniségek fontosságát, a szervezeten belüli egyenlő bánásmódot, a tagok igényeit figyelembe vevő, valamint a szervezeten belüli teljesítményt elismerő állítások vizsgálatának eredményei, melyek a legtöbb csoportbontás szerint egyöntetűen magasán pontozott eredményeket hozott, amely azt igazolja vissza, hogy a válaszadók ezekkel az állításokkal egyetértenek a szervezetük vonatkozásában.

A legtöbb, vagy leginkább kiugró szignifikáns különbséget azoknál a csoportszintű bontásoknál találtam, ahol a szervezetnél töltött időt vizsgáltam meg aszerint, hogy az adott személy a szervezetnél még kezdő, vagy középtávon ott tevékenykedő, esetleg már hosszú távon van a szervezet kötelékében.

A kutatási eredmények alapján az alábbi összefoglalás tehető:

- A felvidéki civil szervezetek működésének legfontosabb mozgatórugója a szervezet tagjainak szervezet iránti elkötelezettsége. Minél hosszabb ideje tevékenykedik valaki egy civil szervezetnél, annál nagyobb igénye van a közösen megélt programokra, élményekre, eseményekre, amely ráadásul a lojalitását is jelentősen növeli, hiszen magáénak érzi ezáltal a szervezetet.
- A felvidéki civil szervezetekre nem jellemző a versengés vagy az erős hierarchiai berendezkedés, ehelyett jellemző a csapatmunka, és a tagok bevonása a döntéshozatalba, ezért a felvidéki civil szervezeteket a demokratikus vezetési stílus jellemzi.
- A felvidéki magyar civil szervezetekben tevékenykedők az egyéni érdekeik elé helyezik a közösségi érdekeket. A közös célokért való tevékenység, a csapatban elért eredmények a legfontosabb céljai a felvidéki magyar civil szervezetekben tevékenykedőknek.
- A felvidéki magyar civil szervezetekben tevékenykedők a kezdeti fázisban motiváltak, amely motiváció a kutatási eredmények alapján idővel csökken, majd újra növekszik (ennek oka lehet az is, hogy az idővel kevésbé motiváltak elhagyják a szervezet kötelékét, így válaszaik később már nem jelennek meg a válaszokban). Így célszerű volna a civil szervezeteknek a beilleszkedési és elköteleződési folyamatot mielőbb erősíteni (csapatépítőkkal, közös programokkal, szervezetfejlesztéssel), hogy az értékes tagokat egyrészt ne veszítsék el, másrészt a beilleszkedési folyamatot gyorsítsák, ezzel növelve a szervezet hatékonyságát, eredményességét is.
- A jövőre vonatkozóan izgalmas kérdés lehet, hogy milyen munkavállalói/tag/önkéntes típusok fedezhetők fel a felvidéki civil szektorban, és ezek hogyan függnek össze a szervezet, illetve a személy bizonyos jellemzőivel.

ANDRÁS HANGA

A SZÉKELY IDENTITÁS SZEREPE A SZÉKELYFÖLDRŐL ELVÁNDOROLTAK HAZATÉRÉSÉBEN – EGY HIÁNYZÓ STRATÉGIA¹

Napjainkban a székelyeket is éppúgy érinti a többnyire gazdasági okokra visszavezethető elvándorlás, mint a környezetükben élő más népeket: románokat, cigányokat, moldávokat stb. A román nacionalista-kommunista elnyomás alól 1989-ben felszabadult székelyföldi magyarság számára is sokkal könnyebbé vált a külföldre való utazás, munkavállalás, letelepedés. Az elvándorlás kihat az identitás alakulására is. A székelyek esetében, az identitás építése a területi identitás erősítésével történő társadalmi folyamatként írható le, amelynek egyik legfontosabb eszköze a szimbolikus térfoglalás. Ez a folyamat a „hely” kijelölésével kezdődik, az örökség egy adott „helyen” való megteremtésével, az önmuzealizációval folytatódik, míg végül a virtuális haza térbeli határainak kitűzésével nyílik lehetőség a székely önazonosság megszilárdítására. Jelen tanulmány célja: feltárni azokat a tényezőket, amelyek az elvándorolt székelyföldi fiatal felnőttek hazatérését a területi identitásuk felől segíthetik, és amelyek a későbbiekben a szülőföldjükön való megmaradásukat biztosítják.

1) Milyen szempontok szerint jelölik ki a „helyet”, amivel érzelmileg azonosulni tudnak?
2) A területhez fűződő identitás hogyan befolyásolja az elvándorlásban vagy maradásban a fiatal székelyeket?
3) Az erős nemzetépítő székely nacionalizmus milyen szerepet játszhat az elvándoroltak hazatérésében?

¹ Jelen publikáció az Európai Unió, Magyarország és az Európai Szociális Alap társfinanszírozása által biztosított forrásból az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosítószámú *Tebetségből fiatal kutató – A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban* című projekt keretében jött létre.

Elméleti összefüggések, elméleti keret

A hatalom jogi-adminisztratív differenciálását alapul véve megkülönböztetünk olyan csoportokat, amelyek előre nem látható és rajtuk kívül álló okok (háború, elnyomás) miatt kényszerülnek elvándorolni (reaktív csoport) és azokat, akik önszántukból vándorolnak el országukból (proaktív csoport). Ezt a megkülönböztetést alkalmazva fejlesztették ki a migrációs potenciál fogalmát, amely az ún. migráció intencionális modelljén alapszik.² A modell szerint az első a migrációs szándék megfogalmazása, amelyet a szükséges feltételek megteremtése követ, és így történik meg végül a tényleges elmozdulás. A modell azonban nem képes jövőbeli előrejelzéseket tenni, hiszen a migrációs szándék és a tényleges migráció közötti kapcsolat esetleges, valamint a motivációk között is számos eltérés van, mindegyikhez egy-egy élethelyzet társul, így nem lehetnek csak reaktívak vagy csak proaktívak, „*a migráció mindig a (kényszerítő) körülmények és a szubjektív szándék összjátéka.*”³ Ebből következően a migrációs potenciál attitűdöket és szubjektív szándékokat vizsgál.

A kivándorlás motivációi sokrétűek és nem szétválaszthatók minden esetben, hiszen egy-egy döntés megszületésekor többféle indok is szerepet játszhat egyszerre. Legegyszerűbben az elvándorlási motivációkat három csoportba sorolhatjuk: 1) gazdasági motiváció (munkavállalás, továbbtanulás, jobb élet reménye); 2) társadalmi motiváció (párvalasztás, családgyesítés, baráti vagy szakmai jellegű kapcsolatok, társadalmi presztízis); 3) politikai motiváció (háború, üldözés, elnyomás). Csepeli és munkatársai a Kárpát Projekt 1997 kutatásban a romániai magyarsággal kapcsolatban a migráció egyik okaként az egyéni szinten értelmezett nyelvi-kulturális integrálatlanságot említik. Meglátásuk szerint a nemzeti kisebbségek romániai integrációja abban az esetben történhetne meg, ha: 1) a magyar közösség teljesen kétnyelvű lenne (román másodnyelv dominanciája); 2) a román tannyelvű oktatásban venne részt; 3) az etnikumok közötti társadalmi távolságok minimálisra csökkennének.⁴ Ezek a feltételek nyilvánvalóan nem állnak fenn a székelyföldiek esetében.

Számos vizsgálat született a migráció motivációját illetően – többségük attitűdvizsgálat –, amelynek során egyrészt a nemzeti identitás gyengülésével, másrészt az etnikumok

2 Berencsi Zsuzsa: Az elvándorlási szándékok Magyarországon 1994-ben. *Szociológiai Szemle*, 1995. 5 (2). 99–106, itt: 99.; Kiss Tamás – Csata Zsombor: Migrációs-potenciál vizsgálatok Erdélyben. In: Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kriterion: Kolozsvár, 2004. 91–122, itt: 91.

3 Kiss – Csata, 2004. Migrációs-potenciál vizsgálatok Erdélyben, i.m. 92.

4 Csepeli György – Örkény Antal – Székelyi Mária: *Nemzetek egymás tükrében. Interetnikus viszonyok a Kárpát-medencében*. Balassi Kiadó: Budapest, 2002. 126–129.

közötti konfliktusokkal hozták összefüggésbe a migrációt. Brubaker az erdélyi magyarok Magyarországra történő kivándorlását az etnikai migráció kategóriájába sorolja, hivatkozva a nemzeti összetartozás, a közös anyanyelv és nemzetiség mint kulturális tőke szerepére, valamint a kibocsátó ország kisebbségpolitikájára.⁵ Ugyanakkor a gazdasági jellegű motiváció is kiemelt tényezőként jelent meg.⁶ A rendszerváltás után Magyarországra érkezők körében a magyar nemzetiség nem volt elegendő a magyar állampolgárság megszerzéséhez, a letelepedési folyamat számos adminisztrációs nehézséget hordozott magában, amely a magyar Országgyűlés által 2010. május 26-án elfogadott magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításával, azaz az egyszerűsített honosítási eljárás bevezetését követően vált könnyebbé.⁷

A rendszerváltás után a közelgő uniós csatlakozás és a 2001-es státustörvény kezdetben vonzó célországgá tette Magyarországot, amely befogadó országgá, illetve részben tranzitországgá vált. A státustörvény munkaerőpiaci és migrációs következményeinek vizsgálatáról kérdőíves kutatás is készült.⁸ 2007. január 1-én Románia is az Európai Unió tagországgá vált, uniós állampolgárként a kivándorolni szándékozó székelyföldiek számára is inkább a nyugat-európai államok kezdtek célországgá válni. Románia Demográfiai Évkönyve és a népszámlálási adatok alapján összességében az 1977–2011 között eltelt 35 év alatt hivatalos nyilvántartások szerint mintegy 255 000 magyar nemzeti-ségű román állampolgár vándorolt ki Romániából, zömük Magyarországra, ahonnan egy részük továbbment Nyugat-Európába. A Magyarországra és a Nyugat-Európába történő migráció között az a különbség, hogy míg előző esetben a székelyföldi magyarok anyaországukba tértek vissza és egy, a román többségi államban betöltött kisebbségi státusból kerültek a többséghez, addig a nyugatra történő kivándorlás esetében kisebbségi státusból szintén kisebbségi státuszba kerültek, bár a korábban tapasztalt megkülönböztetés már nem volt olyan nagy mértékben észlelhető. Ugyanakkor a nemzeti ki-rekesztés, a „lerománózás”, komoly beilleszkedési gondokat okozott a Magyarországra

5 Brubaker, Rogers: Migrations of ethnic unmixing in the „New Europe”. *The International Migration Review*. 1998. 32 (4). 1047–1065.

6 Horváth István: A romániai magyar kisebbség Magyarországra irányuló mozgása. *Korunk*, 2002. 13 (2). 31–47.

7 Az új törvény 2011. január 1-gyel lépett hatályba. A határon túli magyaroknak ezt követően már nem kellett Magyarországon letelepedniük a magyar állampolgárság megszerzéséért, valamint a korábban szükséges állampolgársági vizsgát sem kellett letenniük, a magyar nyelv ismerete azonban követelmény maradt. Az egyszerűsített honosítási eljárás 2011-ben már leginkább érzelmi indíttatásból vagy a külföldön való kedvezőbb elbírálásban – román állampolgárságúakéhoz képest – volt szerepe, hiszen addigra a székelyföldiek számára is nyitottá váltak az Európai Unió országai.

8 Sik Endre – Örkény Antal: A migrációs potenciál kialakulásának mechanizmusai. In: Örkény Antal (szerk.): *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. MTA Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Központ: Budapest, 2003. 188–202, itt: 195.

bevándorlóknak, az anyaországba való „hazatérés” sok esetben ideológiai konstrukció maradt.⁹ A Magyarországra érkező székelyföldi magyarok – legyen szó akár etnikai elnyomás, akár gazdasági tényező, akár családegyesítés motivációjáról – egy másik külcsoporthá vááltak a nemzeti kirekesztés és az előítéletek következtében. Az etnikai migrációt vizsgáló kutatók¹⁰ szerint míg a nemzetpolitikai diskurzus szimbolikus üzenetei az összetartozás érzését igyekeztek erősíteni, az anyaországi társadalom ezzel ellentétben a stigmatizáció eszközét alkalmazta. Feischmidt és Zakariás szerint azonban létezik egy másik csoport is, amelyik az azonosságot hangsúlyozza és úgy véli, a „nehéz sors”, valamint a nemzetiségéből fakadó meghurcoltatások elől menekülő határon túli magyarok képviselik az „igazi, autentikus magyarságot”.¹¹ Úgy tűnik azonban, hogy az etnicitásnak többnyire Magyarország mint célország meghatározásában van szerepe, a kivándorlás fő mozgatórugói mégis gazdasági jellegűek. A 2004. december 5-i magyarországi népszavazás eredménytelensége negatívan hatott a határon túli magyarok és az anyaországiak kapcsolatára, hiszen gazdasági szempontból az akkor már Európai Unió tagországává vált magyar állampolgárokként korábban részesülhettek volna az uniós polgárok lehetőségeiben. 2007–2011 között zajlott elvándorlás során azonban a romániai magyarok már munkavállalás céljából elsősorban nem Magyarországot választották célországnak, hanem más európai államokat az Európai Unió nyugati részéből. Ezekről viszont nincsenek nemzetiségi bontású adatok, csupán a 2011-es romániai népszámlálási adatok megyékre lebontott kimutatását ismerjük a célországok megjelölésével (1. táblázat).

-
- 9 Fox, J. James: From national inclusion to economic exclusion: ethnic Hungarian labour migration to Hungary. *Nations and Nationalism*, 2007. 13 (1). 77–96.; Wallace, Claire – Stola, Dariusz: Introduction: Patterns of Migration in Central Europe. In: Ugyanók (eds.): *Patterns of Migration in Central Europe*. Palgrave – Houndmills, 2001. 3–44.
- 10 Fox, 2007. From national inclusion to economic exclusion, i.m. 77–96.; Gödri Irén: Romániai magyar értelmiségiek kivándorlásának motivációs háttere és ideológiai vonatkozásai. *Regio*, 1998. 9 (3). 75–99.; Pulay Gergő: A vendégmunka mint életforma. Széki építőmunkások Budapesten. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Erdély-(de)konstrukciók*. Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikációs és Médiatudományi Tanosztály: Budapest – Pécs, 2005. 143–162.; Zakariás Ildikó: Identifikációs narratívák Magyarországra áttelepült erdélyi diplomások élettörténeteiben. *Regio*, 2008. 19 (3). 135–164.
- 11 Feischmidt Margit – Zakariás Ildikó: Hazatérő idegenek. Az etnikai migráció formái, okai és hatásai a Kárpát-medencében. In: Hárs Ágnes – Tóth Judit (szerk.): *Változó migráció – változó környezet*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2010. 57–86.

Célország	Kovászna megye	Hargita megye	Maros megye
Összesen	5377	3445	11 764
Olaszország	2 081	645	2496
Spanyolország	378	276	3 199
Németország	360	228	1172
Franciaország	56	48	272
Egyesült Királyság	264	197	757
Magyarország	1576	1489	1621
Görögország	33	22	98
Belgium	24	27	125
Ausztria	84	78	216
Portugália	7	13	50
Amerikai Egyesült Államok	113	93	455
Ciprus	61	26	157
Írország	18	12	212
Hollandia	17	18	104
Csehország	5	5	20
Dánia	39	37	90
Kanada	33	31	167
Svédország	38	44	89
Svájc	24	38	88
Norvégia	15	9	50
Egyéb ország	151	109	324

1. táblázat: A huzamos időre (egy évnél több ideje) Székelyföldről külföldre elvándoroltak száma célországok és megyék szerint, 2011.¹²

12 Forrás: A 2011. évi népszámlálás végleges eredményei (INS 2013).

A kivándorlás nem jelenti a korábbi kapcsolatok teljes megszakítását, sok esetben pedig korábban kivándorolt személyek hívására, általuk kialakított kapcsolataira alapozva indulnak el a személyek. Komoly hálózatok alakultak ki ezen a téren, amelyek kezdetben etnikai alapon, később pedig egyre inkább lokális-regionális alapon szerveződtek¹³, ennek következtében a székelyföldi magyarok is egyre inkább bekapcsolódtak a románok nyugat-európai hálózataiba, és ez is szerepet játszik abban, hogy Magyarország egyre inkább veszített célország jellegéből.¹⁴ Az így kialakuló társadalmi hálózatokból felépülő mikroszerkezetek tartják fenn huzamosabb ideig a migrációt.¹⁵ Amíg a rendszerváltás előtti időszakra szinte kizárólag a végleges migráció volt a jellemző, addig napjainkban – a transznacionális tér megjelenésével – már nem beszélhetünk csupán végleges elvándorlásról: a kivándorlók jelentős része ideiglenes munkaerő-vándorló, akik kétlakiak, életük szerves része a határokon át való oda-vissza utazás. Erről a megváltozott jelenségről Bíró A. Zoltán mint időszakos kilépésről beszél¹⁶, Dumitru Sandu pedig a cirkuláris migráció fogalmával jellemzi a jelenséget.¹⁷

A kivándorlás okainak és a célországoknak az áttekintése után nézzük meg, számokban mit is jelent ez pontosan. Összehasonlítjuk a rendszerváltás utáni – 1992. évi, 2002. évi és 2011. évi – népszámlálások adatait Hargita, Kovászna és Maros megye magyar nemzetiségű lakossága körében.

	1992. évi népszáml.	2002. évi népszáml.	2011. évi népszáml.
Összlétszám	348 335	326 222	304 969
Magyar	295 104	276 038	258 615
%	84,72%	84,62%	84,80%

2. táblázat: Hargita megye magyar nemzetiségű lakosságának népszámlálási adatai

-
- 13 Sandu Dumitru: Migrația transnațională a românilor din perspectiva unui recensământ comunitar. *Sociologia Românească*, 2000. 11 (3-4). 5–50.
- 14 Kiss Tamás: Demográfiai modellek és a migráció. Az erdélyi magyarok vándormozgalma a 20. század utolsó negyedében. *Regio*, 2007. 18 (2). 160–187.
- 15 Constant, Amelie – Massey, Douglas S.: Self-selection, earnings, and out-migration: A longitudinal study of immigrants to Germany. *Journal of Population Economics*, 2003. 16. 631–653.
- 16 Bíró A. Zoltán: Egyéni és kollektív identitás a kilépési gyakorlatban. In: Bodó Julianna (szerk.): *Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön*. Pro-Print Kiadó: Csíkszereda, 1996. 123–143.
- 17 Sandu, 2000. Migrația transnațională a românilor din perspectiva unui recensământ comunitar, i.m. 5–50.

	1992. évi népszáml.	2002. évi népszáml.	2011. évi népszáml.
Összlétszám	233 256	222 449	206 261
Magyar	175 502	164 158	151 787
%	75,24%	73,80%	73,59%

3. táblázat: Kovászna megye magyar nemzetiségű lakosságának népszámlálási adatai

	1992. évi népszáml.	2002. évi népszáml.	2011. évi népszáml.
Összlétszám	610 053	580 851	531 380
Magyar	252 651	228 275	200 989
%	41,42%	39,30%	37,82%

4. táblázat: Maros megye magyar nemzetiségű lakosságának népszámlálási adatai

A fenti táblázatokból jól látható, hogy 1992 és 2011 között Hargita megyéből 36 489 magyar nemzetiségű, Kovászna megyéből 23 715 magyar nemzetiségű és Maros megyéből 51 662 magyar nemzetiségű személy költözött el. Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy arról nem rendelkezem adattal, hogy ezek a személyek más romániai megyébe költöztek-e vagy külföldre, vagy netán nem vallják magukat magyarnak. A magyarság valós száma ugyanakkor feltehetőleg magasabb, mint a népszámlálás adataiból látszik, ugyanis az állandó mobilitás, a hosszabb vagy rövidebb ideig külföldön tartózkodó személyek regisztrálása problémát jelent minden időszakban.

Mint láthattuk, az elvándorlás lehet ideiglenes vagy végleges, a döntés meghozatalában pedig számtalan motiváció játszik szerepet. A rendszerváltás utáni etnikai elnyomásból származó elvándorlás helyét egy idő után a családgyejesítés vette át, majd fokozatosan átalakult gazdasági jellegű elvándorlássá. 1989 után Magyarország volt a fő célország, amit a 2001. évi státustörvény elfogadása tovább erősített, majd 2004 után némiképp megtorpant az ország vonzereje és 2007 után pedig, amikor Románia is az Európai Unió tagja lett jelentősen megnőtt a nyugat-európai országok célország jellege. Az elvándorlás minden időszakban komoly problémát jelentett, leginkább egy olyan régió esetében, amelyik identitásának és nyelvi-kulturális sajátosságainak megőrzéséért küzd, valamint a gazdasági jellegű nehézségek mellett kisebbségi státuszával is nehéz helyzetben van.

Kutatásmódszertan

Számos kutatás foglalkozott az elvándorlás kérdésével, keresve a miérteket. De mit tudunk azokról akik már elvándoroltak és esetleg letelepedtek külföldön? Hogyan élik mindennapjaikat, tartják-e a kapcsolatot az otthonmaradottakkal, él-e még bennük a szándék a hazaköltözésre? Jelen tanulmány egy átfogó, több szempontú adatfelvétel eredményeinek bemutatását tartalmazza. A kutatás során feltérképezhetővé vált a székely identitás szerkezete, valamint a fiatalok mindennapjaira gyakorolt hatása. A kutatás lehetőséget teremtett arra, hogy a hazatérést vagy otthonmaradást a székely nemzeti kisebbségi identitás fokmérőjeként vizsgáljuk és olyan lehetséges megküzdési alternatívákat keressünk, amelyek az elvándorlás mértékének csökkenését és a hazatérések számának növekedését eredményezhetik. Vajon létezik-e a nemzettudatból fakadó kényszerítő erő, ami a szülőföldön tartja a székelyeket vagy hazaviszi az elvándoroltakat? Fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során mindemeltett feltárhatóvá váltak azok a tényezők is, amelyek felgyorsíthatják az elvándorlást és ezzel a szomszédos etnikumok térnyerését.

A triangulizált kutatás három időszakban zajlott, 2017 novemberében a másodelemzések készültek el, majd 2018 márciusában a kérdőíves felmérések és végül 2018 május–június között a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk zajlottak le. A kutatás első szakaszában a másodelemzés részeként az erdélyi magyarok elvándorlásával kapcsolatban kilenc reprezentatív, nagymintás ifjúságkutatás¹⁸ került elemzésre, amelyeken két szűrést követően – 1) 18–35 év közötti¹⁹; 2) Hargita, Kovászna és Maros megyei születésű²⁰ – másodelemzést végeztem. Az adatbázisokban való szűrések után az alábbi elemszámokkal dolgoztam tovább:

-
- 18 A kilenc reprezentatív, nagymintás ifjúságkutatás: Kárpát Projekt 1997, MOZAIK 2001, Kárpát Panel 2007, IFI2008, Kárpát Panel 2010, IFI2013, Kincses Kolozsvár 2015, GeneZYs 2015, Magyar Ifjúságkutatás 2016.
 - 19 A kitöltés időpontjában 18–35 év közötti adatközlők. Nem mindegyik adatbázison lehetett a teljes kitöltött korosztályi szűrést alkalmazni, alább jelzem adatbázisonként a korosztályi megoszlást.
 - 20 A területi szűrés a tanulmány elkészültekor érvényben lévő megyehatárok szerinti székelyföldi megyéket jelenti.

Ssz.	Adatbázis neve	Korosztály	Hargita megyei válaszadó	Kovácsna megyei válaszadó	Maros megyei válaszadó	Összesen
1.	Kárpát Projekt 1997	18–35 év	66 fő	35 fő	53 fő	154 fő
			42,9%	22,7%	34,4%	100%
2.	MOZAIK 2001	18–29 év	351 fő	174 fő	93 fő	618 fő
			56,8%	28,2%	15%	100%
3.	Kárpát Panel 2007	18–35 év	45 fő	26 fő	39 fő	110 fő
			40,9%	23,6%	35,5%	100%
4.	IFI2008 ²¹	18–35 év				
5.	Kárpát Panel 2010	18–35 év	43 fő	25 fő	40 fő	108 fő
			39,9%	23,2%	36,8%	100%
6.	IFI2013 ²²	18–35 év	281 fő	119 fő	247 fő	647 fő
			43,5%	18,4%	38,2%	100%
7.	Kincses Kolozsvár 2015	18–33 év	211 fő	82 fő	112 fő	404 fő
			52,1%	20,2%	27,6%	100%
8.	GeneZYs 2015	18–29 év	196 fő	93 fő	128 fő	416 fő
			47%	22,4%	30,7%	100%
9.	Magyar Ifjúságkutatás 2016	18–29 év	364 fő	217 fő	222 fő	803 fő
			45,4%	27%	27,6%	100%

5. táblázat: A másodelemzésre kiválasztott adatbázisok elemszámai

- 21 Kiss Tamás, Barna Gergő és Sólyom Zsuzsa által összeállított *Erdélyi magyar fiatalok 2008* című gyorsjelentés a 18–35 év közötti erdélyi fiatalok válaszait tartalmazza, külön elemzési egységként kezelve a székelyföldi fiatalokat. Ily módon nem az adatbázisból leszűrt adatok, hanem a gyorsjelentésben publikált adatok kerültek feldolgozásra. Az adatbázis számszerűsítése pedig nincs meghatározva a gyorsjelentésben.
- 22 Etnikai szempontból tömbösödés figyelhető meg, nőtt a Székelyföldön élők aránya és csökkent a szóróványterületeken élőké, nagyobb tehát a 2013-as vizsgálat székelyföldi mintája. Barna Gergő – Kiss Tamás: *Erdélyi magyar fiatalok 2013. Kutatásjelentés*. Institutul Pentru Studierea Problemeror Minorităților Naționale (ISPMN): Kolozsvár, 2013.

A kutatás második szakasza online kérdőíves vizsgálat volt, amelynek terjesztése a közösségi média segítségével történt, számos – a célcsoport számára fenntartott közösségi médiás csoportban való – megosztással. A kérdőív eredményei kiváló szűrőrendszerként funkcionáltak a fókuszcsoportok résztvevőinek illetve a vezérfonal kialakításának megszervezésében és összeállításában. A kérdőívet 323 fő töltötte ki, amelyből 61% nő és 39% férfi volt. A célcsoport meghatározása érdekében azonban különbséget kell tenni a generációk között, ugyanis az eltérő korcsoportokhoz eltérő hiedelmek, emlékek, attitűdök, szerepek társulnak és emiatt az identitásuk egyes elemei is eltérést mutatnak. A kutatás célcsoportja tehát olyan 18–35 év közötti, székelyföldi (Maros, Hargita és Kovászna megye) születésű személyek, akik a kérdőív kitöltésének időszakában vagy a régió kívüli romániai városban vagy külföldön tartózkodtak, akár munkavállalás, akár továbbtanulás céljából. A kutatás harmadik szakasza a fókuszcsoportos interjú vezérfonalának elkészítése és az interjúk megszervezése és felvétele volt. A kutatási időszakban három online fókuszcsoportos interjú valósult meg 16 fő részvételével, a beszélgetések 90–110 percig tartottak. Az alanyok a kérdőívek kitöltésekor önként megadhatták e-mail-címüket, ezzel beleegyezve a fókuszcsoportos interjúban való részvételbe, így módon a szűrést követően megkerestem és felkértem őket egy online interjúban való részvételre.

A nagymintás kutatások adatainak másodelemzése

A másodelemzés során²³ a kitelepedés gondolatát elemezve kitűnik, hogy a válaszadók 42%-a gondolta úgy a Kárpát Projekt 1997-ben, hogy kitelepedne egy másik országba, a MOZAIK 2001 idején 40% játszott el a gondolattal. A Kárpát Panel 2007-es felmérése során 31% gondolta úgy, hogy külföldre költözne, annak ellenére, hogy Románia 2007. január 1-én csatlakozott az Európai Unióhoz, egy évvel később azonban az IFI 2008-as vizsgálatban a megkérdezettek kiugróan magas arányban (87%) gondoltak a kitelepedésre, a gazdasági világválság érezte hatását. A Kárpát Panel 2010 esetében a válaszadóknak csak 31%-a gondolt külföldi kitelepedésre, ez az előző felméréshez képest komoly „visszaesés”, ennek magyarázata számos okhoz köthető – gazdasági kivándorlás, helyben való boldogulás, vállalkozás – de egyértelmű magyarázat nem vonható le az adatokból. Románia Demográfiai Évkönyvében és a magyarországi Demográfiai Évkönyvben található adatok is a 2008 utáni kivándorlás mértékének csökkenését mutatják:

23 A nagymintás kutatások mintavételből fakadó hibamértéke százalékokat tesz ki, ezért a kerekítés szabályait alkalmaztam.

Év	Romániai magyar kivándorlók (a)	Romániai kivándorlók Magyar- országra (b)	Romániai kivándorlók Magyar- országra (a)	Romániában nem regisztráltak	Romániába visszatértek (a)	A magyarok összes nettó migrációja
2007	167	6735	266	6469	249	6387
2008	194	9987	354	9633	368	9459
2009	103	7104	331	6773	335	6541
2010	42	6581	266	6315	294	6063

(a)²⁴; (b)²⁵

6. táblázat: A kivándorlás mértéke 2007–2010 között

Az IFI2013 kutatás során a válaszadóknak mindössze 12%-a gondolt külföldi letelepedésre. A GeneZYs 2015 kutatás során a válaszadók 5%-a gondolt arra, hogy végleg kitelepedjen és konkrét elképzelései is voltak ezzel kapcsolatban, 7% gondolt rá, de még nem tudta pontosan hová és hogyan, 25% néha gondolt rá, de nem voltak konkrét elképzelései, 33% nem telepedett volna ki és 28% egyáltalán nem is gondolt a kitelepedésre. A 2016-os nagymintás ifjúságkutatás során a külföldre való kitelepedés tervezését a kutatók a tanulás, a rövid távú (pár hét–hónap) és a hosszabb távú (pár év) munkavállalás, valamint a kitelepedés perspektívájából vizsgálták. Ennek következtében a székelyföldi 18–29 év közötti fiatalok 15%-a tervezte, hogy a közeljövőben külföldre kíván menni tanulni, rövid távú munkavállalás céljából a válaszadók 40%-a, hosszabb távú munkavállalás céljából pedig 36%-a tervezte a külföldi lehetőséget. A Kincses Kolozsvár 2015 felmérés a Kolozsváron tanuló, székelyföldi állandó lakóhellyel rendelkező egyetemisták körében mintegy 17% rendelkezett konkrét elképzeléssel a külföldre való távozással kapcsolatban, azonban meg kell jegyezni, hogy ez az adat módszertanilag nem összevethető a többi kutatással, mert nem reprezentatív a székelyföldi népességgel kapcsolatban, ami miatt mégis van relevanciája az az, hogy jól mutatja a székelyföldi értelmiségiek magas kivándorlási hajlandóságát.

24 Anuarul Demografic al României, 2011. INS: București, 2011. Letöltés helye: <http://statistici.insse.ro/shop/>; letöltés ideje: 2019. 08. 02.

25 Demográfiai Évkönyv 2010. KSH: Budapest, 2011.; Demográfiai Évkönyv 2011. KSH: Budapest, 2012.

A célországok esetében a Kárpát Projekt 1997 felmérése alapján a válaszadók élet- és munkakörülményeik javítása érdekében bár eljátszottak a gondolattal, hogy kitelepednek, de amikor a célországot kellett megjelölniük, a többség már nem szívesen költözött volna el. Nyugat-európai országba való költözés kapcsán ugyanis a válaszadók 29%-a ment volna el, mert „jobb ott élni”, 31% szerint azért nem költözne el, mert „saját kultúrában jobban érzem magam”, 21% szerint „itt vannak a barátaim” és 10% szerint „csak itt lehet a hazám”. Magyarországra a megkérdezetteknek csak 12%-a költözött volna el nagyon szívesen, 33%-a pedig egyáltalán nem szívesen. Nyugat-Európába már egy kicsivel többen (14%) költöztek volna el, de még mindig nagyon magas (38%) azok aránya, akik egyáltalán nem szívesen költöztek volna el. Az Európán kívüli országok nem voltak vonzóak a megkérdezettek számára, csupán 10% költözött volna el nagyon szívesen és 43% egyáltalán nem szívesen élt volna Európán kívüli országban. A felmérést végző Csepeli György és munkatársai megkülönböztették a kivándorolni vágyakozók és a konkrét szándékkal rendelkezők csoportját és megállapították, hogy többen vannak elvándorlók, mint konkrét tervekkel bírók, továbbá azonosítottak egy markáns csoportot (töbnyire az idősebb korosztály), amely Magyarországon kívül máshova nem lenne hajlandó költözni (a teljes minta 11%-a).²⁶ A 2016-os felmérés is rákérdezett arra, hogy milyen tényezők játszanak szerepet az otthonmaradás mellett. A válaszadók 69%-a ragaszkodik a családjához (családcentrikusság), 50%-a ragaszkodik a hazájához, szülőhelyéhez (hazaszeretet), 50%-a ragaszkodik a barátaihoz, 32%-a pedig úgy ítélte meg, hogy otthon is tud boldogulni.

A célországoknál maradvá további érdekes tendencia figyelhető meg: 2001-ben a válaszadók 37%-a Magyarországot, 23%-a Nyugat-Európát és 10%-a Európán kívüli országot jelölt meg. Azok, akik nem költöznének el egyáltalán, az alábbi érveket jelölték meg: 34% szerint „csak itt lehet az igazi hazám, ahol születtem”, 36% szerint „jobb itt nekem a barátaim, az ismerőseim körében” és 27% szerint „saját nemzetiségem körében jobban érzem magam, mint idegenben”. 2007-re az előző felmérésekhez képest némiképp csökkent a Magyarországot megjelölők aránya (34%), és növekedett a Nyugat-Európát (28%), valamint az Európán kívüli (11%) területeket preferálók aránya. A 2004-es népszavazás eredménytelensége is szerepet játszott Magyarország mint célország csökkenésében, hiszen a 2007-ben európai uniós polgárokka vált erdélyi magyarság már 2004-ben rendelkezhetett volna az európai uniós tagság által nyújtott jogokkal kettős állampolgársága révén. A Kárpát Panel 2010-es felmérése során a Nyugat-Európát választók aránya (49%) a legmagasabb, Magyarország 36%-nak szimpatikus célország és 16%-nak Európán kívüli ország a célország. A rendszerváltás után tehát Magyarország számított a leginkább célországnak, az 1989 előtt „átszökött” személyek rokonai érkeztek leginkább (ún. szekunder migráció), Románia 2007-es európai uniós csatlakozása után azonban a nyugat-európai országok váltak inkább preferenciákká a fiatalok

26 Csepeli et al., 2002. Nemzetek egymás tükrében, i.m.

számára. 2015-re azonban a Kincses Kolozsvár 2015 felmérése alapján a válaszadók 43%-a ismét Magyarországot választaná, 37% Nyugat-Európát és 12% Európán kívüli országot. A GeneZYs 2015-ös kutatása során azok, akik végleg a kivándorlás mellett döntöttek legszívesebben nyugat-európai országokat választottak (39%), Magyarországot a válaszadók 26%-a tartotta célszágnak, 6% Európán kívüli országot jelölt meg, 6% egyéb országot és 23% nem tudta vagy nem válaszolt. A 2016-os felmérésben a válaszadók 15%-a választaná Magyarországot, 44% Nyugat-Európát és 24% Európán kívüli országot²⁷. A célszág sorrendjének megváltozásában a 2010 utáni magyarországi nemzetpolitika játszik kiemelkedő szerepet. A fiatalok pedig szinte kettős diaszporizációnak vannak kitéve, egyrészt a saját szülőföldjükön a többségi állam nemzetpolitikája révén, másrészt az elvándorlás növekvő mértéke által.²⁸

A fiatalok migrációs döntésében számos tényező játszik szerepet, többek között a család-egyesítés, a jobb megélhetés, a tanulás és a hátrányos kisebbségi helyzet. A legmeghatározóbb motiváció mindegyik felmérés időszakában a jobb megélhetés, 2001-ben a válaszadók 83%-a, 2007-ben 73%-a, 2010-ben 83%-a, 2013-ban 65%-a, 2015-ben 83%-a, a GeneZYs 2015-ben 74%-a és 2016-ban 84%-a gondolta így. Családegyesítés céljából a megkérdezettek 6%-a költözött volna el 2001-ben, 9% 2007-ben, 4% 2010-ben, 7% 2013-ban, 1% 2015-ben, 5% a GeneZYs felmérésben és 15% (családi okokat említve) 2016-ban. Tanulás céljából 2016-ban költöztek volna el a legtöbben (21%)²⁹, a hátrányos kisebbségi helyzet pedig 2001-ben volt a legmotiválóbb (7%), az otthoni politikai helyzetet ugyanakkor 2016-ban a válaszadók 9%-a tartotta a távozás egyik okának. A jobb megélhetés a jövő miatti aggodalommal és a gazdasági jellegű motivációkkal függ össze, hiszen a munkanélküliség a legsúlyosabb problémaként jelentkezett a korosztály számára, az IFI2008 felmérése során a fiatalok 76%-a, az IFI2013 során 93%-a szerint jelentett problémát a munkavállalás. A családegyesítés a szekunder migráció részeként értelmezhető, a továbbtanulási célok pedig az évek előrehaladtával egyre meghatározóbb motivációs tényezőkké váltak. A hátrányos kisebbségi helyzet és az etnikai konfliktusok a rendszerváltást követően motiválták a kitelepedést, de aránya folyamatosan csökkent, mert a nyílt agresszió a tömbmagyar területeken háttérbe szorult, helyét más megnyilvánulási stratégiák vették át.³⁰ Egy-egy aktuálpolitikai esemény képes megváltoztatni a tendenciát – pl. többség-kisebbség konfliktusa országon belül –, de úgy tűnik a gazdasági jellegű motiváció maradt a legmarkánsabb tényező az elvándorlásban.

27 A válaszadók 17,6%-a otthon maradna, ebből 14,31% Romániát nevezve meg, 2,75% pedig Erdélyt, Székelyföldet. A válaszadókból 223 fő nem tudta eldönteni vagy nem válaszolt a kérdésre.

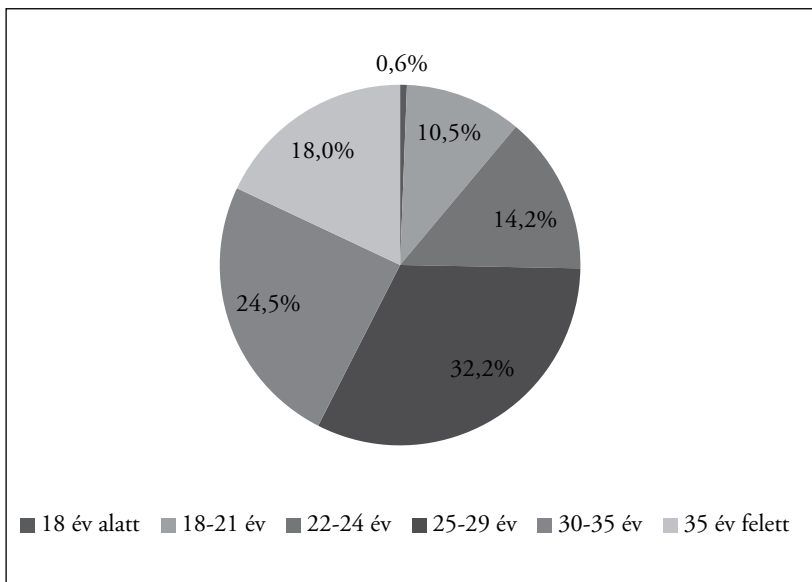
28 Papp Z. Attila et al.: GeneZYs 2015. Külhoni magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Összefoglaló adatok. In: Papp Z. Attila (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei*. Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2017. 193–239.

29 Nyelvtanulás céljából még többen, 37%.

30 Egry Gábor: Találkozások a vadonban: etnicitás és önazonosság Székelyföldön 1918–1940. *Replika*, 2017. 27 (105). 91–106, itt: 91.

Az elvándoroltak kérdőíves felmérése

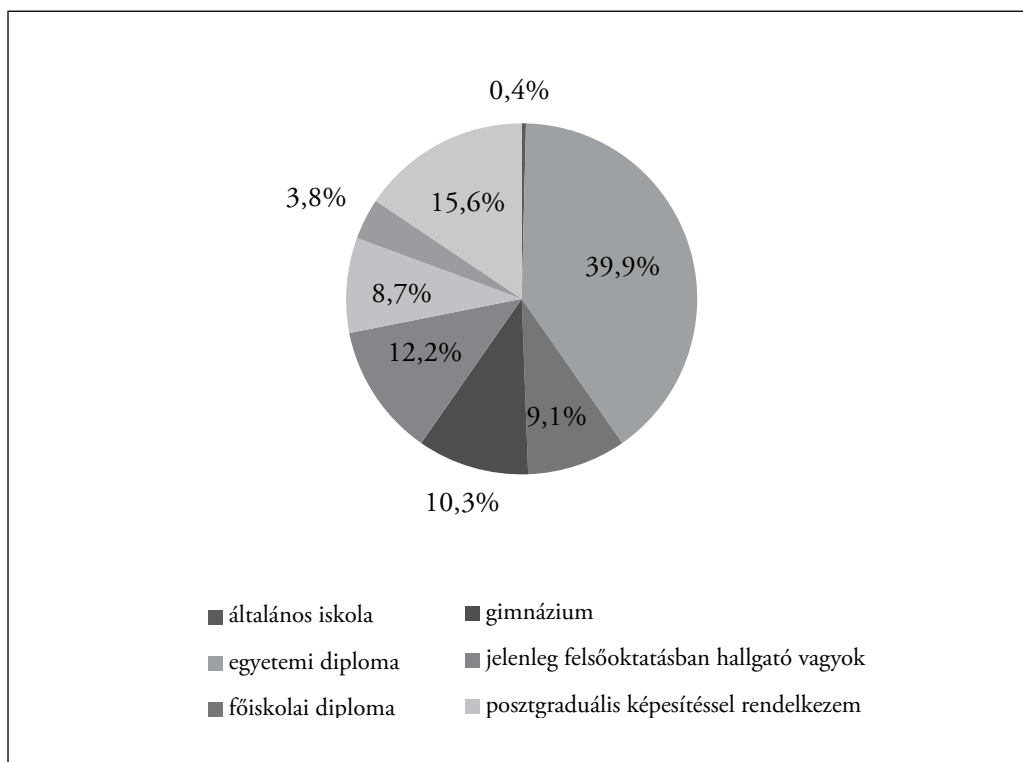
Szociodemográfiai adatok

1. ábra: A válaszadók életkora (N=323)

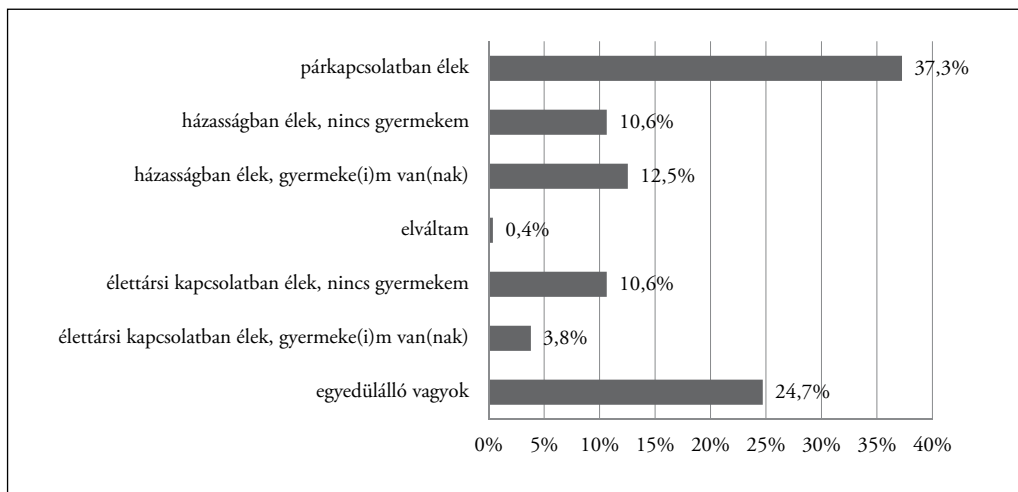
A kitöltők közül a legtöbben 104 fő (32,2%) 25–29 év közöttiek, őket követték a 30–35 év közötti személyek 79 fő (24,5%). A 18 év alatti válaszadók ketten voltak (0,6%), a 18–21 év közöttiek 34 fő (10,5%), a 22–24 év közöttiek 46 fő (14,2%), a 35 év felettiek pedig 58 fő (18%). Ezekből az adatokból (is) látszik, hogy az elvándorlás leginkább a 25–35 év közötti fiatal felnőtteket érinti a leginkább, akik legtöbb esetben megélhetési okokból választják az idegen országot, idegen kultúrát. A továbbiakban a 18–35 év közötti válaszadók adatai kerülnek elemzésre.

A korcsoport kitöltői között 165 nő (62,7%) és 98 férfi (37,3%) volt. A kérdőív rákérdezett az iskolai végzettségre is, amely az alap szociodemográfiai adatok megismerése szempontjából, valamint a székelőföldi értelmiség megközelíthető számszerű adatainak felméréséhez elengedhetetlenek bizonyult.

2. ábra: A válaszadók legmagasabb iskolai végzettsége (N=263)

E kérdés kapcsán arra a következtetésre juthatunk, hogy az elvándorlásban leginkább érintett székelyföldi fiatal felnőttek egyetemi diplomával rendelkeznek (a minta 39,9%-a), vagyis láthatóan a székelyföldi régiót a legmagasabban képzettek hagyták el leginkább, alulról üresedik a korfa. A válaszadók 15,6%-a szakközépiskolai végzettséggel rendelkezik, 12,2%-a jelenleg felsőoktatásban tanul, 10,3%-a gimnáziumot végzett, 9,1%-a főiskolai diplomával rendelkezik és 8,7%-a posztgraduális képesítéssel rendelkezik. A szakiskolát végzettek 3,8% és egy fő volt, aki általános iskolai végzettséggel rendelkezett csak (2. ábra). A posztgraduális képesítéssel rendelkező 35 év alattiak többsége (12 fő) Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban dolgozik, 7 fő Magyarországon és mindössze e képesítéssel rendelkező válaszadók közül 4 fő maradt Romániában. A főiskolai és egyetemi diplomával rendelkező 35 év alatti válaszadók túlnyomó többsége (80 fő) Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban, 38 fő Magyarországon és mindössze 11 fő él és dolgozik Romániában. Ez hosszú távon a patrióta nemzetépítő értelmiség elvándorlásához és ezáltal a székely identitás meggyengüléséhez vezethet.

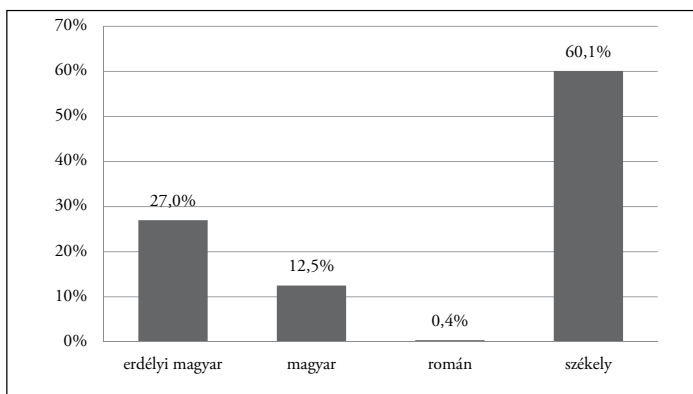

3. ábra: A válaszadók családi állapota (N=263)

A válaszadók családi állapotát tekintve a többség párkapcsolatban él (37,3%), őket követik az egyedülállók (24,7%), a házasságban vagy élettársi kapcsolatban élő, gyermektelen személyek azonos arányban jelentek meg a felmérésben (10,6%-10,6%). A válaszadók 12,5%-a házasságban él és gyermeke(i) is van(nak), 3,8% élettársi kapcsolatban él és gyermeke(i) is van(nak), valamint a megkérdezettek 0,4%-a elvált. A családi állapot felmérése azért is fontos pontja a téma kutatásának, mert akik házasságban vagy élettársi kapcsolatban élnek és gyermekeik is vannak, vagy gyermeket terveznek, nagyobb valószínűséggel maradnak külföldön, ahogyan ezen megállapítás a fókuszcsoportos interjúkból látható lesz majd.

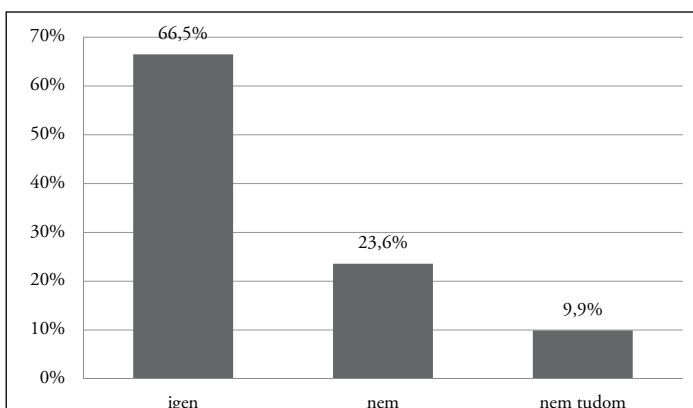
Önbesorolás

A kutatási téma vizsgálatának szempontjából fontos volt felmérni az alanyok nemzeti-ségi hovatartozását és megismerni a hozzá fűződő viszonyukat, egyrészt a nemzeti identitás vizsgálata, másrészt a székely identitás létre/nemlétre vonatkozó megállapítások megtétele érdekében. Az etnikai csoport és a nemzet nem egymásnak kategóriái, hanem egymás mellett létező emberi közösségeket jelentenek, a nemzetiségre vonatkozó kérdésre („Milyen nemzetiségűnek vallod magad?”) ily módon a válaszlehetőségek a következők voltak: székely, erdélyi magyar, magyar, román.

4. ábra: A válaszadók nemzetisége (N=263)

Összességében a válaszadók túlnyomó többsége (60,1%) székelynek, 27%-a erdélyi magyarnak, 12,5%-a magyarnak és 0,4%-a románnak vallotta magát. A fenti adatokból egy versengő nacionalizmuson alapuló identitás léte és építésének igénye rajzolódik ki, amelyik képes a magyar és a román nemzeti identitás konkurens identitásával válni. A vizsgált 18–35 év közötti korcsoport a kibontakozó demokráciában szocializálódott, a diktatúra nem volt meghatározó tapasztalatuk. Számukra Trianon nem a historizáló múlt, kevéssé fejezi ki az anyaországhoz tartozás egyenrangú igényét, ugyanakkor fontosnak tartják a hovatartozásuk köztudatban tartását, mindemellett komoly kísérleteket tesznek székely identitásuk megerősítése érdekében. A korosztálynak nemzeti identitásáról már van kialakult képe és véleménye. Nem elég azonban megtekinteni a hovatartozás önbevallását, a kapott válaszok kihagyhatatlanul „követelik” annak megvizsgálását, hogy a mintában résztvevők a nagy(obb) számban megjelenő székelységet képesek-e „életformaként” felfogni és akként értelmezni.

5. ábra: Szerinted a székelység lehet-e egy életforma? (N=263)

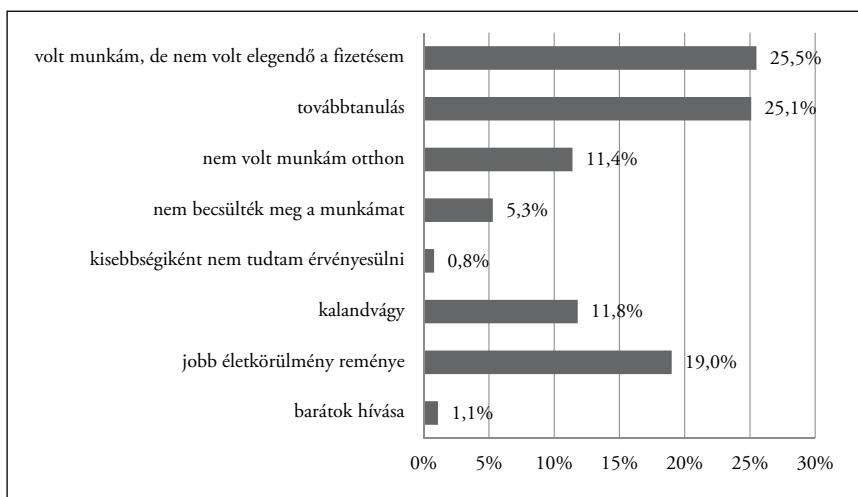
Összesítve az mondható, hogy a válaszadók 66,5%-a képes életformaként tekinteni a székelységre, 23,6%-a nem és 9,9%-a bizonytalan volt a kérdés megválaszolásában. Azok pedig, akik székelynek és/vagy elsősorban székelynek vallották magukat 76,9%-uk képes elfogadni életformaként, 13,7% nem és 9,4% nem tudta eldönteni a kérdést.

Az elvándorlás okai

Az elvándorlás okának azonosítása elősegíti a problémák csökkentésének lehetőségét. Ahogy korábban is említésre került, számos nagymintás, reprezentatív kutatás foglalkozott az elvándorlás problémájával és hasonló eredményre jutott: a jobb életkörülmények miatt vándorol el a legtöbb fiatal felnőtt, valamint egyre inkább Nyugat-Európa és Európán kívüli országok jelentik számukra a célországot, Magyarország pedig mint célország folyamatosan veszít szerepéből. *„Az otthonmaradásról, illetve a kivándorlásról és a távollét időtartamáról szóló döntés minden esetben rendkívül komplex, s meghozatalában természetesen fontos szerepet játszik az egyéni élethelyzet megítélése és az érvényesülési lehetőségek – szükségszerűen szubjektív – percepciója”*.³¹ Legtöbbször tehát hosszú mérlegelés vezet az elvándorlás döntésének meghozatalához és sok esetben nem egy indok dönti el a kérdést, mégis a felmérésben azt az okot kellett megjelölni, amely a legnagyobb szerepet játszotta a döntésben. Ahogyan az alábbi ábra is mutatja, a válaszadók többsége (25,5%) a jobb fizetés reményében költözött el, ezt szorosan követi a továbbtanulás (25,1%) és a jobb életkörülmény reménye (19%) is. A válaszadók 11,8%-a kalandvágyból ment külföldre, 11,4% pedig azért döntött az elvándorlás mellett, mert nem volt otthon munkája. 5,3% szerint nem becsülték meg otthon a munkáját és bizonyítási vágy, valamint előrelépési lehetőségek után kutatva ment el Székelyföldről. A válaszadók 1,1%-a ment el barátok hívására és 0,8% érezte úgy, hogy kisebbségként nem tud Romániában érvényesülni (6. ábra). A rendszerváltást követően etnikai konfliktusok is motiválták a kitelepedést, de ez az idővel csökkent mint kivándorlási tényező, mert a nyílt agresszió a tömbmagyar területeken háttérbe szorult, helyét más megnyilvánulási stratégiák vették át,³² ezt igazolja a jelen felmérés is. A gazdasági jellegű motivációk a legmeghatározóbbak tehát, ugyanezt mutatta az IFI2008 és IFI2013 kutatás eredménye is, miszerint 2008-ban a válaszadók 76%-a és 2013-ban már 92,8%-a szerint jelent problémát a munkavállalás.

31 Gallai Sándor – Janik Szabolcs: Kárpát-medencei magyar fiatalok anyaországba irányuló migrációja. In: Papp Z. Attila (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei*. Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2017. 461.

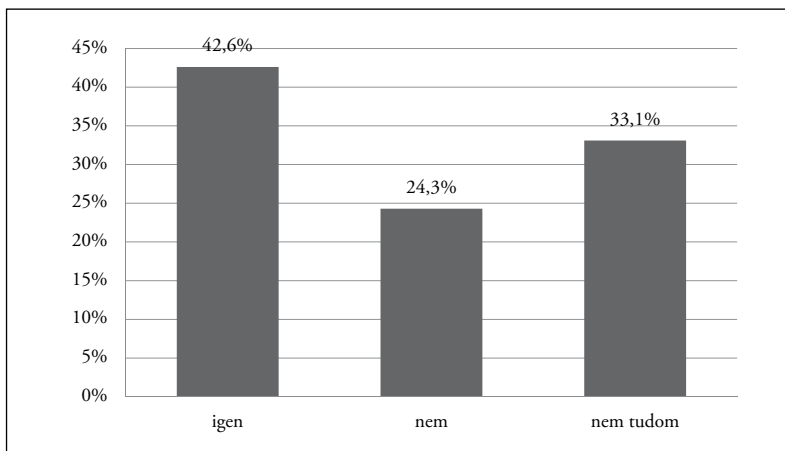
32 Egrý, 2017. Találkozások a vadonban: etnicitás és önazonosság Székelyföldön 1918–1940, i.m. 91.

6. ábra: Az elvándorlás oka (N=263)

A hazatérés szempontjai

A hazatérésben a honvágy érzete és megjelenésének fokozatai, az otthonmaradottakkal való kapcsolattartás gyakorisága meghatározó jelentőségű lehet. A válaszadók 45,2%-a érez honvágyat, 43,3%-a néha és 11,4%-a egyáltalán nem érez honvágyat. Jól látható, hogy a válaszadók többsége érez honvágyat és bár az igen és a néha válaszok nem éppen egymást kizáróak, mégis érezhető benne a határozottság és az egyre ritkábban feltűnő honvágy érzete. A külföldön dolgozó/tanuló/élő válaszadók többsége (39,5%) naponta tartja a kapcsolatot az otthoni barátokkal, ismerősökkel. A válaszadók 36,1%-a hetente legalább egyszer kommunikál az otthon maradt barátokkal, ismerősökkel, 12,2% havonta tartja velük a kapcsolatot és szintén 12,2% azok aránya, akik ennél is ritkábban tartják a kapcsolatot az otthoni barátokkal, ismerősökkel. Azok közül, akik éreznek honvágyat 49,6% napi szinten, 34,5% hetente, 10,1% havonta és 5,9% még ennél is ritkábban tartja a kapcsolatot az otthoni barátokkal, ismerősökkel. Akik néha éreznek honvágyat azok többsége (39,5%) már csak hetente tartja velük a kapcsolatot, 30,7% az, aki naponta, 15,8% havonta és 14% annál is ritkábban tart kapcsolatot az otthon maradottakkal. Azok pedig, akik úgy nyilatkoztak, hogy nem éreznek honvágyat, 33,3%-a mégis naponta tartja a kapcsolatot, 30% hetente, 6,7% havonta és 30% ritkábban tartja a kapcsolatot az otthoni barátokkal, ismerősökkel. Azok tehát, akik honvágyat éreznek, napi szinten tartják a kapcsolatot az otthoniakkal, akik néha éreznek honvágyat már ritkábban, csak hetente kommunikálnak az otthoniakkal és azok, akik már nem éreznek honvágyat, azok között jobban megoszlik a vélemény – ám nyilván minden eset egyedi élethelyzeteket rejt magában.

7. ábra: Tervezed-e, hogy hazaköltözel? (N=263)

Arra a kérdésre, hogy terveznek-e hazaköltözni a válaszadók 42,6%-a igennel, 24,3%-a nemmel válaszolt és 33,1% bizonytalan a hazaköltözést illetően. Azok közül, akik nem tervezik, hogy hazaköltöznek, többségük néha még érez honvágyat (42,2%), 31,3% nem és 26,6% az, aki úgy nyilatkozott, hogy igen, érez honvágyat. Azok, akik még nem döntöttek el, többségében szintén néha éreznek még honvágyat (56,3%), de magas a honvágyat érzők aránya is (35,6%), 8% pedig nem érez honvágyat. Akik tervezik, hogy hazaköltöznek, többségük (63,4%) érez honvágyat, 33,9% néha érez és 2,7% nem érez honvágyat. Továbbá érdekes megfigyelni azt is, hogy akik tervezik a hazaköltözést, azok 50,9%-a napi szinten tartja is a kapcsolatot az otthoniakkal, 34,8%-a hetente, 8,9% havonta és 5,4% ritkábban tartja a kapcsolatot az otthoni barátokkal, ismerősökkel. Azok, akik bizonytalanok a hazaköltözést illetően 40,2% hetente, 37,9% naponta, 13,8% havonta és 8% annál ritkábban tartja a kapcsolatot az otthoniakkal. Akik nem terveznek hazaköltözni 32,8%-ban hetente, 29,7%-ban ritkábban mint havonta, 21,9%-a naponta és 15,6%-a havonta tartja a kapcsolatot az otthon maradókkal. Úgy tűnik tehát, hogy azok a személyek, akik honvágyat éreznek, nagyobb eséllyel tartják napi szinten a kapcsolatot az otthoniakkal, és terveznek is a jövőben hazaköltözni, azok pedig, akik néha éreznek honvágyat, már bizonytalanabbak a hazaköltözést illetően, és többnyire hetente tartják a kapcsolatot az otthoniakkal. Akik nem terveznek hazaköltözni, néha még éreznek honvágyat, ebből kifolyólag hetente-havonta még tartják a kapcsolatot az otthoni barátokkal és ismerősökkel, de többségük számára ez már inkább csak az emlékek felidézését jelenti.

A kérdőíves felmérés összefoglalása

A kérdőíves kutatás eredményeiből kiderült, hogy az elvándorlásban leginkább érintett közeg a 25–35 év közötti, felsőfokú végzettséggel (diploma, PhD-fokozat) rendelkező személyek, akik bár székelyként definiálják önmagukat és képesek nemzeti identitásukat életformaként felfogni, a megélhetés miatt elhagyják a szülőföldet és más országokban próbálnak boldogulni. Amennyiben a nemzetépítésre alkalmas értelmiség száma drasztikusan csökken, az hosszú távon a székely identitás elfáradásához és a nagymértékű asszimiláció bekövetkezéséhez vezethet. A felmérésben résztvevő elvándoroltak többsége párkapcsolatban él, jövőjüket könnyebben képesek külföldön tervezni, mint az egyedülállók. A válaszadók többsége gazdasági jellegű motivációk miatt megy külföldre, a munkanélküliség komoly problémaként jelentkezik, ugyanakkor a határok könnyebb átjárhatósága miatt a továbbtanulás is jelentős indok a külföldre költözés döntésének meghozatalában. Bár a magyar nyelvű oktatás a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem megjelenésével bővült a régióban, mégis a fiatalok a külföldi egyetemek képzéseit szakmai fejlődésük szempontjából fontosnak tartják. Elmondásuk szerint a Sapientia EMTE diplomái a román térségekben nem olyan elfogadottak, mint más egyetemek diplomái. Ugyanakkor a székely nemzet építése szempontjából negatív kimenetelű a külföldi továbbtanulás is, mert a többség a képzés elvégzése után nagyobb valószínűséggel talál munkát ott, ahol diplomáját megszerezte, és nem kíván visszamenni Székelyföldre, ahol a munkanélküliség komoly gondot jelent. Ily módon az értelmiség jelentős fogyása figyelhető meg a régióban, az a réteg hagyja el a szülőföldet, amelyik képes lenne annak fejlődését elősegíteni. A cél az lenne, hogy a külföldön tapasztalatot szerzett réteg tudását a régióban kamatoztassa, ehhez pedig olyan stratégiák kidolgozására van szükség, amely munkahelyteremtéssel, projektekkel segítené a fiatal felnőttek hazatérését. Azok, akik tervezik, hogy hazaköltöznek, jelentős mértékben érznek honvágyat és tartják is napi szinten a kapcsolatot az otthoni barátokkal, ismerősökkel, ami fontos a visszaintegrálódás szempontjából. Hiszen aki huzamosabb ideig tartózkodik külföldön, az a hazai értelmiségi réteg mindennapi történéseitől távol kerül és nehezebb ezáltal a visszailleszkedés. Azok viszont, akik figyelemmel kísérik az otthoni eseményeket, azok nagyobb esélyekkel rendelkeznek ezen a téren. A visszaköltözésben bizonytalanok ritkábban tartják a kapcsolatot az otthoniakkal és már csak néha érznek honvágyat. Ennek a csoportnak fontos lenne olyan közösségi programokat szervezni külföldön, amelyek a kötelékek erősítését, a székely identitás mélyebb tudatosítását eszközölnék, hiszen az ő bizonytalanságuk még visszafordítható a hazatérés irányába. Azok, akik nem terveznek hazaköltözni, néha még érznek honvágyat, ebből kifolyólag hetente-havonta tartják is a kapcsolatot az otthoniakkal, de olyan kialakított étellel rendelkeznek már külföldön, hogy nem alternatíva

számukra a régióba való visszatérés. Esetükben identitásuk erősítése lehet a cél, hogy ha már nem akarnak hazaköltözni, azért a hagyományokat ne feledjék, és külföldön is büszkén vállalják székelységüket.

Fókuszcsoportos interjúk

A kutatás során három online fókuszcsoportos interjú valósult meg. Az első csoport nembeli összetétele 3 nő és 1 férfi, és nem volt kimutatható elzárkózás, dominancia vagy ki-rekesztés. A nők 22–24 év közöttiek, a férfi 21 éves, iskolai végzettségüket tekintve pedig mindegyik szakiskolát vagy szakközépiskolát végzett. A vizsgált témára vonatkozó tudás-mennyiség, a társadalmi státusz, az etnikai hovatartozás és egyéb társadalmi-demográfiai háttértényezők megegyeztek az alanyoknál. A második csoport nembeli összetétele 4 nő és 2 férfi, mindegyik 25–29 év közötti és főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkeztek. A további társadalmi státusz, az etnikai hovatartozás és egyéb társadalmi-demográfiai háttértényezők megegyeztek az alanyoknál. A harmadik csoportban pedig 3 nő és 3 férfi vett részt, 30–35 év közöttiek, 2 fő posztgraduális képzéssel, 3 fő egyetemi diplomával rendelkezett és 1 fő egyetemi hallgató.

Az interjúalanyok a felvétel időszakában főleg Magyarországon, az Egyesült Királyságban, Svájcban, Németországban, Svédországban és Belgiumban tartózkodtak, de akadtak olyan alanyok is, akik Puerto Ricóból, Odenséből, Mariborból, a Man-szigetről és Torontóból jelentkeztek be. Foglalkozásukat tekintve egyetemi hallgatók, orvosok, fogorvosok, szociális munkások, mérnökök, ápolók, kutatók, informatikus-programozók, autószerelők, újságírók, jogászok, idősgondozók és betanított munkások.

A fizikai jellemzők is kihatással lehetnek a csoporton belüli viselkedésre, ez azonban az online fókuszcsoport esetében irreleváns. Az interakciókat befolyásolja, hogy mennyire homogének, illetve heterogének a csoportok a személyes jellemzők szempontjából. Az interjú összeállításában fontos szempont volt tehát a homogén csoportok összeállítása, mert a magasabb státusúak könnyebben válhatnak az alacsonyabb státusúak előtt véleményvezérré, és egy ilyen beszélgetés során nagyobb az esélye az elhallgatási spirál kialakulásának. A felmérésben résztvevők kellemes légkört, erős csoportkohéziót teremtettek, és könnyebben megértették egymást, hiszen azonos élethelyzetekből merítették „tudásukat”. Életkorukból kiindulva hasonló volt a szókincsük, tudásuk és képességeik. Ilyenkor inkább merik vállalni a résztvevők egyéni véleményüket.³³ A moderátor hangsúlyozta a véleményekre vonatkozó kíváncsiságát

33 Sim, Julius: Collecting and Analysing Qualitative Data: Issues Raised by the Focus Group. *Journal of Advanced Nursing*, 1998. 28. 345–352. Letöltés helye: <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1998.00692.x>; letöltés ideje: 2019. 08. 08.

és azt, hogy az alanyok értékes információk birtokosai. A környezet szempontjából a fizikai jellemzők irrelevánsak, komfortos, otthoni környezet jellemezte a beszélgetést. Az interjúk hossza átlagosan 90 perc volt, amely ideális a kutatói kérdések adatgazdag megválaszolására, valamint az alanyok téma iránti érdeklődésének fenntartására. A téma nem tartalmazott „helyes” választ, elvárásoktól mentes beszélgetést eredményezett, amelynek során nyitott kérdések is szerepeltek az esetlegesen kimaradt, fontos információk szerzésére.

Az alanyok többsége párkapcsolatban él, van, akinek párja külföldi, és van olyan, aki már eleve „otthoni” párjával ment „szerencsét próbálni” külföldre. Ugyanakkor magasnak mondható az egyedülállók száma is, de olyan személyek is részt vettek az interjúban, akik már házasságban élnek, gyerekekkel vagy sem. Ezek az adatok jelen kutatási téma szempontjából fontosak és relevánsak, mert ha egy élhető, szerethető családi közeget teremt magának az ember „idegenben”, akkor nagyobb a valószínűsége a „kint” maradásnak, ezen megállapítás a későbbiekben részletesebben kifejtésre kerül.

A haza megítélése

A szociodemográfiai adatok megismerése után rátértünk a vezérfonal első hangsúlyos témakörére, a haza megítélésére. Az első csoportban a haza leginkább akként a helyként definiálódott, ami iránt honvágyat éreznek. Voltak olyan személyek, akik a *Székely himnusz* és a *Szózat* részletének felidézésével (ahol „*porlik, mint a szikla*” és „*itt élnek s halnod kell*”) tudták a legjobban körül írni, hogy számukra mit jelent a haza. Az egyik interjúalany szerint „*az az érdekes hogy nem tudok erre válaszolni. Talán összefügg ez sok mindennel, pl. hogy angolul erre nincs is szó, csak a »home« ami azt jelenti ahol a szüleim élnek jelenleg vagyis Kásonjakabfalva, én viszont sosem éltem ott. A »haza« szó ennél sokkal fegyelemre intőbb hangvétele inkább Petőfit juttatja eszembe elméleti síkon de hogy nekem is van hazám az eddig nem igazán fogalmazódott meg bennem. Talán Székelyföld, de mint székely ezt sosem mondanám így. A »haza« az, ami hív is, de nincs is.*” Egy másik csoport esetében sokkal semlegesebb volt a haza megítélése, olyan jelzőkkel és szavakkal illették, mint „*ahol élek*”, „*ahol éppen otthon vagyok*” vagy „*ahol a családom van, helytől függetlenül*”. Akadt olyan csoport is, ahol leginkább a közösséget és annak összetartó erejét látja a haza fogalmában, mint pl. „*ahol a közösség, amit jól ismerek, megtartó erő*”, „*ahol megértenek engem és én megértem őket*”, a honvágy itt is intenzíven megjelenik ld. „*ahová mindig visszavágyom*”. Összességében elmondható, hogy az interjúalanyok a haza megítélése kapcsán azt a (virtuális vagy valós), sokszor nem határokkal körülrajzolható területet értették, amely iránt honvágyat éreznek, amelyen az a népközösség él, amelyből származnak, ahová a szokásaik és hagyományaik kötik őket és/vagy ahol otthonosan érzik magukat. Az utóbbi kategória enged leginkább

következtetni a virtuális haza és a szinte bárhol „megalkotható” haza létre. Azonban minél több hazaival veszi körbe magát, annál nagyobb a honvágya, és mindig csak időlegesen tudja csillapítani. Az egységesülő Európában, a határok megnyílásával az egy területen élő nemzeti kisebbségek száma folyamatosan csökken és amennyiben a haza a fiatal felnőttek számára megegyezik az otthon fogalmával, akkor az bárhol, bármikor létrehozhatóvá, mozgathatóvá válik.

A szülőföld megítélése

A következő blokk a szülőföld megítélésére vonatkozott, a kérdés magában foglalja a haza és a szülőföld közös és ellentétes tulajdonságait, valamint a hozzájuk fűződő viszonyt. Ahogy az előző kérdésnél, úgy itt is a honvág volt az, ami a legintenzívebben felmerült az alanyok beszélgetésében a szülőfölddel kapcsolatban. Voltak olyan személyek, akik itt is racionálisan közelítették meg a kérdést és olyan válaszokat adtak, mint „*az a földrajzi hely, ahonnan származom*”, „*ahol a szüleim élnek*”, „*ahová a szokások/hagyományok kötnek*”, ugyanakkor szembetűnő a szülőföld iránt érzett romantikus, érzelmi töltetű, nosztalgikus megállapítások nagy mennyiségű felsorakoztatása. Az alanyok már-már a könnybe lábadó elérzékenyülésig jutva vallották megítélésüket a szülőfölddel kapcsolatban a következő módon: „*amire nosztalgiával gondolok*”, „*a hely, ahol az ősi talajba bele vagyunk gyökerezve*”, „*ahová szoruló gyomorral megyek*”, „*a hely, ahol születtem és ahol meg is halok majd*”, „*a hely, amely nemzetté kovácsolt, amely felnevelt és gyermekkort adott, méghozzá olyant, ami sosem lehet kitépett egy székely szívéből*”. A szülőföld sokkal inkább földrajzi helyként definiálódik, amely mély érzelmi töltettel ruhazza fel a helyet. Az emberek „helyeket” jelölnek ki maguknak, amivel azonosulni tudnak, ez az ő nemzeti hovatartozásuk alapja. A (szimbolikus) térfoglalás az elnyomásból ébredő székely közösség akciója. Így válhat értelmezhetővé a Székelyföld határainak körbelovaglása, körbevilágítása vagy a körbemenetelésének pozitív befogadása. A Székelyföld mint szülőföld definiálása és szentimentális síkon való értelmezése a székely nemzetté válás releváns mozzanata, fontos és az önazonosság eszményének biztosításán túl a jelen helyzetben a legnagyobb összetartó erő.

Elvándorlás

A haza és a szülőföld megítélése után a beszélgetés az elvándorlásra, az elutazásra terelődött, hiszen kérdés, hogy ilyen intenzitású megnyilatkozások és önbevallások után mégis mi vezetheti az alanyokat „idegenbe”. A válaszok leginkább a jobb életkörülmény reménye

és a kalandvágy körül fogalmazódtak meg, ugyanakkor a továbbtanulás is komoly érv volt az elutazásban. A legtöbb interjúban résztvevő személynek volt munkája, de nem volt elegendő a fizetése vagy nem becsülték meg eléggé a munkáját, és ezért döntött a változás mellett. Az interjúk során csupán három ember említette meg, hogy azért költözött külföldre, mert kisebbségiként nem tudott érvényesülni Romániában. Az utóbbi ok alacsony előfordulása azt jelenti, hogy a székelyföldi régióban a magyar anyanyelvűek többségben vannak, és a tömbmagyarságon belül ily módon a kisebbségi lét nem jelent megkülönböztetést, kirekesztést. Ugyanakkor azokon a helyeken, ahol többségben vannak az államalkotó nemzet állampolgárai, jelen esetben a román nemzetiségűek, nagyobb eséllyel tűnik „elviselhetetlennek” a kisebbségi magyar lét, és ez kényszeríthet elvándorlásra. Erre vonatkozó számszerű adatokkal nem rendelkezem, pusztán az interjúalanyok elbeszéléseiből következtetek, ugyanakkor az identitás kérdése nem is lehet más, mint az egyén önnön megközelítése és értelmezése.

Értékek

Annak érdekében, hogy egyrészt a tudattalan folyamatokat mérni tudjam, másrészt a beszélgetést egy kicsit kimozdítsam a kényelmes kérdezz-felelek zónából, projektív technikát alkalmaztam. Mivel az ilyen technikák alkalmával a válaszadónak nincs előre megszabott válasza, ezért reakcióit elsősorban saját attitűdje, érzései, vágyai és meggyőződéseai fogják vezérelni. Játékos és ugyanakkor elgondolkodtató az a mapping eljárás, amelybe bevezettem az alanyokat. Megkértem őket ugyanis arra, hogy állítsák fontossági sorrendbe az alábbi értékeket: karrier, család, barátok, szerelem, pénz, fizikai vonzerő, társadalmi státusz, vallás, nemzeti identitás és szülőváros. A csoportok túlnyomó többségében a család szerepelt az első helyen, későbbi elmondásuk szerint aköré szerveznek minden mást. A második helyen a szerelem található, ami a vizsgált korcsoportot tekintve nem meglepő, hiszen ez az az életkor, amikor a szerelem és a családalapítás folyamata zajlik. Harmadik helyen a barátok vannak, őket követi a karrier és a pénz. Érdekes módon a legtöbb csoport a nemzeti identitást és a szülővárost egymás mellé helyezte (egy kategóriaértékként kezelte), azután a fizikai vonzerőt és a társadalmi státuszt említették és kevésbé fontos értékként a vallást hagyták a lista végére. Ebből a felmérésből is látszik, hogy a 18–35 éves korosztály számára a legfontosabb az emberi kapcsolatok megléte, azt követi a gazdasági körülmények, a nemzeti identitás és hovatartozás, a fizikai vonzerő, a társadalmi státusz és a vallás zárja a sort – nem azért, mert elértéktelenedett volna, hanem azért, mert sokszor túlságosan is természetes a régióban a katolikus vallás, és a címkézés során a kívülállók is a vallásos székely jelzőt használják rájuk, így fordított jelleggel kevésbé meghatározó a székely fiatal felnőttek mindennapjaiban.

A honvágy érzete

Az ötödik témablokk a honvágyra (mint már korábban is erőteljesen jelentkező faktorra asszociálva) és az otthon maradt családtagokkal, rokonokkal, barátokkal, ismerősökkel való kapcsolattartásra, valamint a kettő közötti összefüggésekre fókuszált. Az interjúalanyok közel fele néha érez honvágyat, ugyanakkor szembetűnő, hogy az idő elteltével egyre inkább nő a honvágy érzése. Arra a következtetésre juthatunk, hogy az elvándorlás kezdeti szakaszában a sok nyelvi, kulturális hatás következtében nagy a honvágy, majd a középső szakaszban, amikor a többé-kevésbé megszokás fázisába kerülnek az emberek, akkor csökken a mértéke, viszont egy bizonyos idő elteltével újra felerősödik a honvágy érzete. Ennek mérése meghaladta a kutatás kapacitását, ugyanakkor fontos terület, érdemes a vizsgálatra. A megkérdezettek többsége hetente tartja a kapcsolatot az otthon maradt személyekkel, sokan napi szinten keresik őket, beszélnek velük (ennek lehetősége az internet elterjedésével nem is oly meglepő tény), vannak, akik csak havonta keresik fel a távol élő rokonokat, barátokat és körülbelül az interjúkban résztvevők negyede ritkábban érdeklődik felőlük. Összefüggés fedezhető fel a honvágy érzete és a kapcsolattartás intenzitása között.

Összetartás

A hatodik blokkban a téma a székelyföldiek összetartása külföldön, ahol az adott időszakban az adott településen levő székelyek ismeretére, a velük való kapcsolattartás lehetőségére helyeződött a hangsúly. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy egy idegen városba kerülve az ember tudatosan vagy ösztönösen keresi-e, kutatja-e a földijét, s ha igen, akkor mi ennek az oka. Ha nem keresi, miért zárkózik el tőle? A székely otthonában összetartó közösség, ez többnyire a történelmi helyzetre vonatkoztatva is megfigyelhető, hiszen tömbmagyar-ságukat leginkább zárt, összetartó magatartásukból fakadóan voltak képesek megőrizni, de vajon így van ez külföldön is? Ilyen és ehhez hasonló kérdések hangzottak el ebben a blokkban és nagymértékben megfigyelhető volt, hogy az adott településen magas az ismert székelyek aránya és csak nagyon kevesen nyilatkoztak úgy, hogy nem tudnak létezésükről. A többség tartja is a kapcsolatot az ott élő, dolgozó, tanuló székelyekkel. Érdekes részletesebben foglalkozni azzal a kérdéssel, miért tartják a kapcsolatot a székelyek egymással külföldön. Az egyik válaszadó szerint *„azért tartom velük a kapcsolatot, mert ismerem őket és szeretek a társaságukban lenni, beszélgetni, mint inkább idegen ismeretlen személyekkel”*, más inkább a nyelvi korlátokat említi, miszerint *„jó anyanyelveden társalogni”*. A barátság, amely az értékskála felállítása során a harmadik helyet foglalta el, itt is megjelenik:

„mert ők a barátaim, és egyébként is összetartozunk”, vagy „Több okból is fontosnak tartom a kapcsolattartást: egyrészt barátok vagyunk, tehát a problémáinkat, nehézségeinket is ki tudjuk beszélni, és abban reménykedek, hogy a baráti közösség, olyan közösségként is funkcionálhat majd a jövőben, amelyben segíteni tudjuk egymást, ha úgy adódik. Az már csak másodlagos, hogy találkozgatunk, eltöltjük a szabadidőt stb.” Az összetartozás érzése komoly szerepet játszik a kapcsolattartásban: „elsősorban, mert sokkal erősebb a kötődés közöttünk, ugyanazokon az akadályokon kellett, kell átrágnunk magunkat”, „székelyeknek a világ minden pontján össze kell tartaniuk” vagy „mert úgy érzem, egy a hazánk, fontos számunkra az otthon és a nemzet! Nagyjából ugyanazt a sorsot képviseljük, így jó, ha az ember ennek megfelelően viselkedik.” Ugyanakkor az otthon szerepe és hiányának elviselése „így kevésbé elviselhetetlen az otthon-tól való távolság”, vagy „mert otthoniasabban érzem magam, hogy itt is vannak székelyek” is megfigyelhető. Sokszor a külföldön élő székely társakkal való kapcsolattartás egyik legfőbb jellemzője a szülőfölddel való kapcsolat minél erőteljesebb megőrzése érdekében történik, hiszen információkat tudhat meg, és megmarad a remény az esetleges visszaköltözésre: „Számomra fontos a család, a szülőföldem, annak ellenére, hogy külföldre költöztem, lokálpatriótának vallom magam. Sok esetben jobban tudom a szülőföldemben zajló eseményeket, mind olyan személyek, akik otthon élnek. A távolság ellenére a családom, barátaim életének részese akarok lenni és a fizikai kapcsolat korlátai ellenére napirenden lenni az őket érintő dolgokkal, legyen meg a kötődés.” Nyilván nem minden esetben ennyire felhőtlen, szenvedélyes és nosztalgikus a kép, vannak ugyanis olyan személyek, akik nem érdeklődnek afelől, hogy van-e honfitársuk a közelben, vagy ha adott esetben tudnak is a létezéséről, nem keresik a társaságukat. Miért van ez? Egyrészt az időhiányra hivatkoznak „hát mert nem közeli ismerőseim... és amúgyis itt külföldön az ember többet dolgozik, mint amennyit szabad”, vagy „mert nagyon nehéz időt szakítani rá, mivel mindenki el van a saját maga gondjával és elfelejti egy idő után, hogy mi a fontos”, másrészt viszont feltűnik az elhidegülés és a negatív megítélés „elhidegültünk”, „nem tartom fontosnak”, „mivel ezeket az embereket még otthonról ismerem, ott sem voltunk közeli viszonyban” vagy „úgy viselkednek, mint a románok” (nem fejtette ki, hogy pontosan mit ért ez alatt), vagy „mert csak hátba szúrnak és mindenkit az érdeke vezérel. Van pár erdélyi, akivel hetente tartom a kapcsolatot, de 2–3 ember csak”. Összességében elmondható, hogy az interjúalanyoknak tudomásuk van a településükön élő székelyekről, többnyire tartják is velük a kapcsolatot, ezek ellenkezője leginkább az emberi kapcsolatok vagy a megélhetés viszonytárságai kapcsán merül fel.

A hazaköltözés lehetőségei

Az utolsó blokk a hazaköltözés lehetőségeinek boncolgatását tartalmazza. A legkorábban külföldre költözött személy 1994-ben, a legkésőbb 2017-ben hozta meg ezt a döntést és az évek elteltével egyre kevesebb az esélye a hazaköltözésnek, annak ellenére, hogy a honvágy megmarad. Az a tendencia volt megfigyelhető, hogy minél idősebb a válaszadó, annál kevésbé tervezi a hazaköltözést. Ezzel ellentétben a jelenlegi 65 év felettiek gondolkodása, akik körében megnőtt a nyugdíjas évekre hazalátogatók számaránya. A hazaköltözés mellett döntők többsége az interjúk alatt sokszor hangoztatott honvágy miatt szeretné megtenni azt a lépést: *„nagyon erős honvágyat érzek”, „mert nincs jobb hely az otthonnál”,* ugyanakkor a hazaköltözés egy, a gazdasági döntések mellett meglévő hosszú lelki folyamat, amely sokszor az egzisztenciális létet latba vetve szentimentális érzésbe torkollik: *„mert imádom a hazám”, „Mert otthon van mindenki és minden, ami fontos. Az embert a szíve hazá húzza, bármennyi időt is éljen külföldön”, „Bár itt sok minden működik, ami otthon nem – és az mind fantasztikusan; otthon olyan lelki, emberi hozzáállás jellemző az emberektől az élethez, egymáshoz, ami itt már kihálófélben van.”* Az interjúkban résztvevők egy részének az otthon fogalmát a szülőföld képezi és ezért csak ott tudják elképzelni majdani nyugdíjas éveiket is: *„mert nem képzelem el kint a jövőt”, „mert az az otthonom és a nyugdíjas éveimet szeretném otthon tölteni”, „ott kezdődött a mesém, ott is fog véget érni”.* Akadt olyan személy is, aki nemzeti hovatartozása, identitása révén dönt a hazaköltözés mellett: *„mert fontosnak tartom a székelyföldi magyarság életben maradását, és mert szeretném, ha hasonló környezetben nevelhetném a gyerekeimet, mint ahol én felnőttem”.* Volt olyan interjúalany, aki viszont pont a megnövekedett nemzeti identitás építése miatt nem tervezi a hazaköltözést: *„Nem látom értelmét. Inkább dolgozom s élek itt, mint kisvárosban, faluban, ahol megszólhatnak, beleszólnak mindenbe. Utálom a nagy nacionalizmust, ami Székelyföldön kialakult”.* Vannak olyan személyek, akik az államalkotó nyelv (román) nemismeretére hivatkozva nem tervezik a hazaköltözést és akad olyan is, akinek a román nyelv nem okoz gondot, ő viszont még a bizonytalan fázisban van: *„Igazából bizonytalan vagyok a kérdéssel kapcsolatosan, egészen biztos voltam benne, hogy tanulmányaim befejeztével hazamegyek, de mostanra úgy gondolom, hogy attól függ, mennyire éri meg. Tündérmesébe illő hely az otthonom és a környezetem, az idegen nyelvvél (román) sincs gond, és ott van a családom és a múltam. Az idő fogja eldönteni, hogy hogy alakulnak a dolgok, de ha nem lesz jobb a megélhetési állapot, mint most, akkor talán nem”.* Az idő elteltével és a vizsgált célcsoport életkorából ítélve fennáll a külföldi családalapítás és karrierépítés lehetősége, amely jelentősen gátolhatja a szülőföldre való visszatérés lehetőségét: *„a munkám és a szakmai fejlődésem ide köt”, „mindent újra kellene kezdeni. A mentalitás elavult”, „Túl rég vagyok itt, túl sok minden köt már ide. A gyerekeim már itt születtek, itt járnak oviba. Jobb a jövőkép itt, mint otthon”* vagy *„a család biztos megélhetése itt*

hosszú távon biztosított. Maribor nagyon hasonlít Csíkszeredára :-)”, „*a családon kívül nem érzem, hogy bármi hazahúzna. Élettársi kapcsolatban élek és most itt az otthonom*”. Ebből is kiválóan látszik, hogy az interjúalanyok által a legfontosabb értéknek tartott család milyen nagymértékben képes befolyásolni a külföldi tartózkodás hosszú távú létét vagy a szülőföldre való hazatérés lehetőségét.

Összegzés

A kutatásban résztvevők elvándorlásának motivációit mind kvantitatív, mind kvalitatív módszerekkel vizsgálva megállapítható, hogy a legtöbben gazdasági motivációk miatt döntenek a külföldön való boldogulás mellett, ezt követik a társadalmi, majd nagyon kis arányban a politikai motivációk. A Székelyföldről elvándorolt fiatal felnőttek túlnyomó többsége az elvándorlók proaktív csoportjához tartozik, ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a döntések sohasem vegytiszta, egy-egy ilyen döntés meghozatalában számos motívó szerepet játszik, és az egyéni életutak is eltérő képet mutatnak. A romániai nemzeti kisebbségi lét egy másik problémát is eredményez, ami az elvándorlás mellett döntők táborát erősítheti, mégpedig az ebből fakadó nyelvi-kulturális integrálatlanság. Az elvándorolt személyek ugyanakkor külföldön egy idegen kultúrába kerülnek, valamint a nyelvi közeg is más, mint az otthoni és bár sokan tudnak idegen nyelveket (elsősorban angolul), mégis sokkal könnyebb anyanyelven kifejeznie magát az embernek. A romániai integrálatlanság és a külföldi idegen közeg komoly frusztrációt okozhat, amely leginkább a honvágy érzetének mértékében figyelhető meg. Minél több időt tölt valaki külföldön, annál kisebb lesz a honvágy érzete és annál jobban beleintegrálódik a külföldi kultúrába és nyelvi közegbe. A felmérésekből láthattuk, hogy a célországok egyre inkább nyugat-európaiak, Magyarország már nem elsődleges célország, sőt már egyre inkább ugródeszka sem. A migrációt segítő társadalmi hálózatok a közösségi média megjelenésével egyre nagyobb teret kaptak, és képesek huzamosabb ideig fenntartani a migrációt.

A 18–35 év közötti székelyföldi születésű magyar nemzetiségű fiatal felnőtt korosztály nagy része bár székelyként definiálja önmagát, és képes a székelységet életformaként felfogni, gazdasági jellegű motivációk miatt elhagyja szülőföldjét. Székelységére büszke, külföldön is tartja a kapcsolatot földijeivel, amely legtöbb esetben a szülőfölddel való kapcsolat minél erőteljesebb megőrzése érdekében történik. A hazatérésben a régióban megfigyelhető munkanélküliségi probléma mellett a nacionalista politikai megmozdulások és a többségi nyelv ismeretének hiánya is komoly szerepet játszik.

A hazatérés is, akárcsak az elvándorlás szubjektív szándékokon alapszik, éppen ezért nehéz létrehozni egy konstans programot. A hazatérést gátló gazdasági jellegű problémák csökkentésében ugyanakkor kiemelt jelentőségű lehet olyan projektek elindítása és életben tartása, amelyek a fiatalok helyben való boldogulását segítik. A speciális termékek, szolgáltatások, helyi sajátosságok a megélhetés mellett a székelység önállóságát és életképességét is képesek reprezentálni, ezáltal erősítve a régió identitását is.

HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA

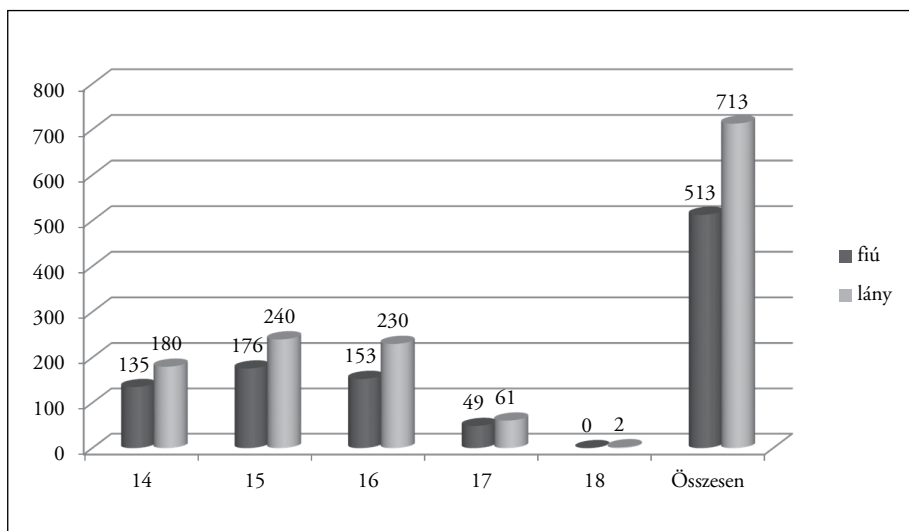
KÁRPÁTALJAI MAGYAR SZÜLŐK KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁSÁNAK HATÁSA A FIATALOK KOCKÁZATI MAGATARTÁSÁRA

A transznacionális családok és külföldi munkát vállaló szülők olyan új kifejezések társadalmunk modern tendenciáinak a megnevezésére, amikor a szülők külföldi munkavállalás céljából hosszabb-rövidebb időre elhagyják a családi fészket. A hátrahagyott (*left behind*) gyermekek vizsgálata társadalomtudományi kutatások terén nem túl előrehaladott, és csak bizonyos szempontok alapján, egy kutatáshoz kapcsolódóan vagy egy nagyobb adatbázis adatait továbbértelmezve vizsgálják a folyamatban részt vevő apákat, anyákat, nagyszülőket és gyermekeket. A továbbiakban egy 2019-ben végzett kutatás azon eredményeit mutatjuk be, amelyeknek elsődleges célja volt a kárpátaljai magyar fiatalok kockázati magatartásának feltárása. Az írásunk két fő kérdése az, hogy (1) milyen alapstatisztikák rajzolódnak ki a 14–17 éveseket nevelő transznacionális kárpátaljai magyar családok körében, illetve (2) milyen eltéréseket láthatunk a kutatásban megcélzott prevenciós témakörhöz kapcsolódó kérdések kapcsán a hátrahagyott gyermekek adataiban a hagyományos családmodellben élő fiatalokkal szemben – vagyis a szülők (apa vagy anya) külföldi munkavállalása milyen negatív következményekkel járhat? Elemzésünk nem teljes körű, sok megválaszolatlan kérdést hagyunk hátra, amelyek további kutatások tervezését irányozzák elő.

2019 januárjában készült egy felmérés¹ a Kárpátaljai Magyar Nagycsaládosok Egyesületének kezdeményezésére, amely a 14–17 éves korosztályt célozta meg. A kutatás elsődleges célja az volt, hogy teljes képet kapjunk a kárpátaljai magyar fiatalok fejlődéséről, valamint azokról a veszélyekről, amelyek a fejlődésükben esetleg zavart okozhatnak. Hagyományosan a prevenció témaköréhez kapcsolódó kérdésekre koncentráltunk: drog-, cigaretta-, alkoholfogyasztás, korai pornográfia, első szexuális élmények, fogamzásgátlási

1 A kutatás gyorsjelentésének elkészítésében Lőrinc Ingrid részfeladatot vállalt, a kutatást szakmailag Hires-László Kornélia szervezte és koordinálta, jelen tanulmányhoz készült elemzés saját munkája. A kutatás bővebb leírását és a gyorsjelentését lásd Hires-László Kornélia – Lőrinc Ingrid: *PRO INTE KÁRPÁTALJAI kutatás eredményei*. 2019. Letöltés helye: http://hodinkaintezet.uz.ua/wp-content/uploads/2019/09/pro_inte-karpatalja_elemzes_2019_06_02.pdf; letöltés ideje: 2020. 01. 01.

módszerek, aktív és passzív szabadidőtöltés, példakövetés, kapcsolatok a családtagokkal és a kortársakkal, stb. Összesen 1296 kárpátaljai magyar fiatalot kérdeztünk meg, akiket a tanintézményeken keresztül értünk el. A kárpátaljai magyar iskolákban összesen 3294 diák tanult, vagyis a magyar iskolába járók 39%-a volt a megkérdezettek között. A lekérdés során területileg illetve iskolatípusonként is reprezentatív mintát követtünk. Mivel a válaszadás önkéntes volt, így voltak kérdések, amelyekre a diákok nem adtak választ, így elemzésünkben csak az érvényes válaszok arányában közöljük az adatokat. A megkérdezettek 42%-a fiú és 58%-a lány (1. ábra), 79%-a faluban és 21%-a városban élt.

1. ábra: A megkérdezett fiatalok életkora és neme (N=1226, a válaszadó arányában, esetszámok)

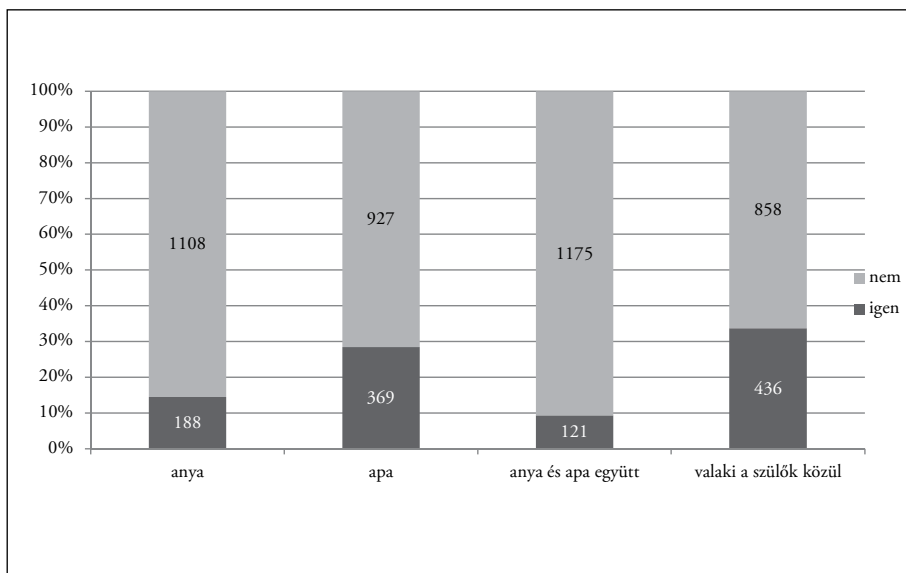
A külföldi munkavállalás nem új jelenség Kárpátalján, évtizedek óta jelen van a térségben², viszont az egyre jobban látszik, hogy mindinkább több családot érint. A migrációs mutatókat nagyon nehéz mérni, és ezzel együtt azt is, hány gyermek éli úgy a mindennapjait, hogy az anyja vagy az apja, esetleg mindkettő valahol külföldön dolgozik. A szakirodalomban az ilyen családokat, ahol a családtagokat hosszabb vagy rövidebb időre egy országhatár választ el, transznacionális családnak nevezik³. A fogalmat használják a kiterjedt és a kis/nukleáris családok esetében is, elemzésünkben csak az utóbbira koncentrálnunk, amikor a hátrahagyott (*left behind*), serdülő gyermekek kockázati magatartását mutatjuk be. Gyakran használják *Euro-orphan*/*EU orphan* kifejezést is, amikor a szülők gazdasági

2 Szanyi-F. Eleonóra – Faludi Julianna – Illyés Gergely: Elvagyódás, elvándorlás – migrációs folyamatok Kárpátalján. *Kisebbségi Szemle*, 2017. 2 (2). 85–108.

3 Blaskó Zsuzsa: Transznacionális családok, hátrahagyott gyerekek Dél- és Kelet-Európában. *Socio.hu*, 2016. 1. 71–88.

megfontolásból hagyják el gyermeküket, és külföldön vállalnak munkát⁴. A transznacionális szülőség az újonnan elterjedt modern kommunikációs eszközöknek köszönhetően átalakult, és az új csatornák használatán keresztül modern kapcsolattartásra nyílt lehetőség, amellyel a külföldön tartózkodó szülők sajátos módon megpróbálják pótolni a gondviselést, ellenőrzést, nevelést⁵. Ezek a transznacionális gondoskodási formák természetesen nem képesek pótolni a személyes jelenlétet, és a külföldön tartózkodó apa vagy anya feladatait az itthon maradt családtagoknak kell elvégeznie.

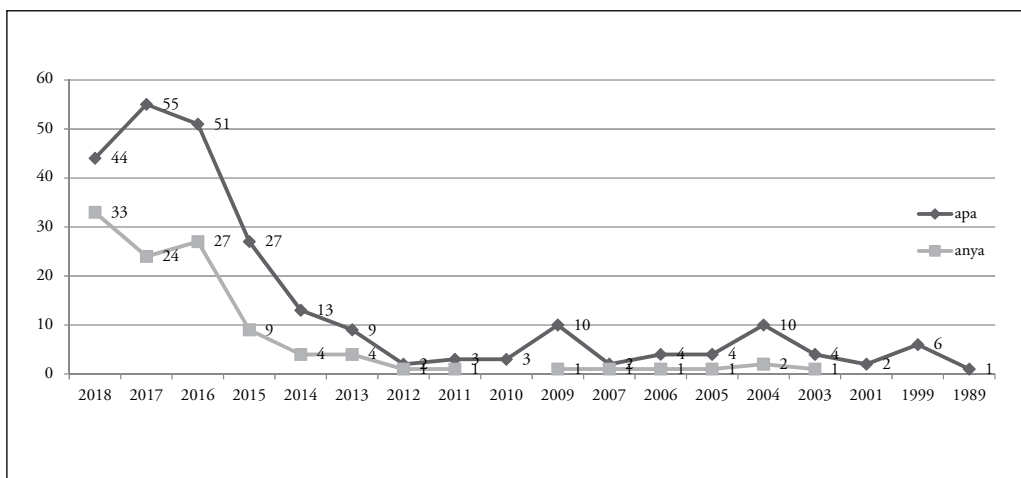
Összesen a teljes kérdőívet kitöltők körében (1296 adatközlő) 34%-a azoknak a gyermekeknek az aránya, akiknek mindkét szülője, vagy valaki a szülők közül külföldön dolgozik. A jelenlegi kárpátaljai fiatalság 34%-a (436 diák) úgy nő fel, úgy vészeli át a 14–17 éves időszakát, hogy nincs mellette az édesanyja/édesapja, vagy esetleg egyikük sem. 188 diáknak van távol az édesanyja, 369-nek az édesapja, 121 gyermeknek az apja is és az anyja is külföldön dolgozik. A 14–17 évesek is küzdenek olyan problémákkal, amiben a szülőknek kellene segítséget nyújtani, és ezekben az esetekben természetesen magukra maradnak, vagy csak az egyik szülő van jelen (2. ábra).

2. ábra: A kárpátaljai magyar fiatalok külföldön dolgozó szülei 2019-ben (N= 1296, esetszámok)

- 4 Lutz, Helma – Palenga-Möllenbeck, Ewa: Care workers, care drain, and care chains: Reflections on care, migration, and citizenship. *Social Politics*, 2012. 19 (1). 15–37.
- 5 Uo. 23–24.; Sorensen, Ninna Nyberg – Vammen, Ida Marie: Who Cares? Transnational Families in Debates on Migration and Development. *New Diversities*, 2014, 16 (2). 90–108.

A szülők külföldi munkavállalása más-más időintervallumot takar – vannak olyan gyermekek, akiknek édesapja szinte születése óta, vagy még azt megelőzően külföldön dolgozott, míg olyanok is vannak, akiknek a szülei csak az elmúlt egy évben/az utóbbi hónapokban indultak el. A 3. ábrán láthatjuk, hogy az apák sokkal korábban útnak indultak, mint az anyák. Erre a tendenciára két tapasztalati magyarázatot is hozhatunk: egyrészt a nők külföldi munkavállalása új tendencia, amit számos migrációs kutatás is említ⁶, illetve hogy a gyermekgondozás a serdülőkorban átalakul, és az anyagi biztonság megteremtését fontosabbnak tartják, mint a mindennapos jelenlétet, amikor a fiatalok már valamilyen szinten önellátóvá kezdenek válni. A 3. ábrán látható, hogy a külföldi munkavállalás az elmúlt három-négy évben kimagaslóan megnövekedett mind az anyák, mind az apák körében. Erre a tendenciára valószínűleg két magyarázatot is találhatunk: egyrészt mindazon túl, hogy a tinédzserkorban valóban némi formában kevesebb és másabb jellegű gondviselést igényelnek a gyermekek, másrészt 2014 után az ukrain háborús körülmények miatt kiszámíthatatlan anyagi és létkörülmények alakultak ki az ország egész területén.⁷

3. ábra: A külföldi munkát vállaló anyák és apák távollétének ideje (esetszámok)

- 6 Tolstokorova, Alissa V.: Where Have All the Mothers Gone? The Gendered Effect of Labour Migration and Transnationalism on the Institution of Parenthood in Ukraine. *Anthropology of East Europe Review*, 2010. 28 (1). 184–214.; Fedyuk, Olena: The Gender Perspective in Ukrainian Migration. In: Fedyuk, Olena – Kindler, Marta (eds.): *Ukrainian Migration to the European Union. Lessons from Migration Studies*. Springer International Publishing. 2016. 73–89.
- 7 Az ukrainai háborús események hatásait a migrációs folyamatokra lásd bővebben Tátrai Patrik – Erőss Ágnes – Kovály Katalin: Migráció és versengő nemzetpolitikák Kárpátalján az Euromajdan után. *Regio*, 2016. 24 (3). 82–110.

2006-ban Lengyelország és Ukrajna migrációs adatait elemezve Ukrajnában 7,5–9 millió közötti hátrahagyott gyermeket említ a szakirodalom.⁸ Nemzetközi szinten is egyre nagyobb figyelmet szentelnek a transznacionális családok vizsgálatának. Egy 2010-ben, a Children Left Behind hálózat⁹ által végzett felmérés adatai szerint a hátrahagyott gyermekek száma mind az Európai Unión belüli és azon kívüli országokban számottevően magasnak mutatkoznak. Az Ukrajnára vonatkozó adatoknál azt láthatjuk, hogy az ország gyermekeinek körülbelül 2%-át (200 ezer) hagyták hátra a szülők külföldi munkavállalás miatt. A becslések minden ország esetében hozzávetőlegesek, és az elemzésben különböző adatokra is hivatkoznak.¹⁰ Egy szociális ellátórendszer adatai alapján Ukrajnában 22 ezer családból (a családok 12%-ában) legalább az egyik szülő külföldön dolgozik, és nagyon gyakori a nők, a családanyák távolléte, akik elsősorban a „gondozói lánc”-hoz kapcsolódó munkát vállaltak¹¹. A gazdagabb nyugati országokban egyre nagyobb igény mutatkozott a „gondoskodási lánc” mechanizmusában, ugyanis csökkent a gazdagabb országokban a szociális ellátórendszer minősége, így a családtagok az olcsó munkaerővel pótolják a közeli hozzátartozók gondozását: az idősek ellátását és a gyermekfelügyeleti munkákat a szegényebb országokból érkező nők vállalják.¹² Ez a szféra folyamatosan igényli a munkaerőt és a nőket elszívó munkaerőpiac ereje csak folyamatosan növekszik, így a kárpátaljai magyar nők/asszonyok is bekapcsolódnak ebbe a folyamatba.¹³

8 Lutz – Palenga-Möllenneck, 2012. Care workers, care drain, and care chains, i.m. 27.

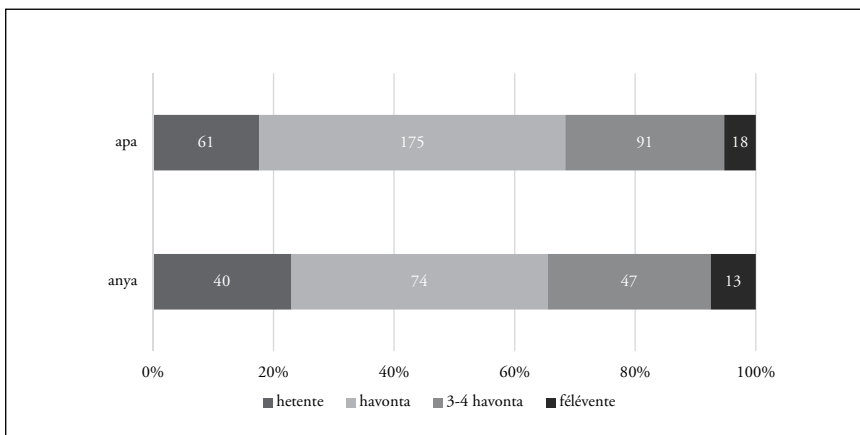
9 A ChildrenLeftBehind.eu egy olyan európai hálózata nem kormányzati szervezeteknek, társadalomtudományi központoknak, egyetemeknek és egyéneknek, amelyek nemzeti, regionális és európai szinten a migrációs eseményekben részt vevő gyermekek jogainak védelmében, valamint a transznacionális és migráns családok támogatása érdekében működnek együtt. (www.childrenleftbehind.eu)

10 Bélorgey, Nathalie – Garbe-Emden, Birgit – Horstmann, Sabine – Kuhn, Andrea – Vogel, Dita – Stubbs, Paul: *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe*. (VT/2010/001). Synthesis Report 2012. Letöltés helye: ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=8804&langId=en; letöltés ideje: 2020. 01. 01.

11 Bélorgey et al. 2012. Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe, i.m.

12 Gréen, O. S.: *Labour migration in the enlarged Europe: children left behind in Central and Eastern Europe*. Paper presented at the Centre for Baltic Sea Region and Eastern European Studies (CBEES). CBEES Annual Conference, 2014. december 4–5, Gothenburg.

13 Kész Réka: *Női munkavállalási migráció az idősgondozás tükrében Kárpátalján*. Szakdolgozat. Debreceni Egyetem, Néprajzi Tanszék, 2018.

4. ábra: A külföldön dolgozó szülők hazautazásának gyakorisága (érvényes válaszok alapján esetszámok)

Az időközönkénti hazautazás rendszeressége és időtartama sok mindentől függ: a munkahely és a lakóhely közötti távolságtól, a munkakörülménytől, a munkahelyi szabadnapoktól stb. A 2019-ben végzett kutatás eredményei alapján azt láthatjuk, hogy az anyák valamivel gyakrabban utaznak haza, mint az apák, de ez az eltérés csak nagyon minimális (4. ábra). A különböző társadalmi következmények mellett a szakirodalom kiemeli¹⁴, hogy a munkaerő-migrációban részt vevő nők esetében a kibocsátó országokban „gondoskodásihiány” jöhet létre. Az apák külföldi munkavállalása a családfenntartói kötelezettség miatt került viszonylag pozitív társadalmi megítélésbe, miközben a gyermekes nők távollétét az anyai, gyermeknevelési kötelezettségek miatt általános negatív megbélyegzés lengi körül¹⁵. A nukleáris családban a nő, az anya külföldi munkavállalással a hátrahagyott gyermek nevelését másokra bízva, vagy az újabb technikai eszközök használatával átalakítja, személytelenné teszi. Az ukrán nők külföldi munkavállalásával egyre többen foglalkoznak¹⁶ és esetükben a „munkaerő-migráció feminizációjáról” beszélnek, valamint a hátrahagyott gyermekeknél a „társadalmi árva” kifejezést használják.¹⁷

A 2019-ben végzett kutatási eredményekben településtípusonként számottevő különbségeket láthatunk, a szülők elsősorban falvakban (88%) hagyják hátra tinédzserkorú gyermeküket. A kárpátaljai magyarság zöme a beregszászi járáshoz tartozó falvakban él, és a kutatásban használt mintánkban is felülreprezentáltak (79%) a falvakban élő fiatalok, de ettől függetlenül is kimagaslóan magasnak mutatkozik a falvakban élő hátrahagyott fiatalok száma (5. ábra). A falvakban élő kárpátaljai magyarság körében még továbbra is

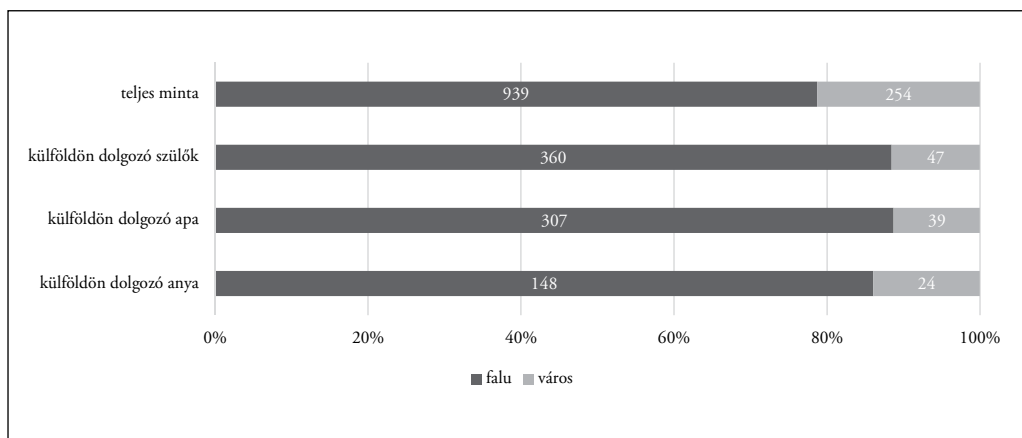
14 Blaskó, 2016. Transznacionális családok, hátrahagyott gyerekek Dél- és Kelet-Európában, i.m.

15 Sorensen – Vammen, 2014. Who Cares? i.m.

16 Fedyuk, 2016. The Gender Perspective in Ukrainian Migration, i.m.

17 Tolstokorova, 2010. Where Have All the Mothers Gone? i.m.

megszokott a többgenerációs együttélés, de sajnos a kutatás az egy háztartásban élők adatait nem mérte, így nem tudjuk, hogy a fiatalok nagymamák, nagyapák, nagyobb testvérek, más családtagok vagy esetleg szomszédok felügyelete mellett lettek-e itthon hagyva.

5. ábra: A külföldi munkavállalás a kibocsátó település típusa szerint
(értékes válaszok alapján esetszámok)

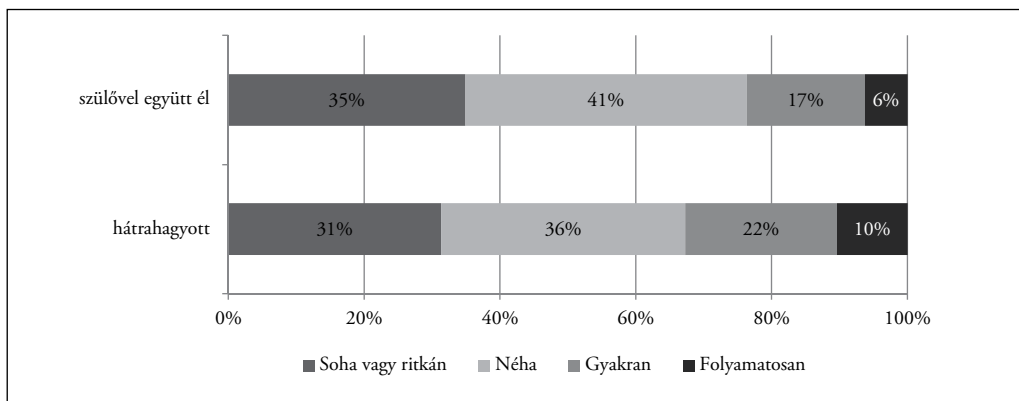
A fiatalokat érintő prevencióhoz kapcsolódó témakörök elemzésénél¹⁸ többek között a szülők külföldi munkavállalásának következményeit is beemeltük a független változók közé. Néhány problémánál szignifikáns különbséget láttunk ebben az összefüggésben, a továbbiakban ezekre a hatásokra koncentrálnak.

A magányosság az egyik legnagyobb veszélyforrás az öngyilkosság esetében – a folyamatosan magányos fiatalok 78%-ának eltérő időközönként megfordul a fejében az öngyilkosság gondolata, ugyanez a gyakran magányosak körében 50%¹⁹. A korosztályra általánosan jellemző, hogy a legtöbb fiatalnak a saját kortársak válnak elsődlegessé, de ettől függetlenül az anyával és apával ápolt kapcsolat is nagyon fontos marad, csupán annyi különbséggel, hogy ebben az időszakban a kisiskolás időszakhoz képest átalakul a szülő-gyerek kapcsolat. Azt fontos megjegyeznünk, hogy a fiatalok életében az egészséges keretek között tartott kontroll mellett a fejlődésben zavart okozó veszélyforrások kezelése és kiiktatása a szülők feladata volna, miközben megengedik vagy esetenként megszervezik, hogy a kortárs csoport tagjaként számos pozitív élmény részese lehessen a fiatal. A 6. ábrán láthatjuk, hogy a fiatalok milyen gyakran érezték magukat magányosnak az elmúlt hét napban a szülők külföldi munkavállalásának bontásában. A külföldön dolgozó szülők gyerekeinek 32%-a gyakran vagy folyamatosan magányos, míg ugyanez az itthon tartózkodó szülők gyerekeinél 23%.

18 Híres-László – Lőrinc, 2019. PRO INTE KÁRPÁTALJA kutatás eredményei, i.m.

19 Uo.

Az érzelmi veszteség és a szülői gondviselés egyik leginkább mért negatív következményei közé tartozik a depresszió, szorongás, a deviáns magatartási formák fokozott kialakulása, az egészségügyi állapot vagy az iskolai eredmények romlása²⁰. A kárpátaljai adatok alapján az öngyilkosság gondolatára viszont nem gyakorol közvetlen hatást a szülők külföldi munkavállalása. Elképzelhető, hogy pont azért, mert a kortárs csoportban megélt társas kapcsolatok hiányából adódó magányosság az, ami fokozza az öngyilkosság gondolatának megjelenését. Mivel a kapcsolatrendszer bővebb feltérképezése nem tartozott a kutatáshoz, így erre nem tudunk választ adni. A szülők távolléte olyan érzelmi fejlődésbeli zavart okozhat, amit jelen kutatásban nem mértünk – például a magabiztosság hiánya, koncentrációzavar, a későbbi párvalasztás nehézségei stb.

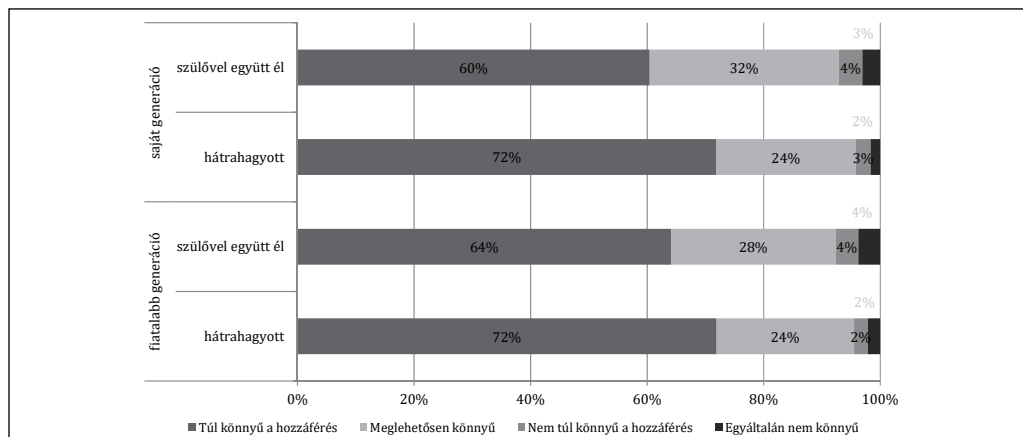
6. ábra: A szülők külföldi munkavállalásának hatása a fiatalok magányosságérzetére (%-ban, Cramer's $V=0,004$)

Az a tendencia rajzolódik ki, hogy a mai fiatalok egyre korábban férnek hozzá szándékosan vagy akaratlanul a pornográf tartalomhoz. Minden korosztálynak megvan a saját maga egészséges fejlődési ritmusa, és ha hamarabb következnek be mindaz, amit később kellene megélniük, fáziseltolódás alakulhat ki, majd teljes zavar a fejlődési ritmusban. A fiataloknak a modern kommunikációs eszközöknek köszönhetően a pornográf és szexuális tartalommal egyre korábban van alkalmuk a találkozni. Egy átlagos kárpátaljai magyar fiatal 10 éves kor felett, legtöbbször 12–14 éves korban találkozik először pornográf tartalommal²¹. A megkérdezettek véleményezték saját korosztályuk és a fiatalabb generáció pornográf tartalom elérésének lehetőségeit (7. ábra), és ők úgy látják, hogy a 2–4 évvel fiatalabbak még náluk is könnyebben jutnak majd ilyen tartalmakhoz. Jó rálátásuk van mindarra, amivel ők bírnak, és van elképzelésük arról, hogy ez hová fejlődhet a jövőben. Fiúk és lányok

²⁰ Blaskó, 2016. Transznacionális családok, hátrahagyott gyerekek Dél- és Kelet-Európában, i.m. 74.

²¹ Hires-László – Lőrinc, 2019. PRO INTE KÁRPÁTALJA kutatás eredményei, i.m.

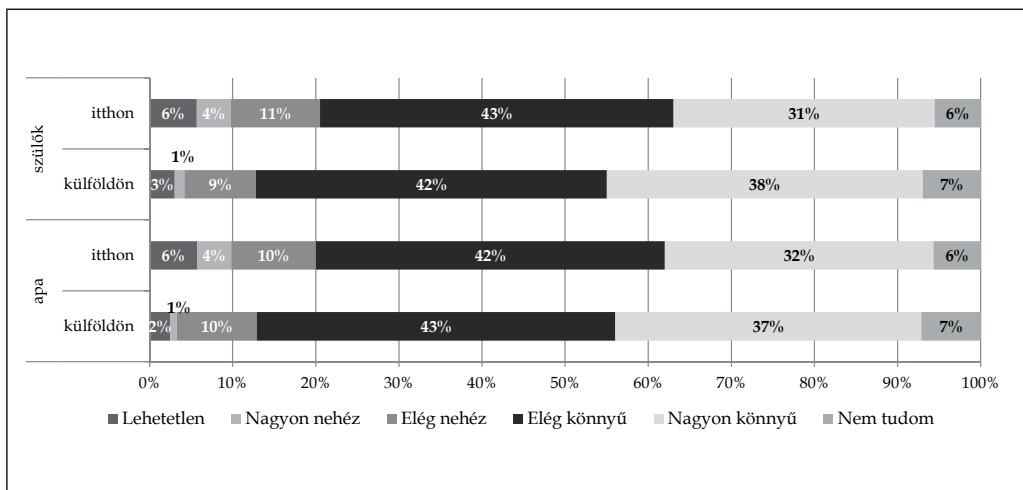
egyformán vélekednek erről, vagyis nincs szignifikáns különbség, viszont a szülők külföldi munkavállalása alapján már igen. A 7. ábrán láthatjuk, hogy azok a fiatalok, akiknek nincsenek itthon a szüleik, úgy vélekednek, az ilyen tartalmak mind a korosztályuk, mind a fiatalabb generáció számára könnyen elérhetőek. A saját korosztályon belül a külföldön tartózkodó szülők gyermekeinek 72%-a, míg az itthon tartózkodó szülők serdülő gyermekeinek 60%-a szerint túl könnyű a pornográf tartalomhoz való hozzáférés (7. ábra).

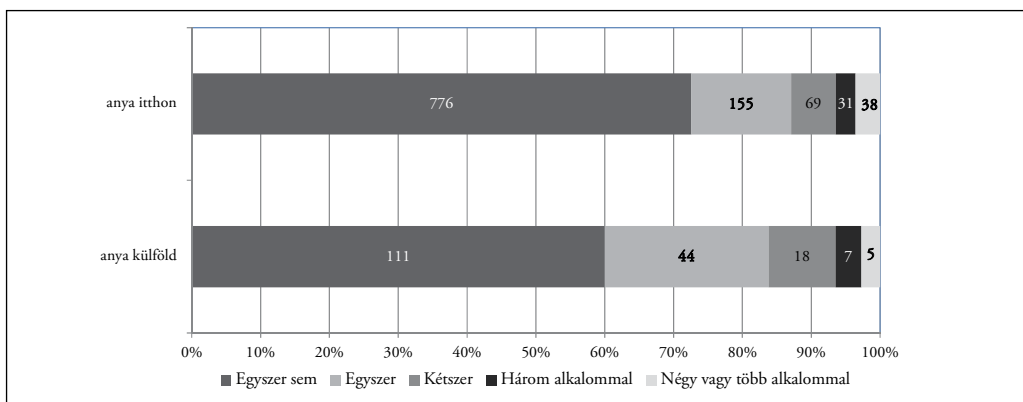
7. ábra: A szülők külföldi munkavállalásának hatása a fiatalok pornográf anyagokhoz való hozzáférhetőségének megítélésére (N=1242, %-ban, Cramer's V=0,001)

Egy másik veszélyforrás az alkoholfogyasztás és a teljes részegség állapotának túl korai megélése. A legkönnyebben azok a fiatalok férnek hozzá az alkoholhoz, akiknek a szülei külföldön dolgoznak, és a leginkább az apák távolléte látszik dominánsan (Cramer's V=0,004) befolyásoló tényezőnek (8. ábra). A fiatalok körében egyre gyakoribb a korai rendszeres alkoholfogyasztás: 17 évesen a megkérdezettek 41%-a, 14 évesen 21%-uk már volt egyszer vagy többször részeg, és ezen a téren lényeges különbséget a fiúk és lányok között nem láthatunk²². A teljes részegség megélését az anya külföldi munkavállalása tovább fokozza, 40%-uk már volt részeg, míg az itthon lévő anyák gyermekeinél ugyanez 27% (9. ábra).

22 Uo.

8. ábra: Az alkohol beszerzésének nehézsége és a szülők/apa külföldi munkavállalásának összefüggése (%-ban, Cramer's $V=0,003/0,004$)

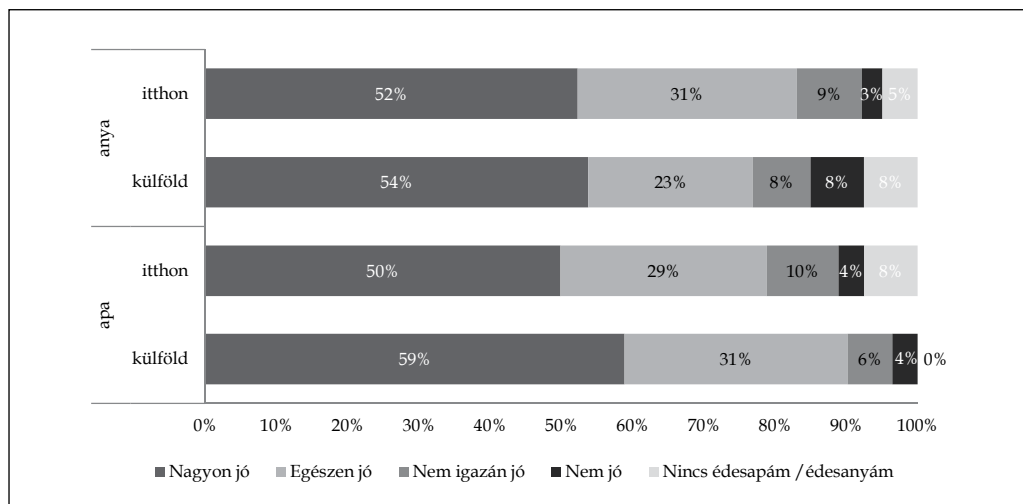
9. ábra: Az anya külföldi munkavállalásának hatása a teljes részegségi állapot átélésére (esetszámok, Cramer's $V=0,004$)

A szakirodalmak²³ a külföldi munkavállalásnak nemcsak a negatív következményeit vizsgálják, ugyanis a családok életében más fontos részleteket is kiértékelnek, olyanokat mint: a biztosabb anyagi háttér csökkenti a gyermekszegénységet, a korai gyermekmunkát, befolyásolja a fiatalok továbbtanulási lehetőségeit, stb. Az ilyen jellegű vizsgálatok nem kerültek bele a kutatásunkba, így ezekre vonatkozóan megállapításokat nem mondhatunk. Ám azt fontos látnunk, hogy ezek a pozitív jellemzők nem ellensúlyozzák azokat a

23 Blaskó, 2016. Transznacionális családok, hátrahagyott gyerekek Dél- és Kelet-Európában, i.m.

negatívumokat, amelyek a távollétből következnek a fiatalok szocializációs folyamatában²⁴. A külföldi munkavállalás következménye az is, hogy a korábban megszokott családi szerepkörök, hatalmi viszonyok megváltoznak, és ezek a változások a családi légkört felboríthatják, a folyamatos konfliktusos helyzetek oda vezethetnek, hogy a családok felbomlanak. Azt is látnunk kell mindennapos meg tapasztalások alapján, hogy a külföldi munkavállalás nagyon gyakran a teljes család külföldre költözésével zárul.

A 10. ábrán egy nem várt következményt láthatunk, amikor mind az anya, mind az apa külföldi munkavállalása valamilyen oknál fogva az apákhoz való viszonyt jobb irányba tolja. Erre magyarázatot egy kvalitatív elemzés adhatna, ahol – egyéni narratívákon keresztül – alaposabban megérthetnénk, milyen folyamatok zajlanak a családokon belül. Egy nem várt eredmény továbbá, hogy az apák/anyák/szülők külföldi munkavállalása lényegesen nem befolyásolja az anyákhoz való viszonyt. Elképzelhető, hogy éppen azért alakult ki ez a folyamat, mert társadalmunkban általánosan elfogadott jellemző, hogy az apák feladata az anyagi stabilitás megteremtése, és a fiatalok saját értelmezésükben a külföldön dolgozó apával a kapcsolatukat jónak minősítik.

10. ábra: Az anya/apa külföldi munkavállalásának hatása a gyermek-szülő viszonyra (%-ban, Cramer's $V=0,000$ és $0,005$)

24 Antman, Francisca M.: International Migration and Gender Discrimination among Children Left Behind. *The American Economic Review*, 2011. 101 (3). 645–649.

Összefoglalás

Elemzésünkben a kárpátaljai magyar transznacionális családok témakörét próbáltuk bemutatni, arra a kutatásra alapozva, amelyet 2019-ben az ukrainai zavargásokat követő migrációs áradat után készítettek a kárpátaljai civil szervezetek. A prevenciós témakörök vizsgálatán túl több olyan társadalmi jellemzőre is választ kaptunk, amelyet csak mellékelesen mért maga a kutatás. Az egyik ilyen fontos adatsor, amely a terjedő külföldi munkavállalás tendenciáiról árulkodik, illetve a nők külföldi munkavállalásának terjedéséről is, amely igazolja azt a szakirodalmi állítást, hogy a munkaerőmigráció feminizációja látszik kirajzolódni. Az adatok alapján láthatjuk, hogy az anyák gyakrabban járnak haza, éppen azért, mert egy családon belül az ő távollétüket sokkal nehezebb pótolni. Ennek hosszú távon számos negatív következménye lehet: az anyák/nők hiánya a társadalom megszokott berendezkedését felboríthatja, és a megszokott normákban illetve viselkedési szokásokban zavar keletkezhet. Arra is láthattunk egy külön adatsort, hogy a falvakból gyakrabban indulnak útnak a szülők, vagyis a falvakban általánosan jellemző munkanélküliség fokozottan hat arra, hogy az anyák és apák a jobb megélhetés érdekében gyermeküket hátrahagyva külföldön keresik a megélhetéshez szükséges pénzforrást (nem mellékelesen a falvakban általában jellemző társas befolyásolás szintén hatással lehet erre a tendenciára). A külföldi munkavállalásnak számos következményeiről szól jelen elemzés, illetve a kutatás gyorsjelentése is, és ezek közül kiemeltük azokat a fontosabb rizikófaktorokat, amelyek hosszú távon a fiatalok fejlődésében zavart okozhatnak: az alkoholfogyasztást, a túl korai részlegeséget, a magányosságot, a korai pornográf tartalom elérését – jelent kockázatot a külföldön munkát vállaló szülők esetében. Az alkoholfogyasztás kimagaslóan magasnak mutatkozott azok körében, akiket szüleik hátrahagytak, és ezzel együtt náluk a teljes részlegeség állapotának megélése is hamarabb következik be. A tinédzserek körében nemek szerint nincs különbség az alkoholfogyasztás mennyiségén és mértékén belül, illetve nem tapasztaltunk eltérést településtípusonként sem. Egy másik fontos jellemző, hogy a hátrahagyott gyermekek sokkal magányosabbak, mint a korosztályuk többi tagja. A magányosság rizikófaktoraként jelenik meg a fiatalok életében, amikor az öngyilkosság gondolatát vizsgálta a kutatás. A szülők távollétében a fiatalok hamarabb és gyakrabban kerülnek olyan szituációba, ahol a pornográf tartalom is megjelenik életükben és ez a jellemző a túl korai érettséggel párhuzamosan a korai felnőtté válást is eredményezheti: az iskola elhagyását, munkavállalást, korai szexuális életet, utólag megbánt döntéseket stb. Valamint úgy tűnik, mintha a távollévő apával a fiatalok jobb viszonyt folytatnának és a távollétnek ez egy pozitív hozadéka volna – egy apa hiánya a fiatalok fejlődésében még ha aktuálisan pozitívnak is tűnhet, nem mondható általánosan pozitív velejárónak. A külföldön dolgozó apához való viszonyt a fiatalok jobbnak minősíthetik, mivel az anyagi biztonság megteremtése felülírja a mindennapos személyes

kapcsolat hiányát, ám a lelki fejlődésben ez a távollét nem pótolja az apaszerephez tartozó pozitív élményeket.

Számottevő, szignifikáns különbséget nem tapasztaltunk a korábbi elemzésünkben zaklatás illetve a fizikai bántalmazás (az áldozat és a cselekvő oldalról), a drog, a cigaretta fogyasztása terén, a mért kockázati magatartásokban, a szabadidő eltöltési tevékenységekben, vallásosságban, civil aktivitásban stb. Ez nem azt jelenti, hogy nincsenek – további kutatások és elemzések sorozata tudna csak igazán választ adni arra, hogy a szülők külföldi munkavállalása milyen következményekkel jár. A nagymintás kutatások nagyon jó alapot tudnak szolgálni az egyéni narratívákra alapuló kutatásoknak, amelyekből az apróbb részleteket is megérthetjük. Minden kutatási módszernek megvannak a maga előnyei és hátrányai, éppen ezért volna érdemes a tanulmányunkban és a gyorsjelentésben bemutatott százalékarányokat, esetszámokat egyéni meglátásokkal, értelmezésekkel feltölteni. A migrációs folyamatokat nemcsak egyéni szinten kellene mérni, hanem a háztartások szintjén is, ami a külföldi munkavállalás motivációs hátterén kívül megvizsgálná a hátrahagyott családtagok gondjait, a mindennapi feladatkörök változását, átalakulását, a gyermekes családok esetében pedig a távollévő szülők kommunikációs, nevelési stratégiáit és mindezek következményeit is feltárnák. Nem végső soron arra is alkalmassá válhatna, hogy lássuk, egy külföldi munkavállalás mikor kerül olyan szintre, hogy az egész család követi a külföldön munkát vállaló családtagot. Ezekből a háttéranyagokból kirajzolódhatna egy olyan összefüggésrendszer, amiben láthatóvá válnának a motivációs lánc mikro- és makrogazdasági szintű elemei, esetleg a végső döntéshozatalok ellensúlyozó pillérei. A fiatalok szülőnélkülisége számos olyan következménnyel járhat, amely során a következő generáció lelki nehézségekkel fog küzdeni, és végül a fejlődés negatív irányba mozdulhat el.

DIASZPÓRAINTERJÚK

A magyar diaszpóra intézményesülésének és anyaországi kapcsolatainak mélyebb megismerése érdekében felkerestem és mélyinterjút készítettem azokkal a szervezeti vezetőkkal, akik a helyi, lokális szinten végzett közösségépítő tevékenységeik mellett jelentős szerepet vállalnak a magyar diaszpóra regionális, országhatárokon átívelő kapcsolathálójának kialakításában, a nagyobb ernyőszervezetek irányításában, valamint az anyaországi vezetőkkel meglévő kapcsolatok fenntartásában. A velük folytatott beszélgetések fényt derítenek a területenként eltérő önszerveződési folyamatok sokrétűségére, a közösségi élet régi és új kihívásaira, lehetőségeire, valamint a magyarországi támogatások fogadtatására. Jelen rovatban ezeknek a beszélgetéseknek a feldolgozott szövegeit közöljük az egymást követő lapszámainkban. A mélyinterjúk elkészítésével a magyar diaszpóra szervezeti életének értelmező megértése és bemutatása volt a célom: a diaszpóra intézményesülésének emberi mivolta után kutattam, a jelentések nyomába szegődve.

Gazsó Dániel
szerkesztő

Az előző lapszámokban megjelent interjúszövegek:

Lendvai-Lintner Imre: *„...a diaszpórában működő szervezetek legtöbbjét cserkészek alapították”*

Ludányi András: *„Úgy éreztük, hogy a magyar emigráns szervezetek vezetői Amerikában a múltban élnek, és ellentétes politikai céljaikkal szétforgácsolják a közösségeinket. Elhatároztuk, hogy ezen mi változtatni fogunk”*

Kunckelné Fényes Ildikó: *„A Venezuelába kivándorolt magyarok unokái és dédunokái egyre jobban keresik a gyökereiket”*

„...AZ ELCSATOLT TERÜLETEKRŐL SZÁRMAZÓ MAGYAROK FOGJÁK KANADÁBAN A MAGYAR KÖZÖSSÉGI ÉLETET TOVÁBBVINNI” –

SZENTHE ANNÁVAL
GAZSÓ DÁNIEL BESZÉLGET

Szenthe Anna 1978-ban vándorolt el Magyarországról. Először Franciaországba, majd onnan Kanadába ment, Edmonton városában telepedett le. Az Albertai Egyetemen végzett oktatói és kutatói tevékenysége mellett mindvégig aktívan részt vett az észak-amerikai országban élő magyar közösségek intézményrendszerének alakításában. Jelenleg is a 2001-ben alapított Kanadai Magyar Kulturális Tanács elnöke, valamint a Magyar Diaszpóra Tanács kanadai tagszervezeteinek regionális elnöke. Beszélgetésünk során a Kanadában működő magyar szervezetek sajátosságairól és sokszínűségéről, többségi társadalom felé való nyitottságáról, valamint magyarországi kapcsolatairól kérdeztem őt.

Gazsó Dániel: Mióta élsz a tengerentúlon, és hogyan kerültél oda?

Szenthe Anna: 1978-ban mentem el a kommunista Magyarországról a férjemmel együtt. A politikai helyzet, a kilátástalanság, a megszorítások késztettek minket arra, hogy elvándoroljunk. [...] A bátyám jóval korábban emigrált. Először a '60-as évek elején Angliába ment. Ott éltek rokonaink, de ennek ellenére nem sikerült munkát találnia, és a letelepedési engedélyt sem kapta meg, így kénytelen volt visszajönni. Másodszor csak Ausztriáig jutott. [...] Emlékszem, még kislány voltam, amikor a rendőrök kijöttek hozzánk, és érdeklődtek a bátyám után. Aztán behívták a szüleimet, apámat jól megnyúzták, majdnem börtönbe került. Apám akkor felhívta a bátyámat telefonon, és megmondta neki, hogy menjen minél messzebbre. Éltek rokonaink Kanadában is, így a bátyám végül odament. 1965-ben érkezett meg Torontóba. Építésmérnökként, ha nem is azonnal, de el tudott helyezkedni. Később ő segített nekünk a kitelepedésben. [...] Először Párizsba mentünk. Nekem akkor volt először kék útlevélem. Majd egy évet töltöttünk ott, mert a kanadai bevándorlási papírokkal kapcsolatos ügyintézés annyira elhúzódott. Nem rossz hely Párizs, de azzal a minimális segéllyel, amit egy nemzetközi katolikus szervezettől kaptunk

és abban a kilátástalanságban nehéz volt elviselni. Végül 1979 telén érkezünk meg Kanadába. [...] Először úgy volt, hogy Winnipegbe megyünk, de még Párizsban kaptunk egy levelet a bátyámtól, hogy Edmontonba menjünk, mert közben ott kapott egy másik állást.

GD: A helyi magyar közösséget is a bátyádon keresztül ismertétek meg?

SzA: A bátyám nem nagyon járt magyar körökbe, volt egy-két magyar barátja, de nem járt a közösségbe. Az Edmontoni Magyar Kultúrkörbe is csak azért iratkozott be, mert tudta, hogy jövünk, és azt gondolta, hogy mi annyira „friss magyarok” leszünk Kanadában, hogy szükségünk lesz egy kis magyar pátyolgatásra. Így is lett, miután megérkeztünk Edmontonba, már a második héten lementünk férjemmel a Magyar Házba. Mai napig vannak olyan barátaim, akiket még akkor ismerem meg. [...] Kanadában a magyarok egy nagyon vegyes közösséget alkotnak, mely eltérő érdeklődésű és gondolkodású emberekből áll. Az a közös bennünk, hogy magyarok vagyunk, és magyarul beszélünk. [...] Most, hogy így visszagondolok, a kiérkezésem után én olyan emberekkel is összebarátkoztam Kanadában, akikkel itthon, Magyarországon nem hozott volna össze a sors. Ilyen helyzetben az ember alkalmazkodik. Mi nem ismertünk ott szinte senkit. Vágytunk a magyar szóra, és hogy magyar közösségbe tartozzunk.

GD: Milyen volt a magyar élet Edmontonban az 1970–80-as években?

SzA: Nagyon aktív. A rendezvényeken tömve volt a Magyar Ház. Most nehezebb összeszedni az embereket. Akkor még aktívak voltak az ötvenhatosok, és nekik ez fontos volt. A mai fiataloknak már más a prioritása. [...] Kanadában az ötvenhatosok nagyon fellendítették a magyar életet. Mire ők megérkeztek, a korábbi generációk már kiöregedtek. Az ötvenhatosok voltak azok, akik a szervezeti életet újra beindították. [...] Én úgy tudom, hogy a régi magyarok tárt karokkal fogadták őket. A közösségen belül nagyobb volt az egyetértés, együttműködés, mint most.

GD: Az edmontoni Magyar Ház egy különálló intézmény, vagy több helyi magyar szervezet székhelye?

SzA: A Magyar Ház az Edmontoni Magyar Kultúrkör székhelye, ami egy ernyőszervezet. Minden az alá tartozik, a helyi focicsapattól kezdve a Csárdás Bál Bizottságon át a tánccsoportig minden. [...] Az Edmontoni Magyar Kultúrkör az egyik alapító tagja a 2001-ben létrehozott Kanadai Magyar Kulturális Tanácsnak, melynek én vagyok az elnöke. Ennek a nagyobb, országos ernyőszervezetnek az a célja, hogy az edmontoni Magyar Házhoz hasonló intézményeket, tehát az összes kanadai Magyar Házat összefogja. [...] Minden nagyvárosban van Magyar Ház, közülük több is nagy múlttal rendelkezik. Nyugaton például a vancouveri Magyar Ház hetven, a victoriái Magyar Ház több mint ötvenéves. Van Magyar Ház Kelowna, Calgary, Edmonton, Saskatoon, Winnipeg és Lethbridge

városaiban, aztán keleten, Toronto, Niagara, Welland, Windsor, Cambridge, Guelph, Ottawa, London, Brantford városaiban is. Montrealban ugyan nincs Magyar Ház, de van egy magyar közös bizottság, ami összefogja a helyi szervezeteket. Ezen kívül több olyan település is van, ahol élnek magyarok kisebb csoportokban, de még nincs Magyar Házuk. Ilyen például Halifax Nova Scotiában, ahol a magyarok még nem tartoznak az intézményesült diaszpórába, de már kezdünk rájuk odafigyelni.

GD: Létezik valamiféle együttműködés a kanadai magyar szervezetek és más országok magyar szervezetei között?

SzA: A Magyar Diaszpóra Tanács megalakulása óta vannak kapcsolódási pontok. Én tartom a kapcsolatot a Diaszpóra Tanács regionális elnökeivel és még néhány amerikai [Egyesült Államokban működő] szervezettel is. Jóban vagyok például a Los Angeles-i Magyar Ház vezetőivel, mert szoktunk oda koordinálni programokat. [...] Az igazat megvallva nem látom át az amerikai szervezeteket, és az az érzésem, hogy ők maguk sem ismerik egymást. Nemrég készítettem egy kiadványt, amelyben az összes kanadai városban működő magyar szervezetről volt egy rövid leírás. Ezt körbeadtam a Diaszpóra Tanács ülésén. Az Amerikából jelenlévők közül odajöttek hozzám néhányan, és csodálatukat fejezték ki, amiért mi, kanadai magyarok ilyen sokat tudunk egymás szervezeteiről. Szerintem Amerika túl nagy ahhoz, hogy bárki átlássa az egészet. A tíz tartományból álló Kanadában talán könnyebb egy ilyen kiadványt megvalósítani. [...] Az együttműködés terén fontos kihangsúlyozni a cserkészzet szerepét. Ők gyakran összejárnak. A kanadai magyar cserkészek is részt vesznek a fillmore-i táborban, ahová a világ minden részéről érkeznek magyar cserkészek, de át szoktak járni a közelebbi amerikai településekre is, például Detroitba.

GD: A Kanadában működő magyar szervezetek mennyire nyitottak a többségi társadalom felé?

SzA: A Magyar Házak célja elsősorban a magyarság fenntartása, a helyi magyar közösségi élet irányítása, magyarok összefogása politikai és vallási elkötelezettség nélkül, de ugyanakkor céljuk az is, hogy a magyarságot megismertessék a kanadaiakkal. [...] Ez utóbbi célt szolgálják például a magyar bálók. Calgaryban Hungária bálnak hívják, melyet korábban a Magyar Honvédelmi Barátok társasága tartott. Mindig palotással kezdődik, aztán jön az elegáns ötfogásos vacsora. Erre meg szoktuk hívni a város képviselőit is, jóban vagyunk a kanadai politikai vezetőkkel. A magyar nép '56 után nagyon elismertté és népszerűvé vált Kanadában. Rengeteget hívtak minket csárdás táncbemutatót tartani. Nagyon szerették az európai kultúrát, de ez a lelkesedés mára alábbhagyott. Most az indiaiak és a kínaiak lettek közkedveltek. [...] Kanadában minden városnak van egy nemzetiségi fesztiválja, mely a helyi etnikai csoportok közös szervezésében valósul meg. Winnipegben például Folkloramának hívják, Edmontonban pedig Heritage Fesztiválnak. A legutóbbi

Heritage Fesztiválon 83 nemzet mutatkozott be. A magyarok egy nagy sátorban adtak tipikus magyar ételeket: lángost, kolbászt, székelykáposztát, gulyáslevest. A lángososnál két és fél óras sor állt, három nap alatt több mint 10 ezret adtunk el belőle. A sátor másik részében népművészeti ruhákat és tárgyakat mutattunk be. [...] Kanadában kormányhatározat van a multikulturalizmus támogatásáról. Ez egyben azt is jelenti, hogy felméri, ki melyik etnikumhoz tartozik. A népszámlálások során ajtóról ajtóra mennek, mindenkihez bekopognak, és megkérdezik, hogy melyik etnikai csoporthoz tartozik. [...] A legutóbbi népszámlálások alkalmával 350 ezer ember vallotta magát magyar származásúnak. Közülük azonban nem mindenki beszél magyarul, és akik beszélnek is, nem biztos, hogy aktív tagjai a kint élő magyar közösségnek. Egyszerűen csak tudják, hogy az őseik magyarok voltak, így magyar származásúnak vallják magukat. A lányom is ilyen, bár jól beszél magyarul, és mindig be is írja, hogy magyar, nem aktív tagja a helyi magyar közösségnek. Kanadában muszáj valahonnan származnod, mert aki nem tudja, honnan származik, azt unalmas kanadainak tartják. Erről van egy jó sztorim. Amikor elkezdtem dolgozni az egyetemen, még akcentussal beszéltem angolul. Még itthon tanultam az angolt, magyar anyanyelvű tanártól, akinek szintén erős akcentusa volt. Miután megérkeztem Kanadába, nagyon sokat dolgoztam azon, hogy a kiejtésemen javítsak. A diákjaim az egyetemen meg azt mondták, hogy örüljek neki, hogy én más vagyok, legyen rá büszke, és ne akarjam az akcentusomat megváltoztatni, mert az úgy bájos, ahogy van. [...] Ez egy toleráns társadalom. Én úgy látom, más országokban mindenki egy kicsit fél bevallani, hogy honnan jött. A különböző etnikumú közösségek között politikai nézeteltérések vannak. Kanadában az etnikai hovatartozásból nem csinálnak nagy dolgot, nem politizálnak róla annyit. [...] Emlékszem, amikor Jugoszlávia szétesett, és dúlt a háború a délvidéken, az edmontoni Heritage Fesztiválon a szerbek és a horvátok együtt sütötték a kolbászt, haverkodtak egymással. [...] Kanadában szívesen látják a magyarokat. A kanadaiakat könnyű überelni, nem egy szorgalmas népség, a magyarok viszont nagyon képzetek, precízen és keményen dolgoznak, ezért nagyon számítanak ránk.

GD: Korábban említetted, hogy az elnökleted alatt működő Kanadai Magyar Kulturális Tanács (KMKT) a helyi Magyar Házakat, illetve kisebb szervezeteket hivatalos összefogni. Milyen célt szolgál a másik ernyőszervezet, a Kanadai Magyarok Országos Szövetsége (KMOSZ)?

SzA: A KMOSZ jó tíz évvel később jött létre, mint a KMKT, valamikor a 2010-es évek elején, amikor Pordány volt a nagykövet [Pordány László, Magyarország ottawai nagykövete 2011–2014 között]. Eleinte ez okozott is némi nézeteltérést, hiszen a KMOSZ vezetősége semmibe vette a KMKT addigi tevékenységét, és újra akarta szervezni a kanadai magyarokat. A KMKT azonban nagy múltra tekint vissza, ugyan csak 2001-ben jött létre, alapító szervezetei már jóval korábban is léteztek. [...] A KMKT folyamatosan bővül, azóta is

rengeteget gyarapodott, amióta átvettem az elnökséget Somorjai Ágnestől. Csomó szervezet a KMOSZ-tól is átjött hozzánk. Önként jönnek, mert látják, és mondják is, hogy „*hú, ti milyen jól dolgoztok*”. A KMKT-ban mi mindenkit szívesen látunk.

GD: A KMKT honlapján, az ernyőszervezet legfőbb céljai között szerepel az is, hogy idézem: „*Megakadályozni minden romboló törekvést és segítő kezet nyújtani a problémák megoldására*”. Mit jelent ez pontosan? Milyen romboló törekvéseket kell megakadályoznotok Kanadában?

SzA: Romboló törekvések alatt elsősorban azokat az egyéni érdekeket szolgáló törekvéseket értjük, melyek a helyi közösség számára károsak. Itt főképp a szervezetek közötti viszályokról van szó, a civakodásról, az egymás fölülmüléséről, ami ellehetetleníti a közös munkát. [...] Én azt mondom, hogy a béke a fontos, én pozitív közegben szeretek lenni, mert csak abban lehet dolgozni. [...] Másrészt szintén rombolónak tartjuk azokat a negatív híreket, melyeket egyes médiumok a magyar kormányról terjesztenek. Nekünk ugyanis célunk megvédeni Magyarország jó hírnevét. [...] Fájó pont számomra, ha elvárják tőlem, szégyelljem, hogy magyar vagyok.

GD: Ki várja el ezt tőled?

SzA: A mostani kanadai kormányon belül vannak, akik ítékeznek a miniszterelnökünk felett. Mondok egy példát. Amikor elindult a Kőrösi Csoma Sándor Program, felvettem a kapcsolatot Kanada magyarországi nagykövetségével. Udvariasan megkértem őket, hogy adjanak ajánlólevelet a Kanadába érkező ösztöndíjasoknak azért, hogy könnyebben jöhessenek be az országba. Ez öt éven keresztül működött is, azonban idén [2018 elején], kaptam egy levelet a kanadai nagykövetségtől, amiben azt kérdezték tőlem, hogy miért olyan fontos számomra, hogy ők támogassák ezt a programot. Hivatalos tájékoztatást kaptak, hogy miről szól a program, mégis ezt kérdezték, ami nagyon rosszul esett. Olyan volt, mintha azt kérdeznék, miért olyan fontos, hogy magyar maradjak. Kétoldalas válaszlevelet írtam nekik arról, hogy miért fontos, meg hogy én negyven éve vagyok kanadai állampolgár, azóta élek multikulturális környezetben, de ennek ellenére nehezen adták meg az ajánlólevelet az ösztöndíjasoknak. [...] Véleményem szerint a kanadai nagykövet asszony azért nem akarta támogatni a Kőrösi Csoma Sándor Programot, mert nem szimpatizál a jelenlegi magyar kormányval. Én akkor sem fogom szégyellni, hogy magyar vagyok! Akkor sem szégyelltem, amikor Magyarországon még kommunizmus volt. [...] Még Kanadából egyeztettem e-mailen a nagykövet asszonnyal, aki a napokban fogad majd a budapesti irodájában, így lehetőségem lesz személyesen is kifejtetni neki a Kőrösi Csoma Sándor Program jelentőségét.

GD: A Kanadában élő magyarok nyomon követik a magyarországi eseményeket? Érdekli őket Magyarország belpolitikája?

SzA: Nyomon követik, különösen most [2018], a választások miatt. Meglepően sok kormánypárti és kevés ellenzéki él a diaszpórában. Mindenki azt mondja, hogy ez az arány meg fog változni az új gazdasági emigránsok miatt. Akik az utóbbi években jöttek ki, azok közül sokan kritizálják a jelenlegi magyar kormányt, de azok a mi közösségi programjainkra sem jönnek el.

GD: Az új kivándorlók leginkább mely térségből érkeznek Kanadába: Budapestről, vagy inkább vidékről, esetleg a szomszédos országokból, Erdélyből, Felvidékről, Vajdaságból, Kárpátaljáról?

SzA: Két évvel ezelőtt készítettek velem egy interjút az M1-en, amiben megkérdezték tőlem, hogyan látom a kanadai magyarság jövőjét. Én erre azt válaszoltam, hogy az elcsatolt területekről származó magyarok fogják Kanadában a magyar közösségi életet továbbvinni. Ez mostanra be is igazolódott. A torontói Magyar Ház vezetőségének 90%-a erdélyi. Ők aktívak. Ellenben a Magyarországról kivándoroltakkal, akikről az előbb beszéltem. Rájuk nem számíthatunk, ők el sem mennek a Magyar Házakba. A gyerekeiket ugyan eljáratják a hétvégi magyar iskolába, mert az fontos számukra, hogy a gyerek megmaradjon magyarnak, de a rendezvényekre már nem jönnek el, a közösségi életben nem vesznek részt. Szóval leadják a gyereket az iskolában, majd érte mennek, és ennyi. Az elcsatolt területekről származó magyarok ellenben nemcsak eljönnek a programokra, de az önkéntes munkára is hajlandóak. [...] Új ötletekkel jönnek, a programokat a saját hagyományaik szerint alakítják. Ennek következtében változott a kulturális igény is a kanadai Magyar Házakban.

GD: Milyen minőségi változást idézett elő Kanadában a Magyarországgal szomszédos országokból származó magyarok nagyobb számú és intenzitású jelenléte a közösségi programokon?

SzA: A '80-as években, amikor Magyarországról meghívtunk egy jazz zenekart, telt ház volt a Magyar Házban. Az ilyen jellegű programokat azonban az elcsatolt területekről érkező magyarok nem igénylik. Sok magyar véleménye szerint őket csak a gála bálók érdeklik. [...] Ha kulturális programokról van szó, például irodalmi estekről, akkor ezek főképp a hagyományos magyar költészetről szólnak, azokról az írókról, akikről az iskolában tanultak. [...] Bede Fazekas Zsolt, a Torontói Független Magyar Rádió vezetője egyszer meg is jegyezte: *„lehet, hogy aktívabbak lettünk, hogy a magyar kormánytól is egyre több segítséget kapunk ahhoz, hogy Kanadában pezseljen a magyar élet, de az egy másik kérdés, hogy milyen lett a színvonal”*.

GD: Magyarország 2010 óta egyre kiterjedtebbé vált diaszpórapolitikájának első törvényes megjelenése az egyszerűsített honosítási eljárás bevezetése volt. A Kanadában élő magyarok közül sokan éltek ezzel a lehetőséggel? Fontosnak tartják a magyar állampolgárság felvételét?

SzA: A magyar állampolgárság elsősorban azoknak volt fontos, akik az elcsatolt területekről származtak, és még régen mentek ki Kanadába. A Magyarországról származó magyaroknak ez kevésbé volt fontos. Most azonban nekik is egyre fontosabbá vált, mert a már kint született gyerekeik a magyar állampolgárság felvételével egyben az Európai Unió polgáraivá is válnak, így könnyebben tudnak Magyarországra, illetve Európába menni, továbbtanulni, dolgozni. [...] Azoknak, akik Magyarországra mennek továbbtanulni, ha magyar állampolgárként veszi fel őket az egyetem, kevesebb tandíjat kell fizetni. [...] Sokak számára fontos az is, hogy milyen kormány van ma hatalmon Magyarországon. Ők azért veszik fel az állampolgárságot, hogy szavazhassanak a választásokon. Levélben adják le a voksaikat, mert nincs magyarországi lakcímük.

GD: Az egyszerűsített honosítási eljárás bevezetésén és a szavazati jog kiterjesztésén túl, mely diaszpórapolitikai gyakorlatoknak van nagyobb jelentősége a Kanadában élő magyar közösségekben?

SzA: A magyar kormány nagyon sok mindenben segít nekünk. A Kőrösi Csoma Sándor Program mindenképpen kiemelendő, de egyre több anyagi támogatást is kapunk, melynek köszönhetően nagyobb költségvetésű rendezvényeket is tudunk szervezni. Például szoktunk magyarországi vendégelőadókat hívni. Egyszer a Csík Zenekar is fellépett nálunk, akiket a magyar kormány támogatása nélkül nem tudtunk volna kifizetni. Mint az ebből a példából is látszik, a rendezvényekre kapott magyar támogatások nagy része visszaszáll Magyarországra, mert legtöbbször az onnan hívott előadóknak adjuk a pénzt. [...] Ezen kívül pályázati támogatás formájában kapunk külön anyagi segítséget fejlesztésekre, a Magyar Házak renoválására. A nagyobb összegű beruházási támogatásokat eddig főképp Torontó kapta. A beruházások közül megemlíteném a torontói Magyar Házat, a torontói magyar Baptista templomot, a Szent Erzsébet iskolát és a tervezetben lévő torontói missziós diaszpóra központot. Vannak ugyan az ország más részén is korszerű Magyar Házak, mint a calgaryi Magyar Ház, melyet a helyi közösség saját erőből vásárolt, de több öreg Magyar Ház azonban elég rossz állapotban van, a konyhák, fürdőszobák közel negyven éve nem voltak felújítva. [...] Nagyon sok tervünk van a jövőre nézve, és reméljük, hogy a megvalósításukhoz továbbra is támogat minket a magyar kormány. Például szeretnénk a Magyar Házak mellett egy vagy két futballpályát kialakítani, mert abból nagy hiány van Kanadában, így jó áron ki lehetne adni, a bevételt pedig a Magyar Házak fenntartására tudnánk fordítani. [...] Régebben az ilyen jellegű fejlesztéseket a kanadai kormány is nagyban támogatta, de mára főleg csak a magyar kormány segítségére számíthatunk.

GD: A kanadai kormány miért nem támogatja úgy a magyar közösségeket, mint régen?

SzA: A kanadai kormánynak már nem elsődleges az európai multikulturális csoportok támogatása. Azt nem mondhatom, hogy a liberálisok miatt van ez így, mert már előtte, amikor még a konzervatívok voltak hatalmon, sem kaptunk túl sok állami támogatást. Helyette most azt csinálják, hogy a szerencsejátékból, vagyis a kaszinókból befolyó pénz egy részét odaadják a nonprofit szervezeteknek. Minden két évben egyszer kap ilyen lehetőséget egy-egy szervezet. Ilyenkor a szervezet önkéntesei biztosítják a munkaerőt, és egy kaszinóval átlagosan 70 ezer dollárt lehet keresni, ami nekünk a Magyar Ház kétéves fenntartásához szükséges. Egyébként az ilyen kaszinópénzt csak a kormány által meghatározott dolgokra költethetjük.

GD: Magyarország diaszpóra felé irányuló támogatáspolitikája szorosan kötődik a 2010 óta hatalmon lévő Fidesz-KDNP pártkoalíció nemzetegyesítő ideológiájához. A magyar diaszpórapolitika általános megítélésével kapcsolatban ebből kifolyólag alakultak ki nézeteltérések, esetleges konfliktusok a Kanadában élő magyarok körében?

SzA: Mi mint ernyőszervezet elsősorban nemzetpolitikát követünk, nem pártpolitikát. Ezt mindig nagyon határozottan hangsúlyozom, ellenkező esetben nem csatlakozna hozzánk ennyi ember. A nemzetpolitikára, a nemzetpolitikai támogatásokra mindenki nyitott. Mi örömmel vesszük, hogy Magyarországon olyan kormány van hatalmon, aki nem határokon gondolkodik, hanem magyarságban. [...] Az előző kormányt nem érdekelte, hogy kik vagyunk, vagy hogy létezőnk-e egyáltalán. Ez az elzárkózás ráadásul kölcsönös volt: az ötvenhatosok sokáig nem fogadták a Kanadába érkező magyar külképviseleteket, nem hívták meg sem a nagykövetet, sem a főkonzult a Magyar Házakba, mert azt mondták, hogy egy kommunista kormánytól ne jöjjön ide senki. Mára ez a helyzet megváltozott, sokkal nyitottabb lett a kapcsolatunk a magyar kormánnyal. [...] Nekünk nincsenek elvárásaink, mi akkor is magyarok maradunk, ha a magyar kormány nem segít minket, de ha segít, azt megköszönjük. Nagyon jólesik az odafigyelés, és hálásak vagyunk a támogatásért, de ettől még a magyarságunk nem válik függővé a magyarországi politikától.

GD: Végezetül néhány, a diaszpóra szervezeti életében betöltött vezető pozícióddal kapcsolatos személyes kérdést szeretnék feltenni. Először is, a nagyobb ernyőszervezetek – mint a Kanadai Magyar Kulturális Tanács – irányítása önkéntes munka, vagy fizetés is jár érte?

SzA: A Kanadában működő nonprofit szervezetekre vonatkozó szabályzat szerint minden ilyen tevékenység önkéntes jellegű. A szervezeteink fenntartására is csak az

elmúlt nyolc évben kapunk anyagi segítséget a magyar kormánytól. Azelőtt ez sem volt. A szervezeteket a saját pénzünkből és önkéntes munkánkkal tartottuk fent.

GD: Tehát ezt a rengeteg közösségépítő tevékenységet, a rendezényszervezéstől az országhatárokat átívelő kapcsolattartásig mindvégig a szabadidődben végezted?

SzA: Igen. Én alapvetően biológus vagyok, de már nyugdíjas. Mikrobiológia laboratóriumi gyakorlatot tanítottam az Albertai Egyetemen, Edmontonban, és amellet csináltam az önkéntes munkát.

GD: A családod, a barátaid mit szólnak ahhoz, hogy az egyetemi karriered mellett a szabadidőd nagy részét a Kanadában élő magyar közösségi élet megszervezésével töltöttesd, és töltöd még most is, a nyugdíjas éveidben?

SzA: Mindenki azt mondja, hogy nagyon sokat terhelem magam, és nem kéne ennyit vállalnom, azonban nekem ez nem terhes. Most például egy KMKT online kiadványon dolgoztam, mely hírt ad a fontosabb eseményeinkről a weboldalunkon. A megírásához képes voltam éjjel kettőig fennmaradni, mert nagyon fontosnak éreztem, hogy nyoma legyen annak, amit csinálunk. Egyébként a KMKT weboldalát is én szerkesztem, és legalább négy Facebook-oldalt futtatok. [...] Ez egy életstílus. Nem tudom azt mondani, hogy most nincs időm, vagy energiám. Csinálom és kész. Ha valaki szívvel-lélekkel magyar, akkor ezt az életet éli.

Tusnádfürdő, 2018. július 27.

RESUME

András MORAUSZKI

Grant Support of Ethnic Hungarian Organizations Abroad: The Analysis of the Call for Hungarian Culture and Education from the Bethlen Gábor Fund (2012–2019)

This paper provides an overview of project proposals for the Hungarian Culture and Education from the Bethlen Gábor Fund in Hungary. The Fund aims to support cultural, educational, publishing and other activities of Hungarian organizations abroad. The analysis is based on the lists of project proposals published annually by the Fund, and provides an overview of the application requirements and the changes in the budget. It also reviews the organizations that applied for assistance in the years between 2012 and 2019, the nature of their project proposals and the funding priorities of the Fund. The distribution of applicants, project proposals and of the funding by country, project type and applicant type is presented. Finally the data are used to provide a profile of the composition and structure of ethnic Hungarian institutional systems in the countries from which applications were received.

Ádám CZIBULA

A Review of the Organizational Culture and Functions of Hungarian Non-Governmental Organizations in Slovakia

The aim of this study is to analyse the operational characteristics of Hungarian non-governmental organizations in Slovakia. The first part of the study provides an overview of the domestic and international trends; it elaborates on the traits of organizational culture and the emergence of the not-for-profit sector and aid policy. The paper then describes the research objective of the study and the methodology and research methods used. The last, most extensive part is devoted to a detailed overview of the research results and summarized the research conclusions. On the one hand, the study found mostly minimal differences between the members of the NGOs by sex, education and age. On the other hand, for each category, significant differences were observed based on the time spent in the organization.

Hanga ANDRÁS

The Role of Székely Identity in the Return of Migrants from Székelyland: A Missing Strategy

Since Hungarian regime change in 1989, the number of Hungarians in contiguous territorial areas has decreased by nearly three hundred thousand. This outmigration is even the case for youth with strong national identities in Székelyland. The target countries were Hungary first and then Western European states. The process is fueled not only by the hope of a better life abroad, but also by the current national policy in Hungary. Due to the latter, the self-determination of Hungarians in Romania is increasingly towards an independent Székely national identity, differentiating them from both Romanian and Hungarian national identities. The research focused on the three important elements of the emerging Székely identity: language, lifestyle, and homeland. The research sought to isolate the role of territorial identity towards Székelyland, as a source of strong national and ethnic identity among Székely youth (18–35 year olds). The research, based on a secondary analysis of previous large-scale representative youth surveys and a recent questionnaire survey, provided the basis for a series of focus group interviews. The analysis revealed a particular interpretation of the Székely identity, which makes it impossible to develop a universally applicable method to promote the return. However, the strengthening of economic, service and cultural aspects of territorial identity can offer hope for reducing outmigration and promoting the return to the native land.

Kornélia HIRES-LÁSZLÓ

**The Impact on Left Behind Children of Transcarpathian Hungarian
Parents' Employment Abroad in the EU**

Euro-orphan/EU orphan is a neologism naming left behind children when the parents leave hearth and home for some time to find employment abroad. The study of children that have been left behind in the field of social sciences is still at an early stage of development. It only uses limited research of a larger database of EU orphans, their mothers, fathers, and grandparents. The paper presents the results of a 2019 survey whose primary aim was to reveal Transcarpathian Hungarian EU orphans' risk behavior. It tries to answer two main questions: (1) what are the basic statistics of 14–17 year olds in transnational Transcarpathian Hungarian families, and (2) what deviations can be seen within the main theme of the research in the data of children that were left behind compared to the youth brought up in a traditional family model, i.e. what are the negative consequences of the parents' (father or mother) employment abroad? Our analysis is not comprehensive; numerous questions are left unanswered and will form the subject matter of further research.

Dániel GAZSÓ

Diaspora Interviews

“Hungarian community life in Canada will be sustained by the Hungarians from the annexed territories of historical Hungary” Dániel Gazsó interviews Anna Szenthe

SZÁMUNK SZERZŐI

ANDRÁS Hanga

Kommunikációs szakértő, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. délvidéki, hazai és diaszpóra egyedi támogatások osztálya; PhD-hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem, Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskola

CZIBULA Ádám

Közgazdász, ügyvezető igazgató, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. felvidéki leányvállalat (BGA Felvidék s.r.o.); PhD-hallgató, Selye János Egyetem, Gazdaságtudományi és Informatikai Kar

GAZSÓ Dániel

Kulturális antropológus, kutató, Nemzetpolitikai Kutatóintézet; külső óraadó, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar

HIRES-LÁSZLÓ Kornélia

Szociológus, kutató, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont; PhD-hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola

MORAUSZKI András

Szociológus, tudományos segédmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet